

Ку
на
Ср

ДРАМСКА БАШТИНА

Владан Ђорђевић

НАРОД И ВЕЛИКАШИ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник
Ксенија Радуловић, директор

Уредник едиције
Олга Марковић

Приређивач

Душан Михаиловић

Коректор
Олга Марковић

Ликовно решење
Ново Чогурић

Припрема за штампу
Светозар Станкић

Штампа
Србоштампа
Београд, Добрачина 6-8.

Тираж: 300 примерака

Штампање завршено: септембра 2001.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ

НАРОД И ВЕЛИКАШИН

Драма у 5 радња

Београд 2001.

Владан Ђорђевић
НАРОД И ВЕЛИКАШИ
Драма у 5 радња

ЛИЦА

НИКОЛА ЛЕПЕНИЧИЋ, председник министарског савета

ЈУЛИЈАНА, жена му

КАСАНДРА, кћи му

ЗДРАВКО НАДЕЖДИЋ, столоначелник у министарству

ДР ЖИВКО ПОНИЗИЋ, уредник полуваничног листа

ЂИРА КОВИЋ, пор.

ДЕЛИЋ, штабни капетан

ПОП ВАСИЛИЈЕ КОНСТАНТИНОВИЋ

ДАВИНА, мати му

САВКА, сестра му

СТАНКО МИЛИЋ, професор на Великој школи

ТОДОРОВИЋ, капетан

ЕВЕТ-ЕФЕНДИЈА, венредни изасланик Портин

ГАВАН СОЛАРИЋ

МАРКО, старац

ИЛИЈА

СТЕВАН

ЂИР-СПИРА

БЕСАБЕС

} грађани београдски

СЕКРЕТАР НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ПОТПОРУЧНИК

ПРВИ ВОЈНИК И СТРАЖАР

ЂАК НА ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ

ДЕЧКО

ЂИРИЦА у Лепеничићевој кући

Збива се у Београду 1857. и 1858. године

Др Владан Ђорђевић

ЈЕДАН БЕОГРАДСКИ "САЛОН"
од године 1857.
Неколико сцена од М. И-ћа

СЦЕНА ДРУГА*

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Сам)

Овај докторчић није тако празна глава, као што изгледа ... Он чита и међу врстама, и у очима оних људи с којима се састаје ...

(Удара се руком по челу)

било је нерасудно од мене што сам му дао да опази свој положај

(Ходе)

... Но, срећом у тих људи није честољубље тако хистериички осетљиво, да би му ова мала нетактичност с моје стране задала тако тешку рану коју не би могао наш златни мелем залечити.

(Ходе замишљено).

* Недостаје сцена прва.

Дакле заповест је већ отишла у Драгачево ... Бог и душа ове жене у конаку са својим и својих рођака и прија ђудима толико чиновника обарају, толике премештају и вређају, толике офицере без реда ванциравају, у опште толико се старају да стрпљење народа прекипи да су моје мале услуге и љубазности према њима заиста стоструко награђене ... Разуме се да све зависи од тога како се буду употребила та многобројна гажења устава и закона, на која навлаче кнеза. Овај је поп н. пр. тако удесан човек да се из саме његове огорчености, може начинити читав капитал за нашу ствар, ако се разумно исцрпи. Ја мислим барем; да видимо још једаред

(Завали се у канабе, извади из цепа једну књижицу, па претура)

двор гувернанте и ћирице – родбина њене Светлости – а, то све знамо врло добро – војска – – и то су старе ствари – аха – ево црноризаца. Митрополит; но – и тога прилично знамо – калуђери; баба Госпава ...

(Смеје се)

то се може такође приликом употребити. Попови. Добро је. Ево мог сокола

(Чита)

"Василије Константиновић, парох, 37 год. стар, двоје мушке деце попадаја; стара мати – сестра 16 год. – никаква очевина". Та то је он могао тешко излазити на крај и са приходом од целе парохије, камо ли ће сада; у толико пре што ми се чини да има и једну библиску слабост

(Погледа у књигу)

дабогме

(Чита)

"при свем том редак је сиромах у Драгачеву који се у невољи обратио Василију, а да није добио помоћ у новцу или у храни. Кад нема ничим да сам помогне он иде од сељака до сељака па им свима тако живо представи невољу свога заштитеника да се обично сви заузму за њега па му помогну" хм па кажу да је романтика изумрла.

(Чита даље)

"Он је свршио богословију у Београду, где је више пута кажњен био што је ухваћен да чита дела немачких филозофа о човечанској узвишености Исуса Христа и о научним истинама које су управљале развијањем људског рода". Боже мој, како се моји известиоци разбацују с крупним фразама

(Чита)

"он има много позитивног знања, путовао је нешто мало, особито по аустриским и турским провинцијама у којима има Срба. Од како је постао парох врши не само ту дужност него о саборима и у свима приликама где се повише народа на једно место икупља држи читава предавања о прошлости и садашњости народа, о мисији коју има Сбија на балканском тропољу"

(Смеје се)

дакле смо ипак сањалица, филозофски г. попо!

(Чита)

Распитује и стара се за санитарске одношаје целог Драгачева више него икоји окружни лекар који су махом странци у том крају, и кад год који сељак из околине гради кућу саветује се с Василијем" – но, то је већ од мање вредности –

(Чита)

"Иначе је поштења патријархалног"

(Грохотом се насмеје)

ха, ха, ха врло добро! Патријархално поштење ...

(Чита)

"Главна је црта његовог карактера налетност и претераност у свему што предузима". – Ово је најважније, и на ово сам рачунао шиљући доктора митрополиту. Шта има још? "његови укућани немају никаквог уплива на његова предузимања" разуме се по себи код таквог човека; у осталом узима се на знање.

(Устане и хода намрштен по соби, погледајући по кад-што у књигу)

СЦЕНА ТРЕЋА

Делић улети журно у собу гурнувши хирицу који би хтео да га пријави, на страну.

ДЕЛИЋ

(Задуван)

Нека извини в. високоблагородије – што непријављен – али ствар је тако хитна ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Без увода, ако је по вољи г. штабс-капетан!

ДЕЛИЋ

Полицији је испало за руком да уђе у траг огромног завери противу живота Његове Светлости.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Стукне се два три корака назад)

А.

ДЕЛИЋ

У њој је осем неколико мањих и већих чиновника, и једног свештеника уплетено и чланова државнога савета.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах, наш слатки сенат; игра му се шаха.

ДЕЛИЋ

Време је ужасно кратко; још данас ће букнути правитељствена сена на калимегдану у плам. То је сигнал за све заверенике да опколе дворец, докле је варош у забуни рад пожара.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Журно вадећи сахат)

Доказе, доказе, доказе господине.

ДЕЛИЋ

Овде су ваше високоблагородије

(Предаје му гомилу писама)

списак главних завереника, њихови састанци, план и
срства.

ЛЕПЕНИЧИЋ

*(Зграби хартије, седне за сто, и гутајући чисто оно што
чита звони непрестано.)*

ЋИРИЦА

(Уђе)

Заповедајте.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Непрестано претурајући писма)

Каруце!

ЋИРИЦА

Одавно су већ под капијом.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Колко је сахата г. штабс-капетан?

ДЕЛИЋ

Фртаљ на једанајест в. високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Добро је.

(Ћирици)

Има ли у авлији који од пандура наше канцеларије?

(Пише хитно)

ЋИРИЦА

Илија је баш сад допратио фрајлицу из Топчидера па
вода коња.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Делићу)

Знате ли поуздано да су ови потписани саветници данас на седници у сенату?

ДЕЛИЋ

Знам в. високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Запечативши оно што је написао)

Нека Илија одмах уседне мога коња па нека носи ово у касарну – у велику касарну, разумеш, не у палилулску – па нека преда гарнизонеру, или ако он није тамо данашњем главном дежурном. Али одмах јеси чуо?

ЋИРИЦА

Разумем в. високоблагородије.

(Отрчи с писмом)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Скупљајући писма и тражећи шешир и рукавице)

А моја драга господо полковници и кавалјери опасну сте игру започели ...

(Делићу)

У конак г. штабе-капетан!

Они пођу; у исти мах уђе на лева врата Јулијана, у немачким свиленим хаљинама и с једним отвореним писмом у руци. Делић се дубоко поклони, на што Јулијана поношљиво климне главом.

ЈУЛИЈАНА

(Свом мужу)

Драги супруже, помисли каква радост! Прво писмо од нашег Милана!

ЛЕПЕНИЧИЋ

(С прага)

Доцније, доцније, душице, сад морам у конак.

(Оде с Делићем)

СЦЕНА ЧЕТВРТА

Јулијана, Касандра

ЈУЛИЈАНА

(Пође за мужем)

Поздрави кнегињу и госпоју ако буде у двору.

(Улази Касандра сва запурена у лицу у црној хаљини за јахање с плавим велом око цилиндра, и корбачем у руци)

А зар сте се ви већ вратили ћерко?

КАСАНДРА

Јесмо мамице.

(Пољуби матер у образ)

Јелте да ми ове јутарње променаде на коњу добро чине?

Пре сам била тако бледа – а сад, дајте само руку; јелте да ми пламте образи, па осећате ли како ми живо срце куца – мени је тако добро, тако сам раздрагана, да би чини ми се с целим светом могла играти најбржу полку.

(Обрће се по соби)

ЈУЛИЈАНА

Но – но; оди седи код мајке, па причај докле сте јахали и ко је био с вама?

КАСАНДРА

(Седне, скине рукавице па се игра с њима као с лоптом)

Као обично сијателне књажевне ја, кћи г. генерала а за њима – наравно – у пристојном одстојању онај млади лепи ађутанат што је ту скоро наименован. Не знам како му је име, чини ми се да је род госпоји попечитељки Љубици ...

ЈУЛИЈАНА

(Подмукло смешети се)

Знам, знам; њеном мужу је род.

КАСАНДРА

Дакле он с три кавалериста од дворске страже као обично осим тога био је данас с нама и један млад барон, што је у гостима код генералових од неколико дана. Зове се од Розенфелд. Ах мамице, то је фин младић, то се зове образован бити. Говори све живе европске језике, уме даме тако занимати да се не осети време кад пре прохуји. Па како је свестрано васпитан. Говоровио је с нама – управо највише самном, али је он тако финог осећања да није пустио да се понос осталих дама нађе непријатно дирнут – о свима наукама и уметностима о политици и дипломацији, и свуда је тако чврст као на свом енглеском седлу, и свему је томе умео дати тако занимљив облик да би помислила да слушаш какав роман од Клаурена ... Па знаш како је лак и окретан ... У Кошутњаку смо хтели да одемо пешке до чесме. Он као муња скочи с коња и док дође ађутант он је већ прихватио и мене и књажевне с коња. А после кад смо се враћали, па кад смо били близу касарне, сви официри што се десише под липама похите пред капију да нас поздаве. Па ваљда од зеве и тандркања оних млогих сабаља мој се коњ поплаши ...

СЦЕНА ШЕСТА*

Јулијана, Ковић

ЈУЛИЈАНА

(Заједљиво)

Заиста поручник, ја ћу се на послетку погордити, ако моја кћи и друге буде кадра тако довести изван себе од миља као вас што је данас. Да немам част и у вама видети једног кандидата за младожењу моје Касандре?

* Недостаје сцена пета

КОВИЋ

(Седне крај ње на канабе)

Ви ме врло неправедно осуђујете милостива. Боже мој, какво би то изображење било, које бар ми добијемо путујући по западу и усишући науке и уметности на њином извору кад не би били ни толико галантни да лепом женскињу кажемо коју учтивост; у толико пре овде где је сва ћеркина умиљатост и лепота само један зрак из много величанственије целине из тако савршене, хармонично развијене мајке; ви видите да је мени необично мило што у вашој ћерки налазим само неколико ваших чари, па им се смем дивити, па их смем хвалити, а кад сам пред целокупним величанством ваше појаме, онда се осећам као слабо дете, па не смем ни да се дивим а камоли да хвалим ... Ово је осећање тако силно усађено у моје срце да га ево морадох – што иначе није мој обичај – да вам у очи искажем, кад нектеде развијена ружа разумети да се све оно што се ње тиче што сам ја говорио нејаком расаду њеном ...

ЈУЛИЈАНА

О, знамо ми како ви вешто и према женским умете маневрисати; али чекајте се! ...

(Прети му кокетно прстом)

КОВИЋ

Можда ћете се још у овом тренутку уверити да је ово моја дубока збиља што рекох. Други људи у мојим одношајима, кад их срећа послужи те стекну познанства у тако узвишеним круговима као ја што нађох приступа у ваше салоне, гледају само како ће да граде своју каријеру. А ја не само што и не мислим на то него сам ево данас дошао да вас молим, ако је могуће да ми израдите у двору премештај.

ЈУЛИЈАНА

Како, ја вас не разумем.

КОВИЋ

Видите милостива, ја сам благонаклоношћу г. Лепеничића постао поручик чим сам се вратио из горњих места. То је заиста много за човека који је, тако рећи, тек почео да служи посебито у нашој војсци где је ранг по годинама службе читав хинески зид за младе духове који стреме у висину. Дакле ја би могао бити подпуно задовољан; али ја несам. Која ми је фајда што имам сваку материјалну угодност кад ми је служба таква, да тек у петнајест дана један пут доспем к вама да ми душа, да ми осећање о лепоме не пропадне. Ја би вас дакле молио да ми израдите нека преместе макар и на место с мањом платом, али где ћу имати више времена да дишем у овом ваздуху у коме једино могу живети ...

ЈУЛИЈАНА

(Смешећи се пружи му руку, коју Ковић смерно пољуби)

Ти си опет моје мало, лепо официрче! Но гледаћемо шта се може учинити.

КОВИЋ

О – ја сам већ сад пресрећан.

ЈУЛИЈАНА

Па какво ћемо место? ... Командир већ нема толико посла, ха?

КОВИЋ

Ко би још на то помислио. Моја младост ...

ЈУЛИЈАНА

Као да сваки командир мора имати бркове Краљевића Марка. А после и у опште ваљало би да престане један пут то ванцирање из вронта, и да се даде војсци образован официрски кор, а не да се састоји из половине грмаља као садашњи. Да, да, гледаћемо да твој командир оде за среског начелника куд му драго.

КОВИЋ

Не – никако; ја не би могао мојој савести опростити; мој је командир врло заслужан човек, а по томе има велику фамилију, толику ситну децу ... па пресељавање ... сад у невреме ... не. Боље је какво мање место; та моје је *поштовање* и онако безгранично према вама ...

ЈУЛИЈАНА

Та молим те лако се помоћи, ми ћемо од твог командира начинити окружног начелника, а рад селидбе да ће му се попутнина и ако то до сад није било. Онда ће ваљда твоја савест бити мирна.

ЋИРИЦА

(Ступи на праг)

Господин секретар Надеждић!

СЕДМА СЦЕНА

Пређашњи, Надеждић, за тим Касандра

НАДЕЖДИЋ

(Лако поклонивши се)

Ви сте ме звали госпођо?

ЈУЛИЈАНА

Да богме да сам те морала звати, кад сама нећеш никад да нам дођеш

(Милостиво карајући)

дивљаче један. Зар смо ми то од тебе заслужили за нашу љубав којом те никад не одвајамо од нашег Милана.

(Пружи му руку)

НАДЕЖДИЋ

(С досадом се дотакне њене руке).

Ја баши да хоћу да заборавим колико сам ја вама и г. Лепеничићу обавезан, не би могао. Мислим да до сад ни једну прилику несам пропустио где сам могао моју благодарност засведочити. Али ћете допустити да према народу има још много већи дуг да се одужи; и да ваља и дању и ноћу радити да се заслужи оне стотине талира с којима ми господујемо, а које наш јадни народ с крвавим знојем тече. Ви видите да ту не сме много времена за благоглаголиве и празне "визите" остати.

ЈУЛИЈАНА

Ми се само радовати можемо толико ревносној служби наших младих чиновника, нити би ја од тебе захтевала да од својих послова одкидаш време за походе код нас, премда нам је тешко што те ретко виђамо; али и то ћеш морати допустити да држава нема право толико заузети свог човека да овај не може ни у месец дана један пут душом да дахне ...

НАДЕЖДИЋ

Међутим ја се надам да ме несте за то само из сред посла одазвали, да ми то ваше убеђење кажете?

ЈУЛИЈАНА

Не; звала сам те да данас код нас ручаш.

НАДЕЖДИЋ

(Сухо)

Добро.

(Погледа на часовник).

Ја ћу бити на време овде.

(Хоће да иде)

ЈУЛИЈАНА

(Заустави га)

Куда ћеш, куда? Канцеларије се све затварају; до ручка нема ни један сахат, а Мика тек што није дошао из конака. Он је тако жељан да с тобом коју проговори, као и ми.

(Касандра, преобучена, појави се на десним вратима)

Ходи ћерко помози ми зауставити Здравка. Иначе ће се још сатарити од силнога посла.

КАСАНДРА

(Бајаги горко смешећи се)

Зашто мамиче? Прошла су времена кад г. Надежић није могао живети један дан а да не буде код нас. Господину првом секретару министарства сад је може бити сувише досадно наше друштво ...

НАДЕЖДИЋ

(Гледа је дуго. На лицу му се види да неку дубоку бољу савлађује).

Да ... прошла су ... времена ...

(Дође полако до једног канабета и спусти се нањ не видећи Ковића који му се клања)

КОВИЋ

Ах, фрајлице, како сјајно посведочисте оне појетске речи:

"Где је срећа, ту је и несрећа
Са несрећом и срећа је близу".

Мало час бејаш чисто неутешан што одосте да скинете одело које вам онако појетски онако фантастички пристајаше уз вилински стас, које вас чињаше јунакињом а опет не одузимаше ни мало од дражесног прелевања облика, од ваше урођене грације. А сад сам опет пресрећан и засенут од сјајности којом блистате у овој новој хаљини. Ах, фрајлице! Како је то дражесно! Изгледате као каква дама из најузвишенијих аристократских кругова у Версаљу. Бог и душа са свим у стилу Луји Каторж!

КАСАНДРА

Идите молим вас г. Ковић, ви све претерујете. Ја би се смела опкладити да г. Надеждић није вашег мишљења ...

НАДЕЖДИЋ

(Који је непрестано гледао Касандру с дубоком тугом на лицу)

О зашто госпођице? У томе подпуно дајем за право г. поручнику. Само би вам нешто саветовао, и ако немам Бог зна каквих знања у тоалети.

КАСАНДРА

О кад би хтели бити тако љубазни.

НАДЕЖДИЋ

Ја сам у раскошном дворцу краљевском у Варшави видео у једној дворани слике од седамнајест љубазница краља Августа од којих ни једна није била што ниже од херцогинје, грофице или кнегиње. На њима нема много одела, ал то што има, све је у таком кроју као ваша хаљина, и ту сам видео оно што хоћу вама да саветујем. Разуме се хаљине су на прсима исечене, али не тако мало и заокругљено као у вас госпођице, него у форми једног здуженог четвороугља, тако да се прорез спушта много дубље у недра, много више обећава радозналом оку, па опет много мање чари одкрива ...

КАСАНДРА

Ах, то мора лепо стајати!

ЈУЛИЈАНА

Па за тако финог посматрача каже свет да је суров, да је прошао кроз Европу не научивши ништа. Сиромах наш Здравко.

КОВИЋ

Заиста је наш свет неправедан. Колико сам пута морао ја да вас браним г. Надеждићу у официрском кору од нападања и набеђивања.

НАДЕЖДИЋ

(Силом се уздржава од смеха)

Особито сам вам обавезан г. поручник.

КОВИЋ

А јесте ли видли данас фрајлицу с књажевнама на коњима, г. Надеждићу. Кавалкада обично пролази под прозорима ваше канцеларије.

НАДЕЖДИЋ

(Сухо)

Јесам.

КОВИЋ

Па шта велите за ону срчаност којом је госпођица устрчала уз брежуљак.

НАДЕЖДИЋ

Управо је коњ устрчао и то тако да му на част служити може: Међутим госпођица Касандра није лоше јахала премда би гдешто и гдешто могла научити од фрајлице Мимиле што је овде лане у циркусу Каре онолике победе одржала ...

КАСАНДРА

(Плане и хоће да говори али мати јој намигује да ћути)

КОВИЋ

(Уграби реч)

О знамо куд шибате, али верујте све што је свет о мени и о фрајлици Мимили говорио све је гола лаж. Помислите где би се човек мога стања и образовања толико заборавио! ... А што је она онако заљубљене погледе у моју ложу бацала ... боже мој, шта сам ја крив? ... Ово мало моје угледне спољашности ...

ЈУЛИЈАНА

Ја мислим г. поручик да наш Здравко није мислио ваш одношај с фрајла Мимилом, него је хтео посредно да искаже своје негодовање што и наш женски свет почиње по мало јахати.

КАСАНДРА

Забога мамице, куд мислите? Бар ви знате како г. Надеждић сваком приликом пред дамама разлаже науку о здрављу, и саветује нас да само оно радимо што ће нам очеличити тело и учинити нас способним за срећне жене и мајке ...

НАДЕЖДИЋ

Па баш из тих узрока ја сам противу јахања на онаким седлима као што су ваша. Женско е чељаде више од половину свакога месеца болесно, крв непрестано наваљује у доњу половину тела, уз то је свака девојка ваших година у непрестаном грозничавом раздражењу, а то вам за цело неће смањити труцкање на онаким седлима која само увећавају навалу крви к утробним органима.

КАСАНДРА

(Слегне раменима)

КОВИЋ

(Застиђено).

Али – господин секретару! ... Ви у женском друштву служите се таквим – како ћу рећи – тако – хм – реалистичким изразима ... да ... Помислите само: "Навала крви у доњу половину тела" ... "грозничаво раздражење" ... "утробни органи".

НАДЕЖДИЋ

(С досадом)

Извините господине што сам и нехотице изазвао ту чедну, девичку румен на вашем лицу ... Ја имам мало чудне појмове о првом и о лажном стиду ...

(Отвори једну књигу са стола, завали се у канабе, па стане читати)

КОВИЋ

(Погледа га, па онда женскиње и врти главом)

КАСАНДРА

(Махне руком)

Јесте ли видли моје последње цртеже г. поручик?

КОВИЋ

Не милостива фрајлице. Дакле сте опет нешто свршили? Ах, ја се радујем као мало дете.

КАСАНДРА

(Претура међу албумима и мапама на столу)

Та где сам ја то дела. Ах ево.

(Покаже му један табак артије)

Али само мало по издаље г. поручик! Узмите бинокл са стола, а ја ћу удесити слику тако како ће за акварел најудеснија светлост бити.

КОВИЋ

(Који је све то учинио).

А – а – а. Сиперб! Мањифик!

КАСАНДРА

Јел' те да није лоше? Особито израз на лицу богородице, јел' те да има нешто оригинално у себи?

КОВИЋ

Кажем вам фрајлице ... божанствено ... Па они облаци на којима стоји богородица како су лепо позлаћени ... Па они многобројни анђелчићи што провирују из других облака. Parohle d' oneur изгледају ми каква небеска гарда богородице од самих анђелских официра ...

ЈУЛИЈАНА

Па шта велите г. поручик за она два ђаволаста анђела што су код ногу богородице па се један наслонио на своју пуначку ручицу?

КОВИЋ

Колико љупкости у тим цртама. За чудо ме подсећају на једну слику коју сам чини ми се у бечкој или дрезданској галерији видео. Један као капља млад паж некакве краљице, с' образима што но кажу крв и млеко, а с тако племенитим цртама да одмах човек познати може да је бар из кнежевске фамилије, донео неки адићар пред краљицу, па је тако слатко погледа да се чисто види како му у срцу свити зора најлепших осећања ... Ал' исто лице као у тог анђела десно ...

(Опет гледа на бинокл)

а – а – г. Надеждић, овако што за цело још несте видели.
(Узме слику од Касандре па је донесе пред Надеждића)

НАДЕЖДИЋ

(Испусти књигу од чуда)

Зајиста несам видео ... Рафајелова богородица у воденим бојама! ... Госпођице, јесте л' видели кадгод какву Рафајелову богородицу?

КАСАНДРА

(Увређено)

И то је питање. Шта ви мислите о мом васпитању?

НАДЕЖДИЋ

Шта ја о њему мислим, то ћу вам другом једном приликом казати. За сад вам морам казати да би само деца што се још играју с луткама, и која мисле да ће им лутке као живе изгледати ако им онај крај који они зову главом, замоче у црно вино, да би само таква деца могла доћи на ту мисао да Рафајелову богородицу надрљају воденим бојама ...

КАСАНДРА

Господине!

КОВИЋ

(Збуњено)

Оно ... г. Најдеждић можда има у нечем право ... Рафајел је чудан човек ... Ја никад несам умео да разумем оне луде англиске лордове што у дрежђанској галерији узму столицу, па по два сахата седе блејући у ту једну слику његову ...

НАДЕЖДИЋ

А даље вам морам казати да сте ви највише какву фотографију с голим спољашњим контурама велике слике видети могли, па сте према њој оно –

(Осмехнувши се)

нацртали ... У вас богородица преврће очима као да три дана није хлеба окусила и упија се као каква препредена калуђерица која не само свог Бога него и саму себе лаже. А Рафајелова је богородица крепка, свежа, поштена млада жена којој се на лицу блиста безгранично блаженство што је родила сина.

(Дохвати књигу; погледа у сахат; опет се завали да чита)

ЈУЛИЈАНА

(Ступивши међу њих)

Ама децо зар се ви не можете мирније разговарати о тако суптилним питањима? Боже мој, што ти је младост! Одмах прекини. – Знаш ли Здравко шта има ново?

НАДЕЖДИЋ

Не знам.

(Чита даље)

ЈУЛИЈАНА

Добили смо писмо од Милана.

НАДЕЖДИЋ

(Остави књигу – лице му се разведри)

Шта ради, јели здрав мој мали побро?

ЈУЛИЈАНА

Здрав и весео. Слушај само какво нам је лепо писмо написао.

(Чита)

”Драги родитељи: опростите што се несам могао раније јавити из лепог Париза. Та је варош тако силан утицај учинила на ме са својим огромним лепотама, да сам дуго био као пијан; бејох изгубио владу над свима чулима.”

КОВИЋ

Драго срце; тако је и мени било кад сам први пут ушао у свет.

ЈУЛИЈАНА

(Чита даље)

”Али сад сам опет дошао мало к себи, и прионуо сам да радим. Мало ми смеће што несам тако спреман био с француским језиком, као што сам мислио; али како у целој ђенералштабној академији у коју су ме одмах примили по препорукама које сам од вас бабо донео – нема ни једнога који би другим језиком говорио осим француског, то ћу брзо окурати њиме. Међу друговима стекао сам већ два кнеза и једног грофа за пријатеље.

(Јер ви ваљда знате да се у нашу академију примају само благородници)

Они се чуде како да ја из тако велике куће у Србији па опет несам ништа више него само ”од Лепеничић”.

(То сам ”од” намах дао наштампати на мојим посетицама као што сте ми препоручили при поласку)

Један од тих пријатеља одвео ме је ту пре неки дан у салон једне његове кузине, херцогине дела Ривијер, и кад ме стаде њој престављати, тек онда сам видео како је мала и не знатна наша Србија. Онда сам тек осетио да би хиљаду пута лепше било да сам макар какав мали пољски племић ако ништа више. Овде има пољских емиграната; они немају никакве државе, али имају сјајних имена. Па да видите с каквим их симпатијама свуда предусрећу! Од то доба стао сам много размиш-

љати, па ми се чини да би се томе злу могло помоћи. У колико се ја сећам деда је био војвода под Карађорђе, дакле то је колико француски Дух. Чика Стеван је био кнез у Грљану – то је француски Prince. Дакле ваљало би изабрати једну од тих двеју титула, а ја мислим да би сваку легитимно носио у колико сам ја до сад дух хералдике схватио. Ја вас дакле молим за ваше мишљење у овој важној ствари. Ја би пре био за титулу војвода, с тога што је дед био из питоме жупе, па би могла у наш грб
(*Ја сам већ и о том мислио*)

метути планину Троглав која се с Ибра види. А у дну би се могла метути једна силна река. У осталом размислите о томе па ми што скорије пишите. Молећи вас да примите изразе мојег особитог поштовања драги родитељи, јесам ваш син Милан chevalier de Lepenitza."

НАДЕЖДИЋ

(*Који се за време читања врло снуждио*).

Дакле и он. Јадно дете!...

(*Руке му клону низ тело*)

КОВИЋ

То је младић. Види се чија му крв у жилама тече!

КАСАНДРА

(*Која се топила од уживања*)

Ју сладак да је браца. Дајте писмо мамице да га пољубим.

(*Прими писмо*)

ЈУЛИЈАНА

(*Поношљиво*).

Шта велиш Здравко? За коју титулу да се решимо. Ти си такође човек од света, а знаш добро и новију српску историју.

НАДЕЖДИЋ

(*Дубоко уздахне*)

На сваки начин Милан има право. Војвода је боље. Ја би само што се тиче грба нешто приметио.

СВИ

(Радознало)

Шта, шта?

НАДЕЖДИЋ

Да над реком и над планином стоји и једна свињећа глава са забоденом стрелом.

СВИ

(Згледају се)

НАДЕЖДИЋ

То предлажем не само с тога, што би хтео да при-сајединим фамилијарни грб мушке и женске лозе – јер у колико ми је познато ваш отац госпођо био је великокупац свиња – него из политичког узрока. Познато је да један цар тражи за своје планове на истоку једног претендента за Босну и Херцеговину, који би колико толико имао право на босански престо. А биће вам познато да је босанских краљева грб био свињећа глава са стрелом

СВИ

(Изненађени)

Каква мисао! ...

НАДЕЖДИЋ

(Узме капу)

Извините, ал мени није најбоље. Морам мало напоље.

(Пође к вратима)

ЈУЛИЈАНА

Та немој Здравко, Мика тек што није дошао.

Здравко се на прагу сретне с Лепеничићем.

СЦЕНА ОСМА

Пређашњи, Лепеничић врло ведар у лицу.

ЈУЛИЈАНА

Добро Мико што си дошао, јер Здравко и данас не би остао код на с на ручку поред све наше молбе. Заустави га ти, ако можеш.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Где сад како не би остао? ако не рад ручка

(Угледа Ковића који се до земље клања)

слуга, слуга г. поручник – премда се под управом моје душице славне пите с месом граде а ти си велики пријатељ таквих ствари, а оно остани да мало рекнемо коју на тенахни. У тој кобној канцеларији има толико посла да немамо кад ни један другом "добро јутро" да пожелимо.

КОВИЋ

(Одобрава све што Лепеничић каже разним мицањем главе и руку)

НАДЕЖДИЋ

Имате право; давно се не разговарасмо; а бар ја би имао много – много да вам кажем што ме одавно тишти ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Кад си тако добар одма ћеш добити и награду.

(Извади из џепа један табак артије)

Ово би иначе тек после неколико дана президиално добио у руке. Читај само па уживај.

(Преда га Надеждићу)

ЈУЛИЈАНА

(Брзо)

Ју слатки Мико шта је то?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Рођена кћери мајке Еве – ја сам ужасно гладан.

ЈУЛИЈАНА

Одмах, одмах ће бити постављено само ми бар наговести о чему је то писмо?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ни о чему што би женску половину двора занимало. Један занешен луд поп из унутрашњости написао је једно безобразно писмо Његовој Светлости ...

ЈУЛИЈАНА

Ах то ће бити интересно
(*Опази Ковића да се спрема*)
куда, куда г. поручик? Зар нећете да нам укажете част па да данас ручате с нама?

КОВИЋ

(*Збуњен од толиког снисхођења*)
О – милостива – куд би се ја ...

КАСАНДРА

Та немојте се ви г. поручик дати молити
(*Напрћи уста*)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(*Засмеје се, па ухвати Касандру за главу*)
Уф, уф, уф како је жустро па како је срчано ... Дед још мало се наљути ...

КАСАНДРА

(*Пренеражена*)
Али татице! ... каква сцена! ... у салону! ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Шта велите г. поручник? Јелте да је данас леп дан?

КОВИЋ

Особито леп в. високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Јесте ли данас били на врачару?

КОВИЋ

Цео гарнизон в.в. Данас је егзерцир особито сјајно испао. Главну је команду имао сам г. начелник војске. То је официр! Јунак као Марс а строг као Катон. Да сам ја на дотичном месту ја би ако ни рад чега другог а оно само да би њега достојно наградио, завео у српској војсци и чин генерала и маршала ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Да, да г. полковник разуме темељно вештину да се начини популаран. Да би се показао као прави Шпартанац он у сред зиме, снегова и сметова иде свако јутро пешке у Топчидер да се напије хладне воде. Да би задобио љубав простих војника он, кадгод се повећи број ислужених војника распушта кући обуче се у сељачко рухо, понесе ракије и смока каквог у торби па оде до Авале те код механе белопоточке дочекује једног по једног те испита који су официри "мајке солдачке" а који одцепи по 25 батина свакоме денчику што неће да пере његовој жени собу или чак пелене. О знамо ми то! ...

КОВИЋ

Ја несам хвалио в. в. господина начелника рад његовог приватног карактера, него као официра. Каква су била ученија у нашој војсци пре г. полковника. Све се радило по водовима; учило се маширању и пуњењу. Кад би изашла читава рота на врачар то је био читав празник за војнике. А сад? Сваке недеље батали оно ученије. Па какве се ту еволуције граде. Када он командира "По полуводно у каре строј се" оно се изврши у тренуту као да је само "левокруг" командирао. Па јуришне колоне! Ах да сте нас данас видели благородије, сви пешаци у

јуришној колони с положеним бајонетима, на десном и левом крилу по читава батерија, а банда и сви сигнали ударају наступни марш, то је било дивно ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Врло је лепо видети тако одушевљене за своју струку наше младе офицере. Будите уверени г. поручик да ће Њ. Светлост и у будуће највећи део својег очинског старања и љубави посветити војсци и њеном усавршавању. Учите се само колико можете више и крепите дисциплину међу момцима. Ко зна

(Смешећи се)

можда ћете скоро морати заштићивати престо, ако се умноже таки занешењаци као што је овај бесни поп, што г. Надеждић чита његово писмо.

КОВИЋ

О кам та лепа срећа в.в. да се војсци даде једном прилика да своју верност покаже. Нека има Њ. С. непријатеља као песка у мору, ми ћемо их развејати у ваздух нашим бајонетима.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Тапше Ковића по рамену)

НАДЕЖДИЋ

(Који је читајући писмо бледио и руменио).

По моме скромноме мишљењу боље би било кад би ово наше мало војске сачувало своју ватру за наше спољашње непријатеље, којих доиста има да се избројати не могу, или за ослобођење нашег јадног робља испод Турске лешине која се распада – а за унутрашње "занешењаке" можда би било другог сигурнијег а јевтинијег лека ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

А тај би био?

НАДЕЖДИЋ

Правда господине.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Фино смешети се)

Види се Здравко да ти још нема 25 година како можеш после *такога* писма освећеној и миропомазаној глави државе, да се разбацујеш детинским идилским фразама.

НАДЕЖДИЋ

Ово је писмо само јук поштеног српског срца, које су у пијанству самовласти без икаква узрока згазили прљавом чизмом.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Зар је и ово јук Здравко.

(Узме му писмо из руке)

Ево одмах у почетку "Господару, ја сваке боговетне службе и вечерња читам у нашој црквици молитве за твоје, и твоје куће здравље, како би целога живота свог на миру уживао оних сто хиљада талира цивилисте које ти народ од срца даје да му само чуваш образ и поштење и да му делиш правду – а ти мени одузимљеш овај увек с крвавим знојем заслужени комадић хлеба којим ја моју сироту децу храним. Зар је то правда господару? Ако сам крив нека ми се суди – има хвала Богу и за попове суда, али нека ме не убијају овако изподмукла ни крива ни дужна, па не само мене него и моје црвиће који за цело несу ништа скривили ако сам ја коме трн у оку." Да л' има игде на свету таквих дивљака који би једном владоцу *овако* писали?

НАДЕЖДИЋ

На сваки начин писмо је у необичном слогу написано, али и узрок

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Прекине га)

Па онда што је најлепше, завршетак "Приклињем те господару, не дај да се таке неправде у твоје име чине, и заповеди да се извиди моја кривица ако какве има. Иначе може

очајање учинити да постанем нови Верже. Василије Константиновић парох” и.т.д. Је ли то само јаук, или је то писмено признање једног умишљаја противу живота његове Светлости?

НАДЕЖДИЋ

(Живо)

А, то ни најмање. Верже није убио никаква владоца него, митрополита париског и то при самој служби пред олтаром.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ко је прави Верже то нас се не тиче. Да је наш бесомучник мислио на митрополита онда не би послао ову претњу кнезу.

НАДЕЖДИЋ

Али за Бога господине, овде се не сме тако опако и по нагађању судити о ствари. Овде је живот не само једног човека, него једне целе фамилије на коцки. Он сам признаје да је писао у очајању. Ви га сами крстите бесомучником. Ако се докаже да је црквена власт без довољних узрока довела човека до лудила, онда му се може опростити или највише на какву епитимију послати.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Смеје се)

Знамо ми за њега такву епитимију из које се неће сетити да оваке претње владоцу пише.

НАДЕЖДИЋ

Оно власт вам је у шакама, и не одговарате за њу нико... Можете чинити што вам драго.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Грмне)

Море дијете знаш ли ти с ким говориш?

НАДЕЖДИЋ

Знам врло добро. Баш за то узимам слободу да вам приметим ово: Најобичнији човечији разум појмиће да онај који хоће некога да убије неће му никад то најпре јавити, а најмање ако је тај неко глава земље ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Гледа га дуго с великом пажњом)

ЋИРИЦА

В. високоблагородије, један пандур из канцеларије донесе ово.

Предаје једну депешу, коју Лепеничић отвара не скидајући ока са Здравка – затим је прочита, насмеши се.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А шта би "најобичнији човечнији разум" рекао на ово млади психоложе

(Чита депешу)

"од начелника округа чачанског, његовом и. т. д. У одговору на телеграфичну заповест в. Високоблагородија да свештеника Василија Константиновића окујем и под стражом у Београду пошљем, јављам понизно да је истог Василије на један пут нестало, а нико не зна куда је отишао. Његова жена куне се да је отишао у Београд да се тузи нешто код Њ. Светлости, али по поузданим извештајима мојих подручних чиновника "он се упутио турској граници. Потера је већ послана за њим".

НАДЕЖДИЋ

Рекао би да се љубазни начеоник вара у својој пре-тераној ревности а да му је попадија истину казала.

СЦЕНА ДЕВЕТА

Пређашњи, Понизнић

ЛЕПЕНИЧИЋ

А г. докторе! Који вас ветар нанесе?

ПОНИЗНИЋ

(Пошто је даме пољубио у руку)

Милостиве,

(Здравку и Ковићу се поклони)

господо моја.

(За тим приђе хитно Лепеничићу)

Ја би имао неколико речи да проговорим с вашим високоблагородијем.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Дође с њим до прозора)

Изволте.

Јулијана која је дотле на противуположеној страни најпре са Касандром после и с Ковићем живо гестикулисала – даде сад Ђирици знак, те овај у белим кончаним рукавицама донесе на послужавнику слатко и воду, па стане послуживати.

ЈУЛИЈАНА

Ја верујем ал опет макар малчицо можете узети. Н. пр. од овога с орашчићима. То је Касандра својеручно кувала.

ЂИРИЦА

(За се)

Ала неслано лаже ...

КОВИЋ

Онда је друга ствар.

(Захвата)

А-а-делицијез!

(Пије воду)

Кажем вам моје милостиве, таког слатка још несам окусио.

ЈУЛИЈАНА

Јелте?

(Ћирица стоји пред Здравком ал овај се непомично загледао у земљу па га не види)

Но Здравко, зар нећеш мало да "прочистиш црева" као што ти то зовеш твојим естетичним језиком.

ЗДРАВКО

(Тргне се)

Ко, шта? ... А тако.

(Узима слатко)

Дотле се Лепеничић и Понизнић живо разговарају код прозора Понизнић му показује неке артије.

ПОНИЗНИЋ

(Полако да остали не чују)

Сагласно са овим документима јавише ми мало час они агенти нашег одељења који су одређени да за саветницима пазе, да је много саветника данас после седнице довезло се само до пред касарну у тајанственом разговору са г. гарнизонером који је сваког на капији дочекивао. Из свега излази да ваља бити на опрезу од какве завере сената с војском ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Грохотом се насмеје)

Ах мој драги докторе. Зло би било да је наша цела полиција спала на то једно одељење. Данас би може бити по Београду крв текла. На сваки начин откривена је завера али хвала Бога није и војска у њој.

СВИ

(Запрепашћени)

Шта, шта?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Неколико саветника беху начинили заверу с неким опскурним личностима противу живота Њ. Светлости. Кад су данас ти "великодостојници" пролазили на својим сјајним каруцама поред касарне, свакога је гарнизонер лепо дочекао, кола зауставио, својеручно отворио и у име владаоца позвао да заповеда часком унутра до оцаклије. Можда је се многи одмах присетио колико је сахата, али је кроз тарабу, испод липе видео, толико бајонета, да се нико није ни мрднуо, него је барем сачувао своје сенаторско достојанство још преко авлије. У оцаклији им је мајстор Благоје метуо своје најлепше букагије које је на брзу руку нашао у својој ковачници у касарни. А сад...

(Погледа на сахат)

Баш добро. Можда ћемо одавде још видети сви последњу сцену тог шкандалозног првог акта.

(Отвори прозор широм)

Одавде се лепо види касарна и њена авлија.

Сви мушкарци као скамењени; – жене притрче прозору.

НАДЕЖДИЋ

(Кроз зубе за се)

Несрећници проиграше и последњу сенку народног представништва ...

ЈУЛИЈАНА

Ја видим много људи око басамака. Кроз сред гомиле силазе неки, али ја не могу лица да распознам ... Можеш ти девојко кога да познаш?

КАСАНДРА

Чекајте мамике О да богме Оно је г. Раја ... врло добро сад их све видим. Ено један за другим силазе г. Тенка, г. Станишић, г. Јанковић ... Ју, па одиста сви оковани.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Смеје се)

Није него се шале.

(Погледа кроз прозор ка касарни па онда у противном правцу)

Видиш ли ти душице што с калемегданске стране.

ЈУЛИЈАНА

Видим густ дим – можда гори какав оцак?...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Није него по свој прилици почињу горети правитељствена сена на Калимегдану. То је требало да им буде сигнал за почетак. Оно је истина на јалово, али ми је врло непријатно узрујаће варош забадава.

(Чује се велико звоно и брујање из вароши које све више и више расте)

Ето видиш за цело гори.

(Лути ногом)

Да ми је знати где су биле очи нашим рођеним жандарима.

(Ходе по соби; – Ковић извирује такође кроз прозор)

КАСАНДРА

Татице, татице – ено их пометаше све на кола. Куда ће с њима? Гле па у свака кола по један с једним официром.

ЛЕПЕНИЧИЋ

За сад ће их у војничку велику болницу. Тамо су собе прави салони, достојни апс за тако узвишене кривце. А и на прозорима има врло лепо гвожђе ... А тамо имају под земљом и лепе леденице куда не прозире ни зрачак светлости. Ко зна, можда ће имати велика господа таке ствари да повере својим судијама, које се тек испод земље поверавају ...

Граја из вароши све већа; чују се по кадкад трубе, топот коњанички.

ЈУЛИЈАНА

Ти имаш право Мико – ватра је – и то велика ватра ју господи помилуј колики су ту пламенови, па још изнад кућа ...
Па све јаче и јаче ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Наравно тамо је било наслагано сијасет пластова суха сена.

СЦЕНА ДЕСЕТА

Пређашњи, Делић, затим поп Василије

ДЕЛИЋ

Ваше високоблагородије ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

А – ви сте ми красна полиција. Јесам ли вам строжајше заповедио да чувате за данас сена.

ДЕЛИЋ

Ми смо чинили све што је у човечијим силама било.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Како да није; чудна ми чуда стражарити код једне баштице која у сред Калимегдана стоји, и која се опколити може.

ДЕЛИЋ

Ја сам в.в. био поставио свуд у околи шилбок до шилбока па све забадава. Из неке оближње куће излетела је ракетла која је сена запалила.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А!

(Размишља мало)

Трчите на место и гледајте колико се може да се ватра не дочепа вароши, што не би било немогуће какав је напољу ветар почео да се креће. Уз то поручите у име моје у касарну

да се две роте солдати пошљу у варош – да се не би у општој забуни крађе догодиле ...

ДЕЛИЋ

Разумем в. високоблагородије.

(Оде хитно)

ЈУЛИЈАНА

Ју Мико да видиш како сад изгледа. Ово за цело неси никад видео ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Приће прозору)

Врло величанствена појава. Штета што није мрак. Онда би тек лепо изгледало. А ргoрoс г. докторе, за што ви у вашим прекрасним краљевским драмама у којима иначе показујете да знате шта доприноси ефекту на бини, никад не употребите какав велики пожар у дну бине. То тако лепо стоји кад се ритери са њиховим пепељастим челичним хаљинама или боље рећи корама мутљају кроз паклену црвен бенгалске ватре ...

Сви гледају кроз прозор, осем Надеждића који седи замишљено и наслонивши главу на руке. У тај мах ступа на праг средњих врата поп Василије са гуњцем и прашњавим чизмама онако с пута. Само по бради и по капи познаје се да је поп.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(Силним, пророчким гласом)

Ласно ће се угасити та ватра велики господине; али пази да не букне онај огањ у плам, што тиња у свима селима Србије, и који ти непрестано царкаш, јер онда ни мачета од вас свију претећи неће.

(Сви су се окренули и стоје непомично престрављени; само Лепеничић се смеши и мери попа.

НАДЕЖДИЋ

(Уздахне – за се)

Само да не сагори и ово парче Србије уз њих! ...

ЗАВЕСА СЕ СПУСТИ

НАРОД И ВЕЛИКАШИ*

од Вл. Ђорђевића

РАДЊА ДРУГА

Кабинет Лепеничића; велики сто за писање претрпан артијама и књигама, канабе, столице, на зидовима велике слике кнеза и његове жене.

СЦЕНА ПРВА

Лепенчић, Надеждић и поп Василије. Долазе из сале.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Изволте овамо у мој кабинет. Тако.

(Затвори собом врата, давши напоље некакав знак). Зна-те овде смо више на миру.

(Попу, непрестано фино смешећи се)

* "Један београдски салон" што изађе у неколико подлистака "Србије" – само је прва радња од драме која се зове "Народ и великаши"

С ким имам част? ... Господин секретару молим вас напишите писамце председнику Страховићу, и замолите га да дође часком до мене ако има времена.

(Надеждић седне и пише)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

И ја сам једна од оних силних жртава што покоси по несрећној Србији безгранични ћев њене велике господе ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Судећи по бираним речима којима се служите рекао би да сам данас тако срећан да говорим са једним од наших најразвијенијих свештеника из унутрашњости, са г. Василијем Константиновићем? ...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Поштење и очајање имају свој особити говор. Него ја несам дошао овамо право с кола да се с тобом разговарам. Ја сам се тужио кнезу још од куће једним писмом на неправду коју ми поповске дахије нанеше, али ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах, драги господине зашто за свашта право монарху. Ја мислим да би боље било да сте се тужили вашим духовним властима, које би ствар извидиле ...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Тужио сам се ја жрецима и првосвештеницима, ал ми ево црно на бело дадоше да је озго така заповест дошла, и да се само горе може израдити помиловање ако узумеднем лепо "шенићи" и лизати извесне ручице и ако ја ни пред Богом ни пред људма несам ништа скривио.

(Покаже један акат).

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Зграби акат и погледа индорзат, па стане грицкати усне)

А – глете молим вас – то је неко јако неспоразумљење – Будите уверени да ћемо гледати све што буде у нашим силама

...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Не бој се господине несам ја дошао тебе да молим; него док тако какав сиромашак као ја добије какав индорзат прође подоста времена, па сам и ја имао каде да увидим како сам врло себичан био што сам само на ону неправду мислио коју мени нанеше а не узех ту прилику да се осврнем и на пропадање целог народа. Зато сам амо дошао у двор, јер нећу да имам посла с оним силним мушким и женским злоћама. У теби је можда још остала која искра човечанства.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Све смешећи се)

Врло сам вам обавезан.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

А и онако си ти са твојим верним слугама данас госа у Србији. Знате ли несрећници шта сте учинили од Србије за ово петнајест година ваше бајаги уставне владе?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Да чујемо драги господине; ми мислимо да смо је ун-апредили и усрећили ...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ви сте је обешчастили начинивши од ње судоперу за свакога, ви сте је на мртво име испребијали, ви сте јој сву снагу испили, и душевну и материјалну, па сад само гледате како ћете је скупље продати ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Та ви сте и појета међер. Врло лепо, ако успишете какав роман о подизању на Дахије 1804, не заборавите ту апострофу. То би могао какав народни мученик са коца викати Турцима крвопијама. Ах, то би било красно.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Та да несте такви не би могли за љубав својега ћева напустити своју рођену отаџбину која вас је преслицом одхранила и подигла на ваше златне столице тако високо, како никад није стајала под турским агама и беговима.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Врло би интересантно било кад би те живе слике ваше разгрејане маште подупрли и каквим год доказом, драги господине, иначе се бојим да не остану булажнења болеснога мозга...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Доказаћу ти, велики господине све што рекох ужасним истинама које јадни народ запечати крвљу из срца. Кадгод је зулум и очајање превршило сваку меру, свагда се наш народ одметао у гору, где је волео скапати пребијајући се од камена до камена него трпити да га ногом газе. Тако је било под свима и грчким и турским крвопијама народа. Али то беху туђинци и половина побуде за хајдуковање беше жудња да се спасе народна самосталност од јабанаца тирана. Па кад је то света истина онда колико сте *ви* морали страшније и грозније владати у земљи, него Грци и Турци, кад народ *данас*, у српској *уставној* нема другога пута да се брани, него мора у хајдуке, мора да се одмеће од своје рођене браће у хајдуке ... Нема планине без хајдука, Златибор је пунији но пред Карађорђеом, цела ужичка нахија пишти под најљућом опсадом.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Е – па шта је влада за то крива? Ти су хајдуци резултати оних хваљених народних песама, од којих се хоће читаво "на-

родно" јеванђеље да начини. У оним крајевима где још има неколико тих задоцњених чести, да распаљују фанатизам и љубав к романтичном хајдуковању ...

НАДЕЖДИЋ

(Који је дотле написао писамце изнео га до врата па предао ћирици и повратио се замишљено на своје место, сад ћипи да одговори Лепеничићу али се опет устегне и седне)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Народне песме не би вредиле ни потуру кад би се и таквим људима допадале као што си ти велики господине. Међутим, сад ћеш видети да ли се све што је добро и ваљано у ужичкој нахији рад народних песама одмеће у хајдуке, или рад чега другога. Има господине у тој нахији сијасет судија који у место да чувају правду, од најситнијих зађевица и споречкања умеду начинити парнице које по неколико година трају, и који се таким небројеним парницама тако вешто користе да се пола или целе зиме греју самим качицама у који ма су добијали сир "на поклон" је л да је смешно? О ја знам доста таквих историја. Догоди се да се једна ретка риба по 17 пута продаје у чаршији и све је председников пандур на ново прода дућанцији, док се на послетку и њему не згади па је и он поклони председнику ... Има у нашој нахији дана кад у авлијама судија има скоро толико исто рогате стоке и живине колико и на пијаци, и то се понавља сваке недеље, а по селима једе народ црњу проју од саме земље ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Та ви постајете наивни; кад гомила тако ниско морално стоји, да митом тражи себи да стече правду; шта знаду сироте судије; ваљда се неће тући с оним људима што им доносе поклоне.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Наравно у тој мирољубивости имају се чиновници из унутрашњости на кога и угледати. Деси се н. пр. да в. влади

падне на памет да из народне касе сазида на неком за неког згодном месту на један пут читаву варош од државних кућа. Шта га ту треба грађе и разних набављача! Нека сваки шиље у нову варош половину ствари за које му је двоструко плаћено па ето на један пут земљи неколико богати људи која и онако нема капиталиста. Па кад се велика господа у Београду не стиде примити по који дукат од тих својих заштићеника, за што да се чиновници по унутрашњости свађају с људима што хоће силом да им поклоне по коју краву или овцу или друго што...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Смеје се усиљено)

Ха, ха, ха, врло добро! Ко вам је то слагао?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ах то сам ја можда снιο у мом Драгачеву.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Знате ви, драги господине, да је то узвишено смешно кад ко каже да се једна цела маса коју ви подижете до народа само за то одмеће у хајдуке што јој судије поједу цео сир и кајмак? ... Ха, ха, ха.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Је л' да је смешно? Сад долази све смешније. Обично ми добијемо на већа места само таке људе који су или у мађарском рату или другом којом приликом упљачкали толико новаца да се могу достојно кренути из Београда а да им опет остане доста да помажу народ. Па они чудо што благодетно умеју располагати својим новцем. У нашем је крају срчан народ па за најмању размирицу хоће да се суди за најмањи дуг или другу неку зачкољицу, хоће да се парничи. Али они их једног по једног примају себи, саслушавају и дају свакоме за право, свакоме обећавају да ће и на његову пресудити ако добро плати, па пошто људи загазе у парнице без краја, пошто су потрошили силне новце и похарчили најбоље време за рад, онда стану на

место пркоса који је може бити започео парницу огорчење и неутолима мржња, крвничка освета, које од парничара начине бесно зверје које неће да се окане гложења док обоје не попада мртво т. ј. док обе странке не продаду све што су имали, док обе странке не дођу до просјачког штапа, онда припадну нашој доброј господи за 10-20-50 # у зајам да им се не би кућа са свим затрла да им не би чељад скапавала. Па знаш ли велики господине шта иде после тога зајма? Знаш ли какве се облигације пишу на позајмљене паре, и колико се интереса одмах испрва упише у главно? Знаш ли на колико може 50# да нарасте за две године ако несрећа захте да буде суше па их дужник не скине одмах с врата? Знаш ли велики господине шта се зове "преградити" облигацију, шта ли "кајишарлук?" Дал' народне песме терају сиротињи да остави све што је човечијем срцу драго па да се по гори пребија од стене до стене?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Влада не може за сваког свог чиновника одговарати. У толико стотина судских и полицајних чиновника може се наћи један човек без савести који злоупотребљава свој положај. Али за што да се његови незаконити поступци не доставе влади? Како да ми о томе ништа не знамо? Та дужност је свакога грађанина да се на такe чиновнике тужи.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ох, да се тужимо!... А коме да се тужи сиротиња народ у земљи где жене постављају чиновнике, коме да се тужи човек у Србији у којој сте ви од жива млада народа начинили мртву справу, мртав сахат од кога је кључ у вашим рукама? ... Па велиш само "један" можда се нашао да је "које" безакоње учинио ... А шта велиш ако ти ја с именима и датумом докажем да само у нашем Драгачеву има преко седамдесет случајева онаке пропасти коју ти наговестих, и ако докажем да у нас нема за кога би смео рећи да је поштен човек.

(Извади из ћурчета гомила артија и пружи их Лепен-ичићу)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Охо!

(Узме артије и претурајући их за се)

Ствар сазрева... Ствар сазрева ... Још само један велики скандал у самом Београду па је све задобивено ...

Док Лепеничић рије у артијама Надеждић који се чисто био изгубио пазећи што говори Василије устане приђе к њему и пружи му руку.

НАДЕЖДИЋ

Хвала ти, честити оче, срдечно ти хвала.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(С презирањем)

Ја несам декламовао да се теби допаднем кићани момче. Не треба ми твоја рука.

НАДЕЖДИЋ

(Ожалошћен)

Ти ме неси разумео попе Василије ...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Разумем ја добро све вас паризлије што вам на уста мед кипти докле се о народном зноју проводите по беломе свету, што онако дивно умете говорити о правима народа да са свима располаже где се његове коже тиче онако енергички умете протестовати противу владе која батинама и синцирима гуши сваки значак јавне свести; разумем ја вас што после кад дођете у државне службе постајете онаке исте дахије као што су и они пред вама, само што знам и то, да сте ви у толико злокобнији по народ што у вас има знања, па доводите робовање у систему, па убијате и будућност народа ...

Надеждић тресе главом. Лепеничић силно зазвони. Ћирица уђе.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Овога човека,
(Показујући попа)
 одмах нека одведу пандури у полицију.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Добро, добро господине. Један поп мање или више не чини много. Али се и ти и сва твоја братија љуто варате ако мислите да ћете моћи цео народ послати у полицију као мене једнога.

Оде за њим хирица

СЦЕНА ДРУГА

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ето видиш, Здравко, како је незграпан и недостојан тај егзалтадо за кога си се ти мало час заузимао. Као год што није кадар био да разуме твоју тренутну сентименталност којом си му пружио руку, тако није кадар ништа разумети, а камо ли племените бриге једне владе о благостању подчињенога јој народа. Та такви су свуда ти тако звани "народни људи".

НАДЕЖДИЋ

(На лицу му се види силна душевна радња. Он се једва савлађује – с усиљеном мирноћом)

Је ли г. председник Страховић за то позван да прими налоге како ваља судити попа Василија?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Јесте; ама шта је теби?

НАДЕЖДИЋ

Допустите још једно питање, у овако ваљано органисаној државици као што је наша може се знати пресуда пре него што се кривица и на испит узме. Сmem ли знати на што ће бити осуђен Василије Константиновић?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах, како си фин соколе! Није него ваља и чукдима и самоједима дати пороту, јавно суђење и остале параде без којих ви "патриоте" не можете да живите ...

НАДЕЖДИЋ

Ја молим не обилазите одговор, ако мислите да ми можете поверити таку ствар.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Па ти већ и сам знаш на што се осуђују људи који се спремају да убију свога господара. На смрт.

НАДЕЖДИЋ

(Напише брзо неколико врста на једном табаку)

За неколико дана, а може бити још данас, уздам се да ћу вам моћи повратити целу суму новаца што сте је потрошили помажући ме за време мога ђаковања. Хвала вам. Ако вам несам кадар онако захвалити на тој љубави како сам желео – то несам ја крив ... И – с богом!

(Прође брзо вратима али га Лепеничић запрепаштен ухвати за руку, па га доведе до стола)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Је си ли ти при себи момче или говоришу бунилу?

(Погледа хартију на којој је Здравко писао).

Охо! Оставка на службу?

НАДЕЖДИЋ

Да; и молим да ми још данас одредите коме ћу предати канцеларију.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Гледа га укочено).

Ама – ама то није могуће! Твоја се оставка неће уважити. Не уважава се никако.

НАДЕЖДИЋ

У нас до душе има закона каквих ни у Кини нема, али не верујем да имамо закон по коме се може натерати слободан човек да служи кад му се не служи више. Истина ви можете данас издати и за то закон, али ваљда ни ви нећете крунисати свој начин управе са законима који имају повратну силу?

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Крши прсте, и хода усплаилено по соби)

Али – али ти ниси као други чиновник, који може оставити службу кад хоће. Тебе је влада пет година издржавала, ти мораш бар толико одслужити државу.

НАДЕЖДИЋ

Није ми позната та уредба у осталом ја сам се васпитао о трошку *народа*, а влада је само била орган преко кога сам ја од народа добијао помоћ, и моја света дужност да народу одслужим, мађутим ја сам се убедио да се данас сваким другим начином пре може послужити народу него оставши у државној служби.

(Пође)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Послушај Надеждићу,
(Спусти се у наслоњачу)

ти можеш чинити што ти драго и ја те нећу силом заустављати у служби која ти отвара најлепшу будућност. Али немој да жртвујеш своју каријеру за рад каквог неспоразумљења, за рад те кобне младачке ватре која и најпапетније људе наводи на глупости и наивне детињарије. Шта те огорчило на једаред? Лажи овога попа? Па баш и да је свака речца истина што је он казао, онда би у толико пре ваљало да задржиш службу, као чиновник од уплива радиш да се сва та "безакоња" казне, и да се за навек предупредe.

НАДЕЖДИЋ

Ја вам не морам давати рачуна о корацима које предузимам.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Зар је дотле дошло? ... Е, онда је друга. Ја мишљах да смо ми некад били поочим и посинач ...

НАДЕЖДИЋ

Када се и та струна затеже онда слушајте поочиме. Ја се несам спремао нити сам ступио у државну службу, да "Каријеру" своју градим као што ви мислите него за то што данас – хвала целој системи државне управе – није могуће никојим другим путем живети и бити својим суграђанима од користи. Тако се исто варате ако мислите да је поп Василије, откривши ми само једну рану на телу нашега народа, учинио те ја дадох оставку. Знам ја недуга у организму наше државе о која ће нас пре упропастити него оно од чега се он ужаснуо, што му је сваки дан пред очима било. Поп Василије са својим "лажима" био је само она једна кап која је требала па да се пехар прелије. Од првог дана кад сам о судбини народа почео мислити и кад сам као његов члан осетио дужност да пазим на све што се у име народа а на рачун његовог данашњег и будућег живота чини, од првога дана осетио сам слутњу да сте ви човек који ће упропастити целу будућност народа.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ту сам фразу много пута чуо. Па за што не покушасте да спасете народ кад се уверисте да га ја у пропаст водим?

НАДЕЖДИЋ

Што сам на све ствари морао да гледам кроз моју синовску захвалност и љубав према вама, што сам свагда очекивао да ће се у унутрашњој управи и у спољашњој политици ударити другим правцем, и ако ми ни један поступак ваше владе не оправдаше то очекивање; што сам у својој саможивости мислио да поједини грађанин сме мислити на своје лично бла-

говање у сред пропадања и робовања његове браће; што се човек ретко узвиси до тога степена човечности да воле слободу и отачбину као себе сама – а једну жену може често да воли више него свој живот, на кратко, што сам Касандру волео више него себе самог.

Лепеничић код те речи журно устане, али опет седне гледајући укочено Здравка. Овај пребледео, тешко дише и гужва рукавицу једну.

НАДЕЖДИЋ

(После кратког ћутања).

Ето за што сам трпео за што сам себе варао, сам своју савест ућуткивао. Али даље се не може. Даље се варати значило би за љубав једне благодарности и својега слаткога "ја" згазити све остало рад чега се живи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Преклони главу).

Говорите. Ја слушам.

НАДЕЖДИЋ

Није могуће да први државник српски који 15 година скоро не прекидно има решавајући уплив на све што кнежевина ради – није дошао до убеђења до којег мора доћи сваки Србин који само почне да мисли о своме народу, до убеђења: да ова земља не може остати у границама у којима је, јер ту нема ни једнога од главних услова за живот једне државе, до убеђења да само савез слободних држава по народностима на балканском полуостову може бити довољно јак да се одупре грамзивости севера и подкопавању запада. Па шта је урадила српска влада, тај стожер на балканском тропољу, за слободу његову?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Све што јој је могуће било, а разуман човек неће од ње захтевати да се и ово мало крваво стеченог огњишта народног баци на коцку кад никаквих прилика не беше за успех.

НАДЕЖДИЋ

(Горко смешећи се)

Не беше прилика 1848, не беше кримски рат. Србија је кадра била својом малом помоћу да сачува једну велику европску монархију од раздробљења а није могла истом приликом да сруши труло господарство над толико милиона својих сународника! ... Шта се добило српском крвљу од 1848, проливеном у борби с једним народом који се беше дигао на оружје за своју слободу?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Добила се још једна држава српска, добила се нашој браћи с оне стране Саве и Дунава српска војводина ...

НАДЕЖДИЋ

То није главни добитак јер ће војводине још брже нестати него што нестане првога војводе, само ако затреба некое пријатељство Маџара. А глави је добитак што неколико прсију у Србији дичи гвоздена круна, и што неколико ненаситимих, трбуха српских имају две плате. А шта се урадило приликом последнега рата? Србија која је могла стајати на челу балканских народа пре него што би савезници могли доћи под Севастопол, примила је неколико фиргаза што се усудила да игра код куће народне војске, па се шћућурила под кецељу једне конзуловице београдске.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ти не знаш што говориш. Државник ће сваки признати да је том приликом довољно добивено тим што је лањским париским уговором пренесен протекторат над Србијом с једне Русије на све велике државе европске.

НАДЕЖДИЋ

Ох гадне среће! Осем једнога господара у Цариграду стекли смо још пет татора. Па шта урадисте у земљи самој за ти 15 година?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Основасмо тополивницу, основасмо официрску школу, а то ће нас много сигурније довести тој општој мети, него твоја суновратска политика која нас за 24 сахата може учинити опет рајом турском.

НАДЕЖДИЋ

Официри могу изгинути или издати, топови могу пучати и на оне који су их палили кад другоме падну шака, али има друго једно средство које од сваког сељака може и градило је већ у нас офицере, које је силније од свију топова и бајонета: а то је *свест слободних грађана* то је *одушевљење једнога целога народа за исту мисао*, а то сте ви обоје за 15 година математски давили. У осталом несмо ми тако далеко од турске раје као што ви мислите. Ми само имамо своје харачлије то је све ... Или где је та унутрашња независност што је никла из оног језера пуног крви, коју проли народ из свога срца у почетку овога века? Парче по парче продали сте је сву. У градовима седе Турци и са својим напереним топовима не даду ни да се зачне српска трговина и радиност. Српски великаши не подпадају под српски суд, већ под заштиту порте, и њима је слободно да запале грађански рат у земљи кад код се стану отимати о власт, кад год зажеле да мењају кнезове. Ако вас погони народ, ви бегате у градове а одатле у Видин, одатле у Цариград, па вас отуд премилостиви султан милом својом опет поставља на ваше златне положаје – а народ мора да слуша јер су му уста зачепљена, јер су му руке везане. Или, чиме се ми разликујемо од остале раје? Колико се пута састаше посланици народни за ово 15 година да се саветују о државним пословима, и да прегледају како се руковало народним имањем? Или у нас не суде судије по туђем ћитапу него, као под Душаном, сваке суде његови суграђани, порота? Или у нас има књижеван, уман живот? Јадна нам мајка. Није доста што наша цензура има право да чак и љубавне песме исправља, него су нам господа ово мало књижевне сиротиње поделили на "књажевско-српску" и "аустријско-српску" књижевност начинивши

од три писмена кинески зид између душевног живота с ове и с оне стране Саве и Дунава. Ох, мене хоће чемер да задави. И то су и ове све саме измишљотине господине поочиме?

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Гледа преда се замишљено)

НАДЕЖДИЋ

(Погледа га с презрењем и брзо оде)

СЦЕНА ТРЕЋА

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Сам)

Да, да ... живот није и не може бити онакав како га безазлене хуманисте сањају у својим књигама Како је жалосна како је ужасно верна слика коју ми ова двојнца изнесе пред очи! – А колико има још ствари шта они ни један не сањају што само Бог, и моје пробдивене ноћи знају. Али другога пута нема. Велике идеје ишту и великих жртава да би се остварити могла. Ова ће се земља само тако спасти бабе на престолу, ако деспотизам женске владе преврши обичну меру. А то ваља ускорити, јер се у Европи гомилају облаци са свију страна, па треба за време олује да се нађе на врху српске кнежевине челична снага која ће бити кадра све узде крепко да притегне, и у даном моменту да положи темељ чврстој огромној монархији на Балкану, која се неће распасти као Душанова. Само таква форма државна, само јаки гвоздени обручи могу одржати у целини те многе разнолике народиће, што се гложу међу собом као пашчад, ево већ толико векова. "Слобода" "братство", "једнакост", каке лепе речи! Како се мало остварити могу! Колико стотина хиљада глава позобаше у једној Француској, па где се дедоше? Народ је раскалашно, злурадо деристе, па кад се дочепа власти оно баца гази и руши све што

нађе лепо и узвишено, и ако се не нађе какав одрастан, паметан човек који уме владати камцијом, оно на почетку само себи дође главе играјући се с ватром. "Ама Швајцарска – вичу деца – како се у њој одржала слобода? Како у Америци цвета свако благостање? А и тамо и овде живе у заједници као браћа сијасет племена и народа различитих по језику, по вери, по свему." За Америку није вредно трошити ни речи. Тамо је пола народа роб а пола бездушан трговац, и први судар те две половине збрисаће за навек с лица земље ту хваљену федерацију североамериканских слободних држава. А Швајцарска? То нит' је народ ни држава, то је велика папрена гостионица за путнике европске, које она до голе коже опељеша ... Што више живим то све више увиђам како су истинита она велика начела која су састављала моју политичку веру за цело време моје државничке радње. За то напред! Циљ није више далеко. Вучића и Гавана могао би још сад скинути с врата али један ми може послужити својим свезама у Цариграду и својом популарношћу у Грузи, а други ће ми доста помоћи својим новцем. После кризе лако ћемо с њима.

(Хола по соби – после кратког ћутања)

Штета за Надеждића ... Добро перо ... Он опасан? Напротив он сад види да нема другог спасења за његов "народ" до скупштине па ће из петних жила агитирати не слутећи да и ја ништа тако не желим као да ме натерају да сазовем скупштину ... Али ако га Београд изабере за посланика? Ба; за енергичног државника није то никаква сметња. Ми ћемо просто уништити избор ...

Хола по соби. Ђирица уђе.

ЂИРИЦА

Г. Гаван Соларић моли за допуштење да се представи в. високородију.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Тргне се)

Ко? Г. Соларић је увек добро дошао.

СЦЕНА ЧЕТВРТА

Лепеничић, Гаван Соларић.

ГАВАН

(Рукујући се с Лепеничићем који му је изашао на сусрет).

Ја сам изван себе драги Лепеничићу. Је ли с' твојим знањем мој Саша окован?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја га несам могао спасти јер све артије завереничке које су поватане и које ће се морати изнети суду, показују како је он јако компромитован.

ГАВАН

Па шта сад?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Они ће сви бити осуђени на смрт.

ГАВАН

(Стукне се корак назад)

И мој Саша?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Не бој се. Саветници подпадају под јурисдикцију блистателне порте. Него ево шта ваља чинити. Пошљи одмах човека – али у кога се поуздати можемо у Цариград нека подробно јави тамо да је сад преко нужен портин комесар. Ја ћу му спремити једну депешу за великог везира да нам не пошаљу опет каквог ефендију, него човека с којим можемо преговарати и о мало важнијим стварима. Ти ме разумеш. Разуме се да ћемо се ми бајаги противити томе мешању порте у наша унутрашња дела, али они нека само шиљу комесара.

ГАВАН

Добро; још данас ћу ти послати кога мислим да је најудеснији за тај посао. Је си ти са свим сигуран за Беч и за Париз?

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Извади из једног чекмецета неколико писама)

Ето ти па се увери сам. Све иде не може бити боље. Ако се, међу тим, немогне другаче ми ћемо скупштину. За тај случај треба да нам се нађе доста готова новца.

ГАВАН

То је мој посао. Ја мислим да ће једно 10-50 хиљада дуката стићи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Оно истина сиротиња је и голотиња па ће се продати за багателу; али опет нека нам се повише нађе. Стоструко ће се све накнадити.

ГАВАН

На посао дакле.

(Рукује се с Лепеничићем и оде)

СЦЕНА ПЕТА

Лепеничић пође на врата десно која воде у велику собу: отворивши врата опази Касандру на прагу.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А; ти си пошла по мене; ваљда вам се досадило чекајући?

КАСАНДРА

Да; мајка ме је поодавно послала да вас зовнем али ја сам видела да имате посла па несам хтела да уђем док вас не оставе гости.

ЛЕПЕНИЧИЋ

И паметно си учинила; хајдемо.

КАСАНДРА

Идите ви отац; ја нешто несам гладна, па хоћу да се завучем у вашу собицу да на тенани читам штогод.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Па добро.

(Оде)

Чим јој оца нестане, Касандра се сва стресе; глава јој клоне на прси, руке јој малакшу низ тело; на целом бићу види се како јој је тешко било да се пред оцем покаже равнодушна; она се клецајући приближи најближој столици па седне и покривши лице марамом остане неколико тренутака непомична.

КАСАНДРА

Тешко мене несрећници што ме прве речи које зачух пришавши вратима скаменише пред њима, па не могах ни једним у дом маћи, па морадох све чути, све... Мени се мозак кружи, од како погледах у страховит амбис над којим ја за сапунским мехуровима јурим ... Ја се кинђурим као додола ја кокетујем као најгадније изгубљено женскиње, а око мене пропада један цео народ, пропада на мукама од глади, и зиме, пропада у срамоти и ропству и мој сопствени отац спрема се да га мукло и кукавички удави ... Како дршће свака жилица у моме телу под ужасним огњем Здравкових речи ... Ох Здравко, да си знао да те ја без даха у прсима слушам, дршћући од самога гласа твога као злочинац коме се пресуда изриче, ти за цело не би изрекао оне три мале речи, што раскопаше сарањени рај душе моје, оскрнављене снове мога чистог срца, који беху тако дубоко претрпан и светским животом, да се никад више не надах видети их. Ти не би за љубав освете пустио да видим шта је могло бити да сам ја кадра била тебе разумети; не би пуштао

да тебе сравним с овим дрвеним људима без срца и душе или са срцем од самих гуја а са душама као црна ноћ ...

(Ђипи)

Ко ће ме спасти од мене саме?

(Ухвати се за прса).

Ваздуха, ваздуха!

(Полети прозору па га расклопи за тим се ухвати за једно крило и дише силно)

СЦЕНА ШЕСТА

Касандра. Надеждић уђе хитно, али кад угледа Касандру, тргне се.

НАДЕЖДИЋ

(Хладно).

Извините госпођице што вас тргох из ваших мисли али ја се надах у овој соби затећи г. оца.

КАСАНДРА

(Која је међу тим брзо утрла сузе)

Отац је у трапезарији господине. Да га зовнем?

НАДЕЖДИЋ

Хвала лепо; није нужно узнемиравати га; ви ћете бити тако добри да му ову кесу предате, он зна какви су новци у њој.

КАСАНДРА

(Климне главом узме кесу и спусти је на сто; рука јој дршће)

НАДЕЖДИЋ

Госпођице ...

(Поклони се и пође к вратима)

КАСАНДРА

Г. Надеждићу, само једну реч. Ја знам да ми се у овом тренутку последњи пут овога живота разговарамо и разумем потпуно за што се растајете и без "с Богом остај". Да сам ја на вашем месту и ја не би имала толико самопрегорења да се растанем с госпођицом Касандром као с некадашњим познатиком. Међутим, ја мислим да ми је дужност да вам нешто од опште важности саопштим, пре него што се растанем.

НАДЕЖДИЋ

(Посматра је пажљиво).

Ја слушавам госпођице.

КАСАНДРА

(Спуштеним гласом)

Ако Србија има још неколико синова који су готови заложити свој живот да спасу народ, и ако сте у свези један с другим, знајте да је коло људи које му је на челу мој отац и Гаван Соларић, предузело да своме господовању жртвује живот и будућност целог народа.

Хоће брзо да мимо Здравка прође у другу собу, али он јој препречи пут.

НАДЕЖДИЋ

Извините госпођице, али ...

КАСАНДРА

Пустите ме; ја не смем више да знам него што сам вам казала.

НАДЕЖДИЋ

Ах ја и не тражим више од вас; знамо ми боље шта наши великаши хоће него што они мисле; него растумачите ми ту циновску загонетку, од кад београдске даме поред својих коња, штуцера, клавира и салонских послова, поред брига о тоалети и забавама, имају каде да мисле и о судбини народа свога? Од кад се оне интересују за тај "канал"?

КАСАНДРА

Ви би се стидели себе самог да знате шта сте сад учинили. Преклињем вас живим Богом не исмевајте живе мртваце. *Хоће силом да оде; Здравко је ухвати за руку.*

НАДЕЖДИЋ

(Пренеражен)
Касандро!...

КАСАНДРА

(Затрепти сва угушеним гласом)

Здравко Надеждићу, ја сам балском ципелом згазила најпоштеније срце што је икад светом љубављу закуцало, али, самртнога ми часа, који неће бити далеко, ја сам то за четврт сахата од данашњег дана, скупо платила, смилуј се, не изговарај више таким гласом моје несрећно име, немој ми још показивати како је горко умрети пре него што се живело, како је страшно убити и себе и оне који вас љубе.

НАДЕЖДИЋ

(Загрли је –)

Какав Бог из тебе проговара девојко, каквим се чудом на ново ствараш, срушено небо моје? До сад не веровах да је љубав неког невидимог и не појамног створитеља кадра била да из ничега начини васиону, читаву гомилу светова, а сад ево видим да је једна искра тог божанског огња кадра да упали душу у мртвоме телу.

КАСАНДРА

(Дршће у целој телу)

Смилуј се Здравко, смилуј се! ... После оваког тренутка не би ни јунаку досегла снага да издржи безваздушну празнину – живот без цели, а камо ли ћу ја ... Смилуј се, презири ме, мрзи ме; ти не смеш мене волети.

НАДЕЖДИЋ

Ако дође време да мрзим отаџбину, човештво, слободу, ако узмогнем презирати истину, поштење и заштиту слабих и недужних, онда ћу и тебе и себе мрзити, жено моја; ал' донде ћу те љубити са свом снагом моје жедне душе.

КАСАНДРА

(Сакрије лице у његовим недрима)

Ја не могу бити твоја жена Здравко, и та је мисао губи-лиште моје. Девојаштво душе није тако лако сачувати као образ и поштење у друштву. Ја сам од оног кобног дана кад нас раставише па до данас много ствари чула, видела и читала које песме знати твоја невеста кад ти руку пружи.

НАДЕЖДИЋ

То једно признање, дивна девојко, скида са тебе и најмањи атом онога што скрнави жену, сама та свест поникнувши у твојој души брише за навек сваку и најмању успомену која би не достојна тебе била. Па и кад не би тако било, чиста љубав је кадра да на ново свешта ма како оскрнављену цркву. Ти сад само *осећаш* то јединствено човешко осећање, тебе заноси то узрујано море непрегледне среће, ал' ја сам о њему и мислио, о том главном покретачу људске образованости, и буди уверена да нема тако пропалог човека кога не би могла љубав поправити и вратити људскоме друштву.

КАСАНДРА

Не – не – ја толико среће поднети не могу ...

НАДЕЖДИЋ

Ти си од данас моја жена пред Богом и пред људима.

КАСАНДРА

(Падне пред њим на колена)

А ти си мој Бог.

Надеждић је подигне и пољуби у чело.

ЗАВЕСА ПАДА

РАДЊА ТРЕЋА

У ходнику левога крила београдске војене болнице. У дну солдати, жене, деца. Лево отворена врата једног шпитаљског магацина, и пред њима два стражара с пушкама.

СЦЕНА ПРВА

Лепеничић уђе с десна; за тим капетан Тодоровић.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Додирне капу одговарајући на салутовање војника).

Је ли дошао ескадрон који је одређен да спроведе заточенике у Гургусовац?

ЈЕДАН СТРАЖАР

Јесте в. високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Нека командир дође овамо.

Солдат оде; Лепеничић хода горе доле с прекрштеним рукама

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

Какво чудновато јогунство у тога попа! У целом процесу остао је миран, хладан, и непоколебљив као каква гола

стена о коју олујине бију, па не само да је несу кадре ни окрњити, него је само оперу и очисте. Чисто би човек дошао у искушење да верује у тако звана "характере" тих занешењака, са чиме се они тако јако хвастају. Срећом има други кључ тој чудноватој продрзљивости. Њему није врана мозак попила па зна да му не би ништа помогло ни да се покори и да моли. С тога употребљује ту прилику да нам малко импонује својим "гвозденим" характером.

ТОДОРОВИЋ

(У путној опреми – салутирајући).
Ваше високоблагородије!

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ви сте одређени за управитеља гургусовачке куле?

ТОДОРОВИЋ

На служби в.в.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Је ли све спремно и у реду?

ТОДОРОВИЋ

Све се налази исправно. Осуђеници су обучени у роби-
јашко сукно, на свакога су ударена најтежа гвозђа. Свакоме је
дато и по једно ћебе да се завију. Сад се чека само за колима
и за попом кога тамо,

(Показује на магацин)

брију, да буде подпун распоп.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Је су ли вам солдати поуздани?

ТОДОРОВИЋ

Као челик. Ако се само који макне или писне штогод,
притући ће га као миша.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Добро је. Његова светлост ми је
(махне му руком да приђе ближе)
 препоручила да вам, у знак њеног особитог поверења и
 високе благонаклоности,
(Тодоровић салутира)

приватно дам један савет поред званичне инструкције
 коју сте добили. Могуће је да ће њ. светлост наћи се побуђена,
 после неколико месеца, да помилује гургусовачке заточенике,
 па би јој врло мило било ако би дотле сува болест од које и
 онако давно пати заточеник Саша, уграбила своју жртву.

ТОДОРОВИЋ

Разумем в. високоблагородије. Његова ће светлост бити
 задовољна самном.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ви знате како обилато награђује наш премилостиви го-
 сподар сваку верну службу.

ЈЕДАН ВОЛНИК

(У дну ходника)
 Назад. Овамо нико не сме.

ТОДОРОВИЋ

Шилбок! Шта је тамо?

ВОЛНИК

Некаке чаршилије хоће апсенику Василију.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Пуштај!

СЦЕНА ДРУГА

Пређашњи, Надеждић и Савка воде испод руке Давину. Обе сиромашно паланачки обучене.

НАДЕЖДИЋ

(Угледа Лепеничића)

Ја вас молим господине, у име овог несрећног женскиња, да им се не одкаже милост која се ни најзакованијем зликовцу не одриче, а то је да се опрости са својом породицом.

ДАВИНА

(Припадне к' ногама Лепеничића)

Милост господине тако ти деца жива и срећна била, смилуј се па да ти Бог на твом породу оваку несрећу уштеди.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

Каква мисао!

(Гласно)

Устаните. За то није нужно молити. Кад је остали осуђеницима који су несравњено више криви, допуштено да се са својима опросте за што не би било и распопу Василију. Заповедите, г. командиру, да га доведу чим буду с њиме готови.

(Тодоровић салутира и оде у магацин)

Мени га је самом врло жао, и да је мало мекши био, да се мало чувао продрзљивих израза – ко зна како би пресуда испала ...

ДАВИНА

(Обнадеждена)

Ох, па можда није још све изгубљено. Кумим те Богом и св. Јованом, спасавај ако се још може, не дај да једна поштена кућа са свим пропадне не дај да недужни црви, на правди Бога, од глади скапљу.

(Савки)

Моли, девојко, моли. Живот нам о концу виси ...

САВКА

(Мирно и смерно)

Мене је стид молити мајко, да се опрости човеку који није нигде ништа скривио, ван ако је злочинство бранити кукавни народ.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Мери је од главе до пете; – за се)

Охо – зар те злосрећне идеје тако дубоко рију?

ДАВИНА

Не слушај је господине, куку мене, и она је на брата и она не зна шта говори.

(Јецатујући на ново загрли колена Лепеничићу)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја не могу ништа обећати, али ако га склоните да напише молбу његовој светлости у којој признаје целу своју кривицу, ако се скрушеним срцем раскаје и обећа у будуће бити веран и покоран, ја ћу се из свију сила упети код господара – па ко зна ... Он је срца милостива ...

(Давина љуби руке Лепеничићу)

НАДЕЖДИЋ

(За се)

Крвожедни звере!

САВКА

(За се)

Зар одиста има људи који уживају у туђим очајничким мукама, па их продужују да их се само сити нагледају ...

(Језа је вата)

О.... о....о, тешко мени што сам жена.

СЦЕНА ТРЕЋА

Пређашњи; Тодоровић Доведе под стражом Василија, у робијашким хаљинама од белог сукна с огромним ланцима на ногама обријан је и ошишан.

ДАВИНА

(Чувши звекетање ланца, скочи као згранута)

Куку попо! ... Куку мене!

(Стропошта се Василију на прса).

ВАСИЛИЈЕ

(Дршћућим гласом)

Мајко ... моја јадна мајко!

(Угледа Савку која му се приближила држећи грчевито стегнуту мараму на устима)

Сестро, поносе мој!

(Пружи јој десну руку – левом придржава матер)

САВКА

(Зграби обема рукама његову десницу принесе је устима и плаче)

Пауза у којој се само јецање жена чује. Надеждић сео на једну дрвену клупицу пред магацином, подупро песницама главу надгледа укочено у земљу; Лепеничић савија цигару и посматра из прикрајка пажљиво целу сцену; Тодоровић се наслонио на прозор од ходника па гледа у авлију и добошари прстима на зиду.

САВКА

Ох бато ... ал' је тешко бити човек ...

ВАСИЛИЈЕ

Стегни срце, јабуко моја ... Ако је утеха имати у несрећи друга, ми имамо један цео народ ... И колико су лакши ови моји ланци од његових; ми барем знамо да су нашој несрећи

криви зли људи који су се докопали власти, док сами себи не дођу главе, а сиромах народ мисли да му сва та страдања шиље Бог у своме гњеву, па им целива руку која га убија ...

ДАВИНА

Ох мене, последња узданице, зар и тебе да изгубим.
(*Зацени се опет од плача*)

ВАСИЛИЈЕ

Па шта знамо мајко? Мужа су ти Турци искасапили што није хтео да остане роб; једнога ти сина катане исекоше што је био веран своме кнезу; други је издануо на мукама што није хтео да призна Вучићевог кнеза за свог господара; па куд је та аждаја прогутала хиљаде глава српских с коца стамболског до последње жртве Вучићеве, нека иде и моја глава. Она барем не пада на господовање једног човека.

ДАВИНА

Не говори тако сине ако Бога знаш. Твоја је срећа у твојим рукама. Ти се можеш још спасти. Признај све што си погрешлио, моли сине, па ће ти господар опростити.

ВАСИЛИЈЕ

(*Горко смешећи се*)
А шта сам скривио мајко моја?

ДАВИНА

Макар и да ниси, покори се власти. Помисли да свака власт од Бога долази.

ВАСИЛИЈЕ

Бог би био целат, моја стара мајко, кад би се ово по његовој вољи радило што данас власт у Србији ради.

ДАВИНА

Преклињем те млеком којим сам те одхранила и свима гробовима наше несрећне куће, не гази ногама своја сопствена

невинашца, не убијај своју мајку која те је чемерном муком одгајила не убијај жену и сестру своју кад их све можеш спасти једном речју. Покори се, хранитељу!

ВАСИЛИЈЕ

(Задршће)

За што ме неси у колевци удавила мајко моја ...

(Окрене се Савки)

У тебе је чисто, анђеоско срце. Говори, хоћеш ли и ти да признам и да молим? ...

САВКА

Ти знаш, бато, да си ми милији од живота али ја би те волела мртва целивати но гледати на коленима пред изметима људским.

ВАСИЛИЈЕ

(Силно је загрли)

Ја несам забадава жив.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Господин капет!

(Излети на поље – Тодоровић за њим)

НАДЕЖДИЋ

(Чим Лепеничић с' официром јурну на поље скочи с места, учини Савки знак да прихвати мајку и да је мало одведе на страну па ухвати Василија за руку)

За кућу се не брини; ја ти дајем поштену реч да неће никакву невољу осетити. И за народну ствар не очајавај. Док сам се ја колебао образовала из тија читава војска пријатеља народних и принова слободе. Ако Бог да неће много проћи, па ће ми развалити гургусовачку кулу.

ВАСИЛИЈЕ

(Пољуби се с њиме)

Опрости брате, што те код оног ниткова не разумедох.

С поља се чује велика звеза ланаца, сабаља, чује се топот коња, зврјање кола Глас Тодоровића: Шилъ боци, дајте тог лудог распопа амо.

СТРАЖАРИ

(Василију)

Напред, марш!

ВАСИЛИЈЕ

(Пољуби мајци руку)

Праштај мајко моја. Збогом сестро, васпитај ми са женом децу у поштењу и љубави к слободи.

(Пољуби Савку у челу – она њега у руку)

Аманет вам народ и моја сирочад.

Надеждић се брзо рукује с њим па притрчи Давини која се једва на ногама држи.

ЈЕДАН ОД СТРАЖАРА

(Гурне кундаком Василија у леђа).

Ступај кад ти се каже.

ВАСИЛИЈЕ

(Притисне руку на прса)

Вечна правдо, праштај кукавној деци народа, којој су и срца ишчупана.

Стражари га одвуку напоље; за њима изађе цела гомила која је стајала у дну сцене.

ДАВИНА

(Писне па се стропошта без свести)

САВКА

(Преплашена)

Нано, нано!

НАДЕЖДИЋ

Не бој се сејо, то је само несвест. Придрж' ... чекај ... ха.
(Подигне Давину)

Овамо у шпитаљску апотеку, док они оду.
(Однесе је са њим Савка)

ГЛАС ТОДОРОВИЋА

Та придрж' ту узенгију звекане ...

(Јаче – комадује)

Ескадрон смирно! Сабље к рамену!

ДРУГИ ГЛАС

Дивизион стој! На десно! Равњај се!

ГЛАС ТОДОРОВИЋА

(Иза кулиса)

Јунаци; видите ли ове зликовце? То су била велика господа, која су седила уз колена његовој светлости, нашем премилостивом господару и књазу Александру Карађорђевићу првом, и који су га још гадније издали него Вук Бранковић кнеза Лазара на Косову, – а што да вам их ређам ваздан кад није вредно ни имена да им се зна ... Зар су они били достојни да носе златне капе и везене јаке. Личина је за њих. Јунаци, пазите добро на њих, па ако само видите да се један другом примиче да се разговарају или који покуша да умакне – кубуrom у чело! – Еј ти сељо тамо, отварај капију.

(Командује)

Касом марш!

Промена сценерије.

СЦЕНА ЧЕТВРТА

*Пред једном омаленом кућом на врачару близу војне болнице.
Десно башта, лево улица*

Станко Милић, затим Ћ. Ковић.

СТАНКО

(Излазећи из куће, говори унутра)

Нека, све једно, ја ћу га на пољу причекати.

(Дође напред)

Ваљда неће дуго изостати.

(Хода)

У осталом он је глупо урадио што је отишао да се опрости с попом кад зна да ће га видети па записати на рачун у црну књигу где и онако његов лист није празан. Ал он је такав, он чини само оно "што му његова савест допушта" он ће свагда и у свако доба учинити "своју дужност" па макар га одмах за то обесили. Таки су сви ти идеалисте; њима је стало до гога да буду до најмањих ситница "људи од начела" да буду гвоздени и онде где би доста било да су од растовине, а што све то не само неће послужити општој ствари него у шкоди – то се њих не тиче, само кад се сачува начелна сљедственост.

(Угледа Ћ. Ковића)

А шта се тај шеће око Здравкове куће? Па како се ужирио дембел светски!... Нуто, па баш завирује неби ли кога опазио у Надеждићевој соби? Ао соколе зар остали шпијуни толико посла имају да су амо тебе чак морали закомандовати?

Ћ. КОВИЋ

(Опази га па му приђе врло близу претећи му пртом)

Хај, хај, г. професоре, зар сте и ви већ у заседи; зар сте је већ и ви угледали?

СТАНКО

(Стукне се корак назад за се)

Ух ала удара ракија из њега.

(Гласно)

Каква заседа, кога сам то могао видати?

Ћ. КОВИЋ

Та шта се будите ко бајаги, као да не знате да говорим о најновијој метреси г. Надеждића.

СТАНКО

Ви се варате; Здравко има пречега посла него да тражи себи метресе.

Ћ. КОВИЋ

Дакле је доиста несте видели? Ах, професоре, какво тело, какве форме! Ја још пунијег биста ни лепших ножица не видех од како сам на свету. Кажем вам, данас да оде у коју европску престолницу, добила би у балету одмах најмање пет хиљада фор. и два банефиса годишње, а рођена модра крв сатрла би се са новчаном аристокрацијом отимљући се о један пољубац за прстића њених небеских ногу.

СТАНКО

(За се)

Тешко теби гаде!

(Гласно)

Ја не знам да л' има кога код Здравка или може бити код његове газдарице у гостима, али ако је дојиста онда се чувајте да такву коју песму пред Здравком не одпевате, јер Бога ми ...

Ћ. КОВИЋ

Г. Надеждић је сувише човек од света да би се могао заборавити. У сваком случају он би видео да се официрска част крвљу пере.

(Удара се по балчаку)

СТАНКО

Тако ми професорске части г. поручник, ви би што се тиче ритерства могли бити и у самој Аустрији узор официра.

Ћ. КОВИЋ

Мислим да несте претерали. А зар и професори имају особиту част?

СТАНКО

Наравно, само је ми више чувамо да се не упрља јер би је ми морали мастилом прати.

Ћ. КОВИЋ

(Церека се).

Хе, хе, хе! *Zehr gut, zehr gut!*...

Ајте мало самном ја сам одавно желео да се с вама разговарам о вашим и мојим начелима; јер то нема сумње да сте ви прикривен демагог.

СТАНКО

Хајд'те тако право г. поручник.

(Окрене му леђа – за се)

И ти имаш начела лутко дрвена!

Ћ. КОВИЋ

(Дувне – па оде)

СЦЕНА ПЕТА

Станко, за тим Надеждић са Давином и Савком

СТАНКО

Која ли га је то милостива госпа данас изневерила, па морамо ми да забављамо шарену бубу.

(Седне на клупу пред кућом па хоће да бележи нешто; али угледа Здравка са женама па устане)

НАДЕЖДИЋ

(Угледа га)

А – Станко зар си се већ вратио?

(Пружи му руку)

Добро дошао. Причекај ме мало, сад ћу ја.

(Опрати жене до врата па се врати)

СТАНКО

Какве су ти то паланчанке?

НАДЕЖДИЋ

Мајка и сестра честитогa попа Котрашког. Срећом их сретох баш кад стигоше на колима, а иначе ко зна колико би се морали пребијати по Београду где нигде никога свога немају. Ја сам им уступио за ово 2-3 дана што ће бити овде моју собу, него ми беше ноћас незгодно спавати код бабе на канабегу. Има ли код тебе места?

СТАНКО

Разуме се; дођи ми и онако имамо сила да се разговарамо.

НАДЕЖДИЋ

Еле, шта нам носиш из унутрашњости?

СТАНКО

У главномe народне ствари стоје прилично. Ја сам савесно скупљао све податке, и нашао сам пропаст. Огорчење расте као лавина и на кога се свали, славе ми неће му бити лако. На неким местима нашао сам поред свег ужасног притиска који ми једва можемо преставити у Београду, доста људи који отворено у чаршији говоре да се овај зулум више не може трпети, а на некимa су људи тако убијени да се ни у што више не уздају него сагнули главе па трпе, и њима је требало пришанути реч коју су наше видинлије прилично вешто забашурили и закопали, па да опет живакну.

НАДЕЖДИЋ

Та је реч: народна скупштина.

СТАНКО

Разуме се; и да си видео какав огањ ужиже та реч у очима најсвакидашњијих чивитара, ти би видео да цео народ, ако није са свим убеђен о своје праву да утиче у државни живот, а он барем слуги да га само то спасти може. Ја не претерујем, ако ти кажем да ћемо за неколико дана моћи, кад нам затреба, сјурити десетак хиљада под Београд, да с руком на пиштољима захтевају народну скупштину.

НАДЕЖДИЋ

То је врло добро; али ја мислим да нам неће бити нужно хватати се тога пута. Видинлије се тако гложе међу собом око кости за коју се надају да ће бити бачена међу њих, да ће они сами сазвати скупштину, уздајући се сваки за се да ће тако најлакше скинути своје другове с врата.

СТАНКО

Браво соколе та ти се почињеш отресати оног питања и у самим речима. Мора да се нешто догодило код тебе док сам ја био у "внутрености".

НАДЕЖДИЋ

О томе после; него реци ми славе ти је ли све оно истина што су нам пре јављали пријатељи о капетанима?

СТАНКО

Много црње и горе. Ево слушај што сам могао чути за једног од најобичнијих. То ти је неки Н Ј.....

НАДЕЖДИЋ

Он је, ако се не варам, капетан у округу Крагујевачком?

СТАНКО

Јесте.

НАДЕЖДИЋ

Пре четири године био је регулашки официр, па су га после оправили у срез?

СТАНКО

Тај исти. У свом срезу нема живе душе која га не проклиње; нема иоле задружне куће на коју није ударио глобу а избатинао је до данас – словом велим – преко хиљаду људи, ни кривих ни дужних.

НАДЕЖДИЋ

Како то? Та ваљда је тражио привидних узрока?

СТАНКО

Њему не требају узроци као ни великим деспотима. Ево како он бије народ: Крене се он ту пре неког времена из Крагујевца, и то пијан, и ако је било из јутра; дође у Петровац и ту повали па избије некога Петка, што му је прешао пут ... У Десимировцу седне да руча и певајући је гледао како му пандури бију једног сељака који није ни толико скривио као Петко. После ручка скочи на коња и зовне кмета да му нађе да "наврши свету тројицу". Кмет га одведе до једне ливаде на којој један момак од својих 19 година дене сено. "Онога је момка отац обелио неколико грана у своме забрану". Ваља ти знати да је отац тога сиромака две године пре тога дана био умро. "Дајте га овамо" кликне; пандури га шћепажу са сена онако знојава у гаћама и кошуљи, обале га на земљу, и ударе двадесет батина. Пре тога дана био је тај момак најсрчанији и напоштенији младић у целој срезу, а данас – ја сам га видео ... Зазире од сваког детета, пропио је целу очевину, не ради ништа, не говори ништа осем што по кадшто промрмља: "Мене је Н... убио".

НАДЕЖДИЋ

(За време приче хода великим корацима горе доле)

Станко! То је страшно ... страшно ...

(Покрије лице шаком)

СТАНКО

О, ја још несам готов. Међу његовим креатурама – кметовима има један који се зове Павле, који је покрао црквене новце; он наведе Н... на крчевину некога Миљојка, који је баш палио кладе и орао. "Је ли масан?" упита Н ... "Врло масан господине". На то се продере капетан. "А бре лоло, како си смео окрчити њиву; вежите пса пандури!" Ликтори докопају човека од плуга и уједече. "Дај лоло седамдесет дуката". Он јадник вели да нема. Капетан заповеди да га баце у ватру. Кад пандури ухвате један за главу други за ноге, Миљојка стане молити и обећа 50 дук. "А како смеш псе један крчити и сећи шуму.

(10 грмова било је Бог зна кад оборено)

Ја ћу тебе на робију, на колац. Хајде, водите га." Миљојко обећа 60 дуката. Солдачина стане опет псовати и заврши. "Ја ћу тебе у ватру а јавићу књазу да пошљу да ти и кућу спале." Пандури опет замахну. "Не за Бога, даћу 65 дук. немам више часнога ми крста." Кмет пришане капетану да дојиста нема више, и Н ... узме 65 дук. па га пусти.

НАДЕЖДИЋ

Ама јеси ли ти сигуран да је то све истина човече?

СТАНКО

Ја сам то све од самих сељака чуо. Ја сам се и с Миљојком видео и он ми се поверио, пошто је видео да несам шпион.

НАДЕЖДИЋ

А кметови, Станко, кметови?

СТАНКО

Н ... махом оне људе меће за кметове који му се удворе подводењем, за то су му они после благодарни, и све што се на добош продаје оставе будушито капетану. Тако је за четири године стекао хиљаде дуката. Његова жена носи дукате до појаса. У осталом он није горд. Он узме и по грош мита, или ако му који ређи сељак из презирања да "на каву".

НАДЕЖДИЋ

Ама општинари, шта чине општинари? Та бар њих би-
рају њихови сељаци!

СТАНКО

Општинари се туже донекле, али кад виде да цела њи-
хова дангуба у раду не помаже ни да им тужба до каквог
начелника дође, него шта више још навуче освету капетанску
на село, а они онда сагну главу под јарам па ћуте. Та шта смо
ми урадили који разговарамо о Хеглу и Шпинози докле све ово
око нас бива, ми, професори и столоначелници попечитељства?

НАДЕЖДИЋ

Ти имаш право; али не би ни то ваљало да смо почели
штогод не уверивши се собом о целом стању ствари. Сада се
не сме више оклевати. Ја сам први почео спремати се. Одрешо
сам себи руке.

СТАНКО

Како то?

НАДЕЖДИЋ

Дао сам оставку на службу.

СТАНКО

(Пружи му руку)

Е вала Здравко. Ти не знаш како ми је то мило, јер је
знак да се твоја енергија буди. Али с друге стране, глупо си
урадио што си упустио положај.

НАДЕЖДИЋ

За што?

СТАНКО

За то што је Лепеничић коловођа наших Видинлија, а
ти си које као његов секретар које као суђеник његове ћерке
могао много више учинити за народну ствар него овако.

НАДЕЖДИЋ

Пре свега забрањујем ти да се титраш са мојим приватним одношајима и светим осећањима, а друго запамти да ја не би био шпион ни за љубав слободе и народа.

СТАНКО

Света осећања да бацимо сад у кошар ја знам само једно необориво и највеће осећање – то је љубав к себи самом, а из тог једног осећања, само кад је у здравој дози било у човеку, никло је за човештво много више користи него из свију ваших "светих" осећања ђутуре. Него сада буди тако добар па ми кажи за што ти не би изшпијунио једнога као што је н. пр. Лепеничић, кад би било вероватног изгледа да би с тим што би из шпијунисао могао спасти и своју и једнога целог народа личну слободу?

НАДЕЖДИЋ

За то, што је испод достојанства човека да се служи тако гадним средствима да до цели дође. Слобода би била врло ништава стварка кад она не би могла победити без тих прљавих срестава којима се држи деспотизам – ћев једнога над правом свију.

СТАНКО

А молићемо, чиме побеђујете та – сигурно такође "света" – слобода?

НАДЕЖДИЋ

Унутрашњом, моралном силом својих начела.

СТАНКО

Бум! То пуца као шестофунташ. Ако ти скретиш руке па чекаш док идеја слободе победи својом "унутрашњом снагом" и у нашој Србији, дотле ће чак и праунучад наша црци под камцијама видинлијскога система Ја дојиста несам кадар да појмим људе твојих појмова! Ама Србине, у њих је војска сачитавим паклом справа за убијање људи, у њих су сви новци чемернога зноја нашег, у њих свезе са свима деспотима Европе

– а у нас? Ми ћемо с голим шакама да изађемо њима на мегдан ... Та за нас ће да победи "унутрашња сила наших начела!..." Да живи шарена лажа!

НАДЕЖДИЋ

Ти ме неси разумео. Не велим ја да ми скрстимо руке, јер наша начела не могу победити докле су затворена у нама неколицини. Него ваља та начела, којима се поноси деветнајести век учинити општим благом свега народа, па кад сваки сељак сазна своја права и дужности као грађанин, кад у свакоме успамти та небеска љубав према слободи која нас греје, онда нека сваки солдат деспотизма носи у својој фишеклији све саме Орсинијеве бомбе, а у народа нек опет буду голе руке, па да видимо ко ће победити.

СТАНКО

А колико стотина година заповедате да вас причека историја света, да ви тај дивни план навршите? Знаш ли ти да онда неће бити ни једног деспота на земљи кад стигну сви слојеви народа на ту висину на којој га ти желиш па да се започне борба за слободу? Та народ те је баш за то и школовао преко двадесет година, одкидајући од своје црне проје, да га спасеш од свију његових недуга, да га ти научиш бољем и лакшем животу. Наша је дужност да га спасавамо из онога за што смо убеђени да ће га убити не попујући му много. Шта више ако он не може да се одвикне од тога свако зло и невоља долази од Бога, наша је дужност да га силом, против његове воље избавимо. Узми један прост пример. Један бошњак око Сребрнице има велику гушу. Те гуше хоће по кадшто за неколико сахата тако да набрекну да стисну душник с' обе стране, па човека удаве. Сад, ако си ти доктор, хоћеш ли се ти осврћати; што се он брани и ногама и рукама ако је још при свести кад чује и види да му ти хоћеш да распориш гркљан, или ћеш звати људе да га држе па свршити операцију која ће му спасти живот?

НАДЕЖДИЋ

Стој, стој соколе, тај пример не спада ни мало амо. Цео је ред твојих мисли чисто деспотски. Ти иштеш туторство над народом. То је она стара деспотска песма да је народ мало дете, и да његови старији имају праву и камцијом га воштити – све за његово добро; само је друго издање.

СТАНКО

На то ћу ти одмах одговорити. Сад само ово: Ви несте кадри слушати ваш идеализам до ижице као што ми себичњаци можемо нашу штицу. Овај ће пример ваљда више спадати амо. Ми ћемо ово дана имати скупштину народне странке да се посаветујемо шта ваља чинити. Ти знаш да Лепеничићу није срамота што има повише и то врло вештих шпиона. Сад узмимо да он нешто нађуши о тој скупштини о нама у опште штогод па да те зовне, па да ти каже: Ви сте г. Здравко мој начелни противник али ја сам убеђен да се људи као ви неће послужити недостојним средствима, лажју и т.д. Кажите ми шта знате о овој ствари. Хоћеш ли лагати поштени идеалисто или ћеш издати будућност милиона људи?

НАДЕЖДИЋ

Ти ако хоћеш у заједљивим досеткама да разговараш тражи друге људе. У свему има извесних граница које се морају узимати у рачун.

СТАНКО

То није истина, ово несудобне досетке, него гвоздена логика и против ње сви не можете ништа. Пребацио си ми да хоћу и за слободњаке туторство над народом. Овако стоји ствар: Мој је живот и моја слобода у нераскидној свези са слободом онога друштва или онога народа кога сам члан. Околности су учиниле да сам ја понајпре од целога мог друштва сазнао да се не морају довека трпити дахије на врату, и ја хоћу да се ослободим, ја, хоћу да спасем моју кожу, па видим да не могу сам ништа а народ неће ни да ме слуша што ја буњам да му се ваља отимати јарма кад он има парче проје и

полић шљивовице на дан, а да се може боље живети то није ни снио. Зар ја немам право силом или преваром натерати народ да ослободи и себе и мене? Ви не смете заборавити, господо, да је цео живот борба за свој сопствен опстанак.

НАДЕЖДИЋ

То по твоме рачуну нема ничега општер, ничег узвишен-ијег, ничега на свету рад чега би било вредно жртвовати своје слатко ја?

СТАНКО

Самопрегорење је или парада или је човек тако болесно устројен да му је *слатко* страдати, и онда је самољубље опет главни покретач. Ама људи, зар не видите да све што живи постаје и одражава се пропашћу слабијега од себе? Свака више склоњена животиња храни се нижим од себе организмима, човеку не пада ни на ум да плаче кад коље толике животиње на чији рачун он живи; народ се и не осврће на хиљаде људских живота кад му ваља своје народно "ја" сачувати; јачи народи упијају слабије око себе, па их нестане као да их није било; једна људска раса сатире и растапа у себи сваку слабију од себе с којом се судари. И мајушни човечуљак у сред тога циновског закона природе хоће да се игра "самопрегорења.."

НАДЕЖДИЋ

Па куд води то? Истребљењу свега што живи на земљи?

СТАНКО

Јок рођаче, него савршенству. Од прве органске паче начинило се неколико животињица; у којој је било највише услова за живот она се развила у савршенију животињу, а које су их мало имале пропадале су. Са ступња на ступањ развио се полако цео тај непрегледан ланац животиња и то све развијало се јаче на рачун слабијега докле се на послетку није из мајмуна развио човек. Овај је такође таманио све слабије што му се испречило на пут да му смета живети, па се развио од сурових и дивљих праљуди до грађанина североамериканске републике. Па тако то иде даље. Природа се неће зауставити за вашу љубав, она неће полутанство, она јури напред, напред!

НАДЕЖДИЋ

Ама те идеје руше веру, уметност, фамилију, отаџбину
руше цео морални свет човека!...

СТАНКО

И нема ништа здраво у њему. Ове идеје дају барем
нешто смисла животу, природи.

НАДЕЖДИЋ

И ти дојиста не признајеш све то што цео свет зове
моралом?

СТАНКО

Ја јок.

НАДЕЖДИЋ

А за што се бориш за српску слободу?

СТАНКО

Та човече јесам ли ти казао да ћу у слободном народу
бити и ја слободан, да ће ми бити живот осигуран од ћегова
појединих лупежа и да ћу моћи мислити како је мени драго и
говорити све што знам онима који хоће да чују, а да не морам
зато после метанисати пред сваком незналицом. Зар ти то није
доста узрока за мој рад. Зар баш свуда морају бити света
начела?

НАДЕЖДИЋ

(Дубоко замишљен)

Аја – никако. Ту има ужасних неистина. Хајдемо у собу.
Ми се деремо у авлији као што се не може на сокаку искупити
читава гунгула рад нашег цакања. Хајд овамо. Ти ћеш видети
да се последњим сљедственостима ваших идеја одузима свака
могућност да буде људскога друштва.

СТАНКО

Хајд, хајд. Само знај напред да се ја само пред оним што је два пута два четири кртим и целивам.

(Пођу у кућу)

САВКА

(Изађе из куће са једном тестијом у руци)

НАДЕЖДИЋ

Куда ћете ви Савка?

САВКА

Идем у башту на извор да донесем мало воде.

(Оде у башту, а Станко и Надеждић у кућу)

СЦЕНА ШЕСТА

КОВИЋ

(Уђе пажљиво обзирући се на све стране)

Сад ил' никад!... На целом Врачару докле се догледати може, нигде живе душе на улици ... Ова је сигурно отишла на извор ... Башта је прилично скривена, извор се скоро и не види међу цбуновима ... На кући су позатворани прозори и врата ... У осталом везаћу ја њој још с леђа уста.

(Извади мараму и пође на прстима)

Проклета сабља прави ларму као да је цео ескадрон.

(Скине сабљу, покупи кајасе па је понесе у руци. – Дошав до кулиса завири у башту)

Аха ено моје венус ... Баш добро ... Окренула ми је леђа ... Па чини ми се да плаче? ... Можда ју је љубавник изневерио? ... Не плачи пиле моје, сад ћу те ја утешити ...

(Оде на прстима)

ПАУЗА. Коју ваља да испуни Оркестар каквим комадом у коме се исказује зверско беснило и очајна борба. Пошто бура тонова стане малаксавати зачује се из баште задављен Савкин глас. "Помагајте, Не дајте ме." – Врата се на кући расклопе и излети Станко с' Надеждићем.

НАДЕЖДИЋ

Ама неће бити човече; теби се само пречуло.

СТАНКО

Може бити, али мене је страх за то јадно девојче од како сам видео пре него што ћеш ти доћи, оног лупежа Ковића, где ти кућу обилази.

Савкин глас иза кулиса: У помоћ!

Станко и Надеждић отрче у башту – после неколико тренутака врате се носећи Савку која је сва рашчупана, с' искрвављеним хаљинама, и спусте је на клупу.

НАДЕЖДИЋ

За име Бога, девојко, шта се догодило?

(Савка дршће у целом телу као прут и крије лице рукама)

СТАНКО

(Који је у левој руци донео сабљу и мараму Ковића)

Шта се догодило? Јадниче ти и не сењаш докле се може плашити верна слуга деспотизма у земљи где никаквих закона нема!

(Баци сабљу на земљу па стане ногом на њу)

Подпоро свакога насиља радуј се, ево круниса и у Србији.

НАДЕЖДИЋ

(Непрестано се маје око Савке)

Ја се ужасно бојим Станко да овде није још веће злочинство него што ми слутимо. Трчи до шпитаља те доведе којег му драго доктора.

(Станко отрчи).

Како вам је Савка? Ви сте исакаћени по целом телу. За Бога говорите? Еј, имал кога тамо? Тетка Персо, тетка Персо.

(Једна жена се појави на прагу)

Дајте брже један леген и тестију воде.

(Угледа иза ње преплашену Давину)

Није ништа, није ништа стрина. Не бојте се. Девојка је пала па се повредила ...

ДАВИНА

(Дотрчи до клупе па се стропошта)

Савка, чедо моје, јеси се тешко убила.

САВКА

(Писне)

Мајко, сакри ме, сакри ме.

(Сакрије главу у њена недра, и покрива се њеним хаљинама)

ДАВИНА

Бог с тобом дијете! Да ниси руку сломила? Што да те сакријем? Ти знаш да несрећа никад сама не долази ... За Бога господине, шта је било?

(Надеждић окренуо се на страну па покрије лице марамом).

И ви плачете? ...

(Угледа крв и раздрљене поцепане хаљине)

Света богородице шта је ово? ...

САВКА

Умри моја мајко, умри самном заједно ... Ни једно ти дете није тако срамно убијено ...

(Стреса се)

Дивља звер ми је срце скидала да се наждере њиме ... мени је хладно мајко ... Кад издахнем немојте ме нико целивати за живу главу ... На мојим оскрвњеним уснама отров и срам ... Тешко свакој жени на свету ... Она није ни живинче ... није ни

ствар ... Ајао мајко, недај ме да умрем овако млада ... Ох ала је горко умрети кад се ... Мај ... мајко!

(Усправи се сва стегнувши се за прса, зањија се, и падне мртва на земљу)

Надеждић притрчи, мете јој руку на срце и уставши остане као скамењен.

ДАВИНА

(У крајњем очајању)

Савка, Савка ... Ти нећеш умрети животе мој ... Ти, ти ... ти се не смеш угасити очњи виде ...

(Смеје се кроз плач)

Хо, хо, хо, ... Лудице моја, ти си још млада па мислиш да се и од срамоте умрети може ... И Турци су покадшто таки били, па ни једна нисмо умрле ... То се претрпи и заборави ... Бог нас је ...

(Тргне се)

Бог? Какав Бог?

(Ухвати се за главу)

Ох моја глава ... ништа се више не сећа ... Али опет: Он је праведан, свезнајућ и свемилостив ..., он зна да ја несам ништа згрешила, он зна да јагњешце није праведније од тебе, па неће пустити ми и тебе укину пуполче мој ...

СЦЕНА СЕДМА

Станко, један војни лекар, гомила грађана

ДАВИНА

(Чим угледа лекара)

Ох тебе Бог шиље, сунце моје. Је л' да није моје чедо умрло ... То не може бити. Је ли да не може бити? Она је само у несвестици ... Је ли сине? ... То је само тешка несвестица ... То ће проћи је ли?

ЛЕКАР

(Пошто је испитао леш – устане)
Девојка је мртва.

ДАВИНА

(Врисне и падне на леш)

НАДЕЖДИЋ

Може ли се израдити да ви у шпитаљу секцирате овај леш да се види од чега је ова девојка умрла.

ЛЕКАР

Ја мислим да може. Хајдете са мном гарнизонеру. Мене би самог овај случај врло интересовао.

НАДЕЖДИЋ

(Говори нешто својој газдарици показујући Давину)

СТАНКО

Браћо Београђани! И Турци несу штедели част и поштење својих ропкиња, али барем су нам бацили једну милостињу пред ноге, остављали су барем голи живот. А сад? Зар се они потоци српске крви пролише само за то да на место турских ага и бегова стану још горе српске крвопије? Хоћемо ли још трпети да нас ово парче лошега гвожђа бешчисти и убија?

(Показује Ковићеву сабљу)

ГРАЂАНИН

Вала нећемо више. Доста је.

ЈЕДАН ГРАЂАНИН

Само браћо, ко ће да помогне укврженом народу?

СТАНКО

Нико богме, ако он сам не макне руком.

ДРУГИ ГРАЂАНИН

А ја знам браћо једнога спаситеља што је увек избављао наш народ од свију туђих и својих зулумћара, па ако нас и сад он не избави онда нам није суђено да више живимо. Тај је спаситељ: народна скупштина!

СВИ ГРАЂАНИ

(Као електрисани)

Народна скупштина.

ДАВИНА

(Устане, па им гледа свима редом у лица која исказују искрено саучешће)

Народна скупштина? А може ли од тога да васкрсну мртви? ...

(Врати се лешу па му мете главу на крило, и њијајући се полако пева)

Паји, буји моје чедо драго ...

ЗАВЕСА ПАДА

РАДЊА ЧЕТВРТА

*Између трећег и четвртог акта прошла је скоро година дана
У кући г. Лепеничића*

СЦЕНА ПРВА

Јулијана и Касандра (Сва измењена са свим без накита у простим хаљинама од цица, седи за столом па шије)

ЈУЛИЈАНА

(Гледа пажљиво ћерку)

Бог и душа девојко, ти тако на врат на нос радиш у последње време као да си нека пука сирота, која нема од чега себи хлеба да купи.

КАСАНДРА

(Не дижући главе)

Ко год није научио ништа чиме може зарадити свој хлеб, тај је просијак и живеће до века од туђе милости.

ЈУЛИЈАНА

Лепа парада! То би онда и људи из нашега реда ваљало да уче по какав прљав занат?

КАСАНДРА

А какви су то људи "нашега реда". Је су то људи с три руке, или с роговима на глави, или имају нешто друго што остали смртни немају?

ЈУЛИЈАНА

Ју, ју, ју девојко, како се простачки изражаваш! Ко би рекао да си толике године била у горњим местима по најбољим инштитутима! Од како си се почела носити као кукавица каква, од то доба и говориш као геакуша. Који су то људи од нашега реда? Кад си заборавила, онда ево да ти кажем то су први људи у Србији, то су попечитељи, советници и кавалери, то су војводе и стубови државе. Па запамти и то ди си ти кћи једног таквог великаша и да се мора у његовој кући онако живети и понашати како нашем стању и положају приличи а не геачки, је си разумела?

КАСАНДРА

(Мирно)

Подпуно – али се не слажем ни у чему. Ти мислиш да нема ништа достојније презирања него кад се некеме каже да изгледа као куварица, а заборављаш да ми сви у кући не би имали данас у кући шта јести да немамо једно такво ниско створење. Од куварице, праље, шваље и подобних сиротица којима се ти гадиш и сама имена да изустиш, има бар неколико људи на свету неку вајду. А коме смо ми корисне мајко! Чиме ми заслужујемо ваздух који дишемо, сунце које нас греје, и хлебац који нам земља даје?

ЈУЛИЈАНА

(Гледа је забленута)

Буди Бог с нама! Ама ти си са свим полудила девојко!

КАСАНДРА

Хвала. А сад о нашем еснафу великашком. Несам ја заборавила које ви људе рачунате у "наше", али зар су они с тога на тим великим платама и у тим шареним униформама

што на њима има доиста нешто особито од осталих људи. И они су исто тако незналице, полуобразовани као и ми, и они живе с дана на дан без икакве цели, рачунајући да се цео живот сатоји у томе јести, пити, спавати и 26-ог сваког месеца узети своју плату, за коју су се знојили по годину дана хиљаду ратара и занација док су је својим порезима саставили. То што су ти људи данас, постали су по вољи једнога човека, или им је каква жена израдила, и тако исто по том једном ћеву могу сутра бити нико и ништа, могу бити просјаци ако се несу постарали за времена да мету штогод на оставу у камарашији или каквоме фонду, за што се они обично постарају.

ЈУЛИЈАНА

Е, што је доста – доста. Ово је већ преко јего. Је си чула девојко, ћерка попечитеља Лепеничића не сме бити то што си ти за ову годину постала. Узми се на ум. Ја до сад несам ни речице казала оцу, а он од силнога посла једва да опажа промену на теби; али ако му ја кажем како ти свуда и на сваком месту ногама газиш образ и достојанство наше куће, како неучтиво одбијаш најљубазније позиве сијателних књажевни, и вређаш свакога младића који ти приступи са најдубљим поштивањем, ако му покажем с каквим се глупим књигама по ваздан затвараш ...

ЋИРИЦА

(С прага)

Господин Ћира Ковић моли за допуштење да ...

КАСАНДРА

(Брзо устане)

А!... Та дрскост превазилази све што се замислити може.

(Мајци)

Покажи бар ти мајко да умеш очувати достојанство наше куће кад га ја ногама газим. Овде је нужније ...

ЈУЛИЈАНА

(У највећој забуни)

Он се усуђује ... после онаког скандала ... Боже мој.

ЋИРИЦА

Заповедате да га одбијем?

ЈУЛИЈАНА

Та не ... али реци ... да несмо код куће ...

Ћ. КОВИЋ

(У грађанском оделу – уђе брзо и падне на колена пред Јулијаном)

Милост, милост! Не осуђујете ме и не саслушавши ме...
Касандра баци свој рад и брзо оде у собе десно. – Ћирица
изађе напоље.

СЦЕНА ДРУГА

Јулијана, Ћ. Ковић.

ЈУЛИЈАНА

Ја заиста господине ... не могу да схватим како се ви
осуђујете, после ...

КОВИЋ

Ох говорите говорите анђелу хранитељу мој. Нека вам
свака речца буде отрован нож који се дубоко забада у моје
несрећно срце ја ћу је опет умирући благосиљати ...

ЈУЛИЈАНА

Устајте господине; ви сте поиграли право да предамном
кличите; устајте.

КОВИЋ

(Устане)

Хо! ... Зар и то морадох доживети. То је сувише ... Зар
отровани језици безсавесних пањкаваца тако далеко допреше
са паклом својих измишљотина? ... Није доста да су тако со-

тонски исплели своју мрежу да су ухватили па преварили и сами војнички суд, није доста што успеше да ме пред лицем целога гарнизона ражалује и да ми парче по парче скину сва знамења мога часног положаја у друштву; није доста што ме послаше на робију у Ћуприју одакле ме само безгранична милост нашег узвишеног кнеза спасла, није доста што ћу за цео остали живот остати пред целим светом најгаднија дивља звер – него успеше да ми одузму и сам ваздух којим дишем, вашу љубав и поверење ... Тешко мени где морам у цвету моје младости у пуној снази мога живота сам себи смрт да задам ... Али боља је и рана смрт него живети знајући да ме презирете.

(Раздере хаљине на прсима и извади из недара један мали пиштољ па га запне)

Бог нека вам опрости моју смрт ...

ЈУЛИЈАНА

(Истргне му пиштољ из руке)

Несретнице, шта си наумио?

(Спусти пиштољ на сто)

КОВИЋ

Оно што ме нико неће спречити да учиним. На што ми живот? Кнез ми је повратио слободу, а то на што ми она кад ме у њој не чекају они рајски часи на које сам без прекида мислио у сужањству, кад се у њој неће испунити оне небеске наде којима сам превијао моје душевне ране што ми их даваше моја околина и тај лаковерни свет без срца ... Његова светлост не могући ме још за сад повратити на моје касно место у војсци, док ови Београђани не забораве мало гнусне гатке које су о мени разношене – нуди ми управитељство својих добара у Влашкој ... Ја сам одбио јер знам да не би могао дисати далеко од вас, па да ме начине не знам каквим великашем ... А кад дођох к вама? ... О зашто ми отргосте то смртоносно оружје из руке, кад ми и онако својим презирањем стварате од целога живота и света безгранични ужасни гроб ...

ЈУЛИЈАНА

(Рашири руке)

У моја наручја пиле моје ја ти све праштам.

(Ковић опет припадне пред њом па га дигне и посади до себе на канабе)

Да ти знаш како ми је тешко било живети без твоје младачке љубави без твојег слатког ћеретања, ђаволе несташни! Ти си био осуђен а ја сам ланце носила, ја сам сваки дан обијала праг код књегиње, код њене целе родбине, код свију попечитељки, докле год није твоје помиловање одписано било.

КОВИЋ

(Показује да нема речи којима ће да захвали и љуби јој непрестано руке)

ЈУЛИЈАНА

Јер ја никад несам веровала да си ти ону луду сељакушу убио – а мало неверство гледала сам кроз прсте,

(Шине га по образу)

одбијала сам ти на младост. Али сад се нећемо више растајати. Аја нема од Влашке ништа, овде ти они морају дати службу, и лепшу него што си имао ...

ГЛАС ЛЕПЕНИЧИЋА

(Иза кулиса)

Запамти: само за др. Понизнића, г. Гавана, и једног господина што ће доћи на пашиним каруцама из града. Иначе несам ни за кога код куће.

ЈУЛИЈАНА

То је Мика чини ми се.

(Устане брзо и оде до врата па извирује)

КОВИЋ

(За се)

Ја глупа ли је ова матора аспида ако ко Бога зна ...

(Угледа пиштољ на столу)

Него да ја ово сакријем, јер ако га заборавим може случајно видети да је празан.

ЈУЛИЈАНА

(Брзо се врати)

Ја ћу још сад да говорим Мики за те. Уђи часком у ову собу.

Ковић јој још један пут ижљуби руке па уђе куд му је она показала.

СЦЕНА ТРЕЋА

Лепеничић, Јулијана, за тим Ковић

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Уђе хитно)

Је ли ме тражио когод душице, има ли нових писама или депеша?

ЈУЛИЈАНА

Тражио те г. Ћира Ковић.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(С' осмехом)

Ах, зар је већ дошао из Ћуприје, тај славни господин?

ЈУЛИЈАНА

Врло ти ружно стоји Мико да се туђој несрећи ругаш.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Није него ваља да му се ваљда писмено захвалим што међу првим својим визитама није ни нас заборавио тај поштени "београдски зет".

ЈУЛИЈАНА

Ти би се за цело стидио да знаш какву неправду чиниш том честитом младићу верујући које-каквим сокак-лакрдијама. Ја заиста не знам како можеш, ти који тако добро познајеш његово високо изображење, његов идеализам у свему ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Прсне у смех)

Да, да, то је прави Вертер, знам ја њега. Па шта је хтео тај заштићеник свију великих госпођа у двору, – јер ваљда не мислиш да ћу ја веровати у његову оданост и бескорисну љубав мојој маленкости?

ЈУЛИЈАНА

Он зајиста није хтео ништа друго него да покаже своје поштовање према нама; али *ја* би имала да те нешто молим за њега.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Неће бити првина. Да чујем шта.

ЈУЛИЈАНА

Као што чујем њине Светлости су наумиле да га поставе за управитеља својих добара у Влашкој. Зар није штета да човек с толиким знањем и способностима буде изгубљен за земљу, да оде на страну. Зар у нас има толико ваљаних чиновника да за њега не би било какво местанце.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Тресе се од смеја)

Бога ми душице ти мало по мало постајеш родољупка, па најзад ћу те видети где се бориш у редовима "опозиције" која такође ништа друго не ради него нам вечно пребацује да "даровите" и "способне" људе удаљавамо из државне службе, а на сва места постављамо своје рођаке и пријатеље.

(На један пут престане смејати се – за се)

Врло добро. Ја се толико време ломим кога од официра да изаберем за моје планове, а и помишљаам на најудеснијег ...

(Жени)

Ти имаш право душице, не ваља пустити да таква снага оде из земље. Јави му по нашем ћирици да дође још данас да се разговорим с њиме.

ЈУЛИЈАНА

(Радосно га загрли)

Ја сам знала да си ти тако добар, па му несам дала ни да оде. Он чека на твоје заповести.

(Покаже руком собу где је Ковић)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Мери је пажљиво)

Где молим те ... како ти мене добро познајеш? ...

(Јулијана оде да зовне Ћиру)

(За се)

Хм ... да ли ће бити истина што ми ћирица пре неколико месеци пришану? ... Њено заузимање око кнегиње да га помилују? ...

(Махне руком)

Алал' нека му је!... Имамо ми о пречим стварима да мислимо.

КОВИЋ

(Изађе из собице и поклони се дубоко)

Ја немам речи, в. високоблагородије, којима би се усудити могао да искажем ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Упадне му у реч – својој жени)

Остави нас душице и гледај да нас нико не узнемири у овој соби. Ја ћу имати гостију.

(Јулијана оде – Ћири)

И не треба вам никаквих речи г. разпоручик, ја без ваших приступа знам чему имам да захвалим што вас у овај мах видим. Ви иштете службу?

КОВИЋ

(Као увређен)

О – в. високоблагородије!...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Без цифрања, молићу. Ја вас добро знам. Дакле ви хоћете службу?

КОВИЋ

Да в. Високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А знате ли ви господине колико је огорчење међу грађанима што смо вас после *онаквог* злочинства само у Ћуприју послали и то само на 3-4 месеца па онда помиловани?

КОВИЋ

Знам, али ми је утеха моја чиста савест и моја невиност.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Тако можете говорити мојој жени и у двору; они ће вам веровати, али предамном још један пут вам кажем излишна вам је свака маска. Ја сам читао протокол од секције оног несрећног девојчета, ја сам читао сва акта аудиторова.

КОВИЋ

(Ћути и чупка пеш својега капута)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ви видите дакле да вас ни један попечитељ не би смео поставити ни на какво место у своме подручју, ви видите да вам и сам, господар нуди једну службу изван земље, међу тим ви сте сујетан ви сте навикли да се размећете са својом сабљом и ако је несте сачували ни од каквог блата. Вама није доста

боља плата у неком селу Влашком, ви хоћете да играте какву му драго блиставу ролу, и то не на другом месту него у Београду. Ви међу тим немате никаквих других знања осем баталионског "ученија", гарнизонске и логорне службе, ви немате ни од куда прихода и ако останете без службе мораћете постати љубазник под плату, само да не скапљете од глади. Ви видите да ја добро знам ваш положај.

Ћ. КОВИЋ

(Ћути)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Дакле само од моје воље зависи шта ће од сада с вама бити. Хоћете ли да вас начиним командантом целог београдског гарнизона?

КОВИЋ

(Гледа га забленуто)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Али ја имам своје услове.

КОВИЋ

Ја их у напред примам; располажите самном.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Би ли ви с војском све учинили што би год ја зажелио?

КОВИЋ

Све. Мене ће војска саслушати. Војници су плакали кад су ми пред фронтом скинуте сабље, палете и шарфе.

ЛЕПЕНИЧИЋ

То вам верујем јер су ми и о том јавили.

КОВИЋ

Ако ми дате скоро прилике да вам своју оданост покажем ви ћете и на моју једну реч веровати.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Видећемо. Сад идите кући доведите своју официрску опрему у ред и немојте се никуда маћи. Ноћас немојте спавати, него очекујте моје заповести.

КОВИЋ

Бићу вам вернији господине него ваше најверније псето.
(Поклони се па оде)

СЦЕНА ЧЕТВРТА

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Сам)

И сад за цело неси слагао протуво. Од оваке грађе може паметан државник своја најпоузданија оруђа да начини само кад уграби онај тренутак у животу где им се не остаје ништа друго до да бирају између смрти, или просјачког штапа, и сваког благостања с друге стране. О са свим сам ја друге људе добио у тим тренутцима него што си ти, мој Ковићу; има на свету и таки људи који не могу више ни своју младост продати као ти, има људи којима је Бог дао више деце него што на дан гроша могу зарадити

ДР. ПОНИЗНИЋ

(Уђе и поклони се)

В. високоблагор.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Здраво докторе; како стоје ствари?

ПОНИЗНИЋ

За сад врло добро. Човек чисто не може да верује својим ушима кад чује шта се данас по Београду ради. Та скупштина сељака, та пародија европског представничког система, развија

снагу и ради као какав мали конвенат. Помислите само, в. величество, за ову недељу дана од како су скупштинске седнице отворене, па већ је прегледала и усвојила закон о правилном сазивању народне скупштине, и о слободном избору, закон о слободној штампи, и поврх тога нашла је времена да изјави своје протестовање бл. порти, што се меша у унутрашња дела Србије. Па ко ко би се толикој тактичности надао од *тако* састављеног парламента! Прво закључење скупштине изјављује народну захвалност гарантним силама што је заштита Србије, њене унутрашње независности и неутралитета уговором од 1856 пренесена од једне велике силе на све заједно. А особито кад се помисли да је та једна сила заштитница била "наша православна и једнокрвна Русија ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Да, оно неколико жутокљунчића што су се увукли у скупштину показују да несу забадава провели по неколико година у кафанама париским ... Све што хвале демагошке тор-окуше француске, који са својим листовима граде тако звано јавно мњење, све што они проглашују за једино спасење држава и народа, све, па још у њиховим рођеним фразама, само преведеним, искаће и наше меанције, кметови, ковачи и проте, што се данас играју законодавног тела у нашој великој пивари, све ће они то искати "у име народа?" ...али не мари ништа. Нека они сврше оно рад чега сам ја њих сазвао па после ћемо ми лако са законима које та квочка излеже.

ПОНИЗНИЋ

Ја се бојим в. високобл. да Надеждић са својом малом али вештом и срчаном партијом не постане опасан. Није никако добро што је и он пропуштен у скупштину ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Па шта смо знали чинити? Пошто га први пут изабраше ја уништих избор јер је било бар привидна узрока, али кад га на ново изабраше ваљало је јавно ступити у непријатељства са

свима бирачима његовим па да му се избор на ново уништи. Ја то не учиних јер није нужно било. Наши су скупштинари сувише глупи да би он могао што с њима учинити, а друго као што рекох ми ћемо растурити ту кућу од карата пре него што г. Надеждић спреми своју прву беседу противу нас а камо ли у чему успе.

ПОНИЗНИЋ

Али Београђани, в. високоб; они га слепо слушају, па како ми се чини они су кадри прихватити се оружја да придобију скупштинским закључењима важности. Ја вас уверавам да је у Београду, од св. Андрије наступила таква мајина као што само бива пред велику буру.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах драги докторе, то сам ја најмање двадесет ваших уводних чланака о "јеврејској констелацији" читао, па опет зато после свију тих силних мајина није ни грмело а камо ли да је било какве олује. Свагда је остала "хаоса пуна мистификација" као што се ви једном класички изразисте. У осталом баш и да се наши чивитари и болтације толико распале да забораве своју досадашњу јагњећу трпељивост, баш и да се прихвате наши слатки Београђани оружја – што ја себи не удем ни да представим – наћи ће се и за њих лека. Ви знате колико је различан париски плебс од наших београдских гога и цинцара. Онај много више мисли о тако званој "грађанској слободи" него што наш мисли о својим сакацијама, онај пре раскопа сву калдрму париску и начини од ње барикаде него што би се наш наканио до пред цркву да гледа какву параду. Па ипак је други децембар 1852. за неколико сахата укротио тај бесни париски плебс, што у своме лудилу гилотинира освећене главе својих краљева, укитио га тако да пузи као испребијано пашче к ногама укротитеља. А цео тај мајсторлук, у чему је? Просто неколико плотуна онако – у гомилу ... Ваља томе народу што заборавља на своју подајничку послушност и верност, па хоће својим госама да диктира, ваља му бацити пред ноге неколико лешева,

ваља му показати да у рупчагама по улици може бити и црвене баре место кишнице – па га више неће занети ни једна усијана глава.

ПОНИЗНИЋ

Ви ме постиђујете в.в. Ја сам знао колико државничких врлина одликују цео ваш јаван живот, али толикој енергији – морам на срамоту признати – несам се надао. Сад ме није страх за законити поредак и мир у овој земљи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Смешти се)

Не бојте се докторе, још није од племенитог нараштаја "тамни прождрљо гроб све". А како стојимо са саветницима? Јесте ли их све редом испитали као што сам вам препоручио?

ПОНИЗНИЋ

Осем двојице тројице, који су заковани Карађорђевићевци, остали вам сви стоје на расположењу, али разуме се очекују од в. високоблагородија, да их нећете без невоље експонирати ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах разумемо, разумемо. Нека им је мирна савест. Хвала Богу, они су кадри и много теже ствари узети на душу. Међу тим оној двојици-тројици несте ништа саопштили?

ПОНИЗНИЋ

Ни словца. За њих ће све бити из ведре неба гром.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Има ли што новије о оним састанцима скупштинара које ми јуче навестисте?

ПОНИЗНИЋ

За сад је само оволико извесно: Надеждић и његови другови држе сваки за се са својим познаницима од скупштинара састанке на којима се у напред реши све што ће се

износити у скупштини на дневни ред. Ти састанци не држе се ни у каквом јавном локалу, него по приватним кућама, и то сваки пут на другом месту, и с таквом смотреношћу да наши људи обично никога не нађу кад стигну на место. Али при свем том ја се тврдо уздам да ћу још вечерас моћи јавити в. високоблагородију, где је г. Надеждић са својим клубом.

ЛЕПЕНИЧИЋ

И у опште гледајте што можете више оптужујући података противу њега да скупите, јер први човек кога ваља одмах после кризе учинити да је безопасан, то је та гуја коју сам ја у мојим недрима одгајио. – А сад, драги докторе, не часите часа него међ' Београђане, испитујте пажљиво све што се на њима јавља, у даној прилици можете пустити коју реч, како сам ја, при свем том што сам некада био Видинлија и Цариградлија, сада једини великаш био, који је у пркос озбиљног протеста од стране порте наваљивао на кнеза и израдио да се сазове народна скупштина, како је Евет ефендија једино за то послан из Цариграда да мене са попечитељства збаци и т.д. и т.д. Вас ваљда не треба да учим шта им ваља казати.

ПОНИЗНИЋ

Ослоните се са свим на ме в.в. – Ја одмах идем на посао. Допустите ми само још да вам саопштим шта ми је г. конзул данас пришануо. Он је поуздано извештен да је њ. величанство, мој доскорашњи суверен, благоизволео подарити в. високоблагородију орден св. Вићентија I реда с великом лентом, као нов доказ своје велике благонаклоности и узвишене милости. До неколико дана публиковаће се подарење и ја ћу онда још једном поновити честитања која сам тако срећан да вам их први поднесем.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Хвала докторе, хвала на тој вашој радости. Ви знате како ми, државници, судимо о тим ситницама
(Понизнић се поклони па оде)

Да, да ... Г. Бенерални конзул осећа да се велика промена спрема; зна ко је у самој ствари господар у Србији, па хоће да осигура свој утицај у Београдском двору и за идућа времена ... Па чиме он мисли да ме задобије! ... Орденима. Он мисли ја сам попечитељ Морнар ... који је једном приликом показивао нашим питомцима нови орден што га је добио за своје велике заслуге

(Чиними се да је био при крштењу неког великог кнеза)

и питао их, како му стоји лента, уверавајући их да сад све страже пред њим салутују, али да је све то само почетак, да ће он ако Бог да и мало другчије ордене носити ... Сиромас Морнар ... И он је већ сед човек ... Али тако је то, сваки има своје слабости. У осталом ја се не љутим што ћу добити св. Вићентија I класе. Гомили то импонује, а и за сваки случај ... Ко год тај орден добије постаје барон ... И то није на одмет.

СЦЕНА ПЕТА

Лепеничић, Гаван, за тим Евет-сфендија

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Изиђе му на сусрет и рукује се с њим)
Зар сам Гаване? Где је војвода?

ГАВАН

Он је болешљив па не може да учествује на данашњој конференцији нашој, али ми можемо и у његово име преговарати, и моли нас да га извинимо код комесара.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Добро, добро. И комесар тек што није дошао. Како ради твоја златна мишоловка?

ГАВАН

Од 439 посланика можемо поуздано рачунати да је преко три стотине наше. Па како је лако ишао цео посао, тако лако да је мен чисто страх да се ти геаци не претварају примајући новце и обећавајући безграничну послушност.

ЛЕПЕНИЧИЋ

О не бој се, мој Гаване. Да су то људи који се умеју претварати, са свим би се они другаче понашали. Ти знаш да је кнез прошле недеље спремио сјајан ручак у гостионици "код Круне", и позвао све депутирце. Ни један није дошао – и онако славан ручак морао се бацити ... Зар тако раде мудри политичари? С те стране смо сигурни; ако су примили новце, они су за цело наши.

ГАВАН

(За се)

И он дојиста мисли да сам ја тако скуп да своје силне новце просипам да он постане кнез ... Чекај соколе мало па ћеш видети за кога ће они три стотине гласати.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

А шта се разуме под тим "наши" скоро ћеш сазнати богати Гаване.

(Гласно)

Каква извешћа имаш из нашег комшилука?

ГАВАН

Врло повољно; комшија прикупља војску око границе, да нам се нађе у невољи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја не верујем да ће се он усудити да претури војску па да интервенира сам, јер би то била повреда париског уговора који не допушта ни једној сили да се сама меша. Па онда несмо ни ми деца да верујемо да би се он баш само рад нас утрудно.

Али то прикупљање његове војске на граници има ту добру страну да ће застрашити наше Робеспјерчиће и Катилинице, ако их не буду кадри зауздати турски топови с града, и наши ситни плотуни из касарне.

ЋИРИЦА

(Јавља)

Изванредни посланик блистателне порте, честити Евтефендија!

Он расклопи врата и пропусти ефендију који је обучен у богато извезену униформу с фесом на глави. Лепеничић и Гаван дочекају га још код врата; дубоко клањање с обе стране.

ЕВЕТ-ЕФ.

Господине министре; прво што ми је њ. царско величанство, наш премилостиви господар и султан препоручио шиљући ме с особитом мисијом у престолницу Србије, тог неразлучивог и саставног дела његовога царства – беше да вама, г. министаре изјавим његово највише задовољство за свесно и лојално управљање јавним пословима у овој провинцији чије благостање и напредак највише на срцу лежи нашем заједничком господару који се у својој очинској бризи и љубави подједнако стара за све народе које је промисао његовом узвишеном скиптру, поверио.

ЛЕПЕНИЧИЋ

И у вашим речима, господине посланиче, видим нов доказ о безграничној милости њ. величанства; јер малене услуге које сам ја до сада својим политичким животом учинио блистателној порти и нашем узвишеном суверену за цело несудачке природе да би толико признање заслужити могле.

ЕВЕТ-ЕФ.

Не само ваша примерна оданост и верност, г. министре, коју сте од 1842 до данас у толико прилика засведочили, не само ваше саревњиво брањење необоримих права блистателне

порте од узурпација једнога кнеза који је сувише често заборављао да је само мушир отоманскога царства, не само те заслуге, него и државничка мудрост ваша којом сте умели чувати султанске интересе и у тренутцима кад су вас околности принуђивале да јавно будете у опозицији према блист. порти, уживају подпуно да се у Стамболу није тренута посумњало о вашој лојалности и ако сте поред портиног јавног протеста сазвали вилајетску скупштину.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Само се поклони)

ЕВЕТ-ЕФ.

(Гавану)

Мој претходник, светли Ћетен-паша, што је ослободио оно неколико великаша земаљских који су у наточ уставу суђењни и осуђени без одобрења блист. порте, умео је вративши са своје мисије толико похвалних својстава ваших, многопошт. господине, саопштити њ. в. да ми је особито препоручено да вам изјавим дубоко саучешће султаново у вашој тузи што ва-шем несрећном рођаку, г. Саши, не би суђено да се такође користи царском милошћу, која је његове другове ослободила гургусовачке куле.

ГАВАН

(С' уздахом)

Да га није та тајанствена смрт тако брзо прогутала ви би се сад сами могли уверити какав је то заслужан и способан државник био. Што се моје личности тиче, ја ћу се старати у колико ми мој положај приватног човека даде прилику, да заслужим благовољење нашег господара и султана.

ЕВЕТ-ЕФ.

Ја сам убеђен да ће вас, многоп. господине, ваше драгоцене способности скоро поставити на такав положај на коме ћете моћи бити од користи како вашој ужој отаџбини тако и нашој целој држави.

ГАВАН

(Поклони се)

ЕВЕТ-ЕФ.

(Лепеничићу)

Хоћу ли бити тако срећан да се данас видим и са г. војводом Вучићем – Перишићем?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Г. војвода је неутешно ожалошћен што му ненадан напад његове хроничке бољетице одузима за данас ту част да вам се лично предстане, па је стога нас замолио да вам доставимо изразе његовог особитог поштовања.

ЕВЕТ-ЕФ.

Ах, каква штета! Међу тим, како нам је време за преговоре врло кратко, ја вас молим да му саопштите резултате нашег разговора. Пре него што пређемо на саму ствар, допустите ми, г. министре, да вам предам моја кредитива.

(Преда Лепеничићу једно велико писмо)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Прими поклонивши се)

У колико ме узноси та њежна пажња од стране њ. светлости, вел. везира, у толико вас могу уверити да би ваша личност по себи, без икаквих препорука нашла код нас најоткривеније поверење.

ЕВЕТ-ЕФ.

Вама је, господо моја, врло добро познато како је много безакоња и гажења устава учињено под владом данашњег кнеза од Србије, устава који је висока порта, у своме неуморном старању за благостање вернога српскога народа, подарила овој земљи. Испрва је кабинет стамболски мислио да су поједини чиновници, поједини министри узрок тим неправилностима у земљи, али се у последње време, на жалост, могао уверити, да

је свим нередима, свим не чувеним самовољствима која најодличније људе у земљи терају да састављају завере – узрок сам кнез кога је блист. порта онако штедро помагала да се на кнежевску столицу попне. Њ. величан. султан, уверивши се да би то било крајње пренебрегавање његових очинских дужности према верном народу у Србији кад би га и даље оставио под управом тако самовољног и несавесног кнеза, закључило је истога мушира збацити се тога високог места за које се он тако мало достојан показао.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Колико очинског старања!

ГАВАН

Благо народима под тако милостивим господарем.

ЕВЕТ-ЕФ.

Али знајући да је данашња унутрашња самосталност Србије постала иницијативом његовог узвишеног предходника Махмуда II. Наш господар Абдул Мецид неће да овим актом својег владарског благоволења према народу повреди ту унутрашњу самоуправу ове своје провинције, не жели ни да изгледа као да је та аутономија повређена; с'тога се њ. в. највише у вас узда, господо моја, да ћете ви руковођени како својим народним родољубљем тако и својом оданошћу нашем милостивом господару, постарати се да се народом самим изврши благонамерна жеља коју вам саопштих.

ГАВАН

Каква троњавајућа њежност!

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја вас могу уверити, г. посланиче, да је у самоме народу огорчење противу данашњег кнеза тако велико, да ћемо и с пола муке моћи извршити узвишену жељу нашега суверена. Међу тим после такве промене ... у земљи у којој страсти још ни најмање несу правом културом зауздане ... у земљи у којој

има толико честољубивих великаша ... у земљи, која тако близу једној великој сили што са свим отворено исповеда да јој је мисија на истоку, и која само чека на прилику, да овај саставни део отоманскога царства прогута ...

ЕВЕТ-ЕФ.

Ја подпуно схватам вашу патриотску бригу г. министре коју и стамболски кабинет с вама заједно дели. После дугог проучавања тог важног предмета блист. порта наша је да су до садашњи кнезови само за то тако често заборављали на своју високу дужност што су случајно и њихови очеви били неко време старешине у земљи, па је тако њихова влада изгледала као неки род наслеђства. Које дакле да би осигурала своје љубазном народу српском његово неоспорно право да бира себи старешине, које да би уништила ту предрасуду о наслеђству престола која се тако угњездила у фамилији Карађорђа и Милоша, блистателна порта налази да би најцелисходније било кад би српски народ, који је и онако познат са својих демократских врлина, при будућим изборима својих државних старешина махнуо те две фамилије, па бирао из других одличних фамилија земаљских.

ЛЕПЕНИЧИЋ

И та намера показује дубок поглед мудрих државника; међу тим нека ми се допусти да приметим само ово: Познато је како силно утиче на свакога, и најлојалнијег човека, притежавање ма какве највише власти. Ко нам стоји добар да се ти будући владари подигнути из дубљине њиховога грађанског живота у заношљиву висину на којој обично стоји један кнез, ко нам, велим, јемчи да их неће власт опити као и до садашње владаре који мишљаху да су по рођењу кнезови, да их неће навести да и они постану самовоље, газиоци устава?

ЕВЕТ-ЕФ.

Какво дивно подударане у мислима и жудњима између београдских и стамболских државника! Ја сам полазио у страху

да ћу имати посла с људима којима болесно потенцирано чувство народности не да ни најјасније сопствене интересе да виде, а овде видим да ми свака мисао разуме још док је несам подпуно ни изговорио. Дојиста, и блист. порта је уверена да не би благостање земље и мирно препорођење отоманскога царства ништа задобило с тиме ако би се кнежевска власт овака каква је сад, пренела на друге људе, јер тим би земља с временом добила више династија које би се непрестано међу собом отимале. За то и бл. порта мисли да би срп. народ најбоље осигурао своју будућност ако би узаконио да се уместо једнога кнеза бирају свагда три земаљска поглавара. Они би се надметали у старању око народа да би само сваки више љубави народне задобио, а један другог би контролисали да се ни један не заборави у вршењу своје дужности.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Нема сумње, г. посланиче, да је то једини разуман начин да се осигура срећна будућност ове земље; али мисао ће се целом народу тако нова учинити ... он ће у своме зазирању од свега што је ново и за обичан разум не појмљиво може испрва и противити ...

ЕВЕТ-ЕФ.

Кад родитељи увиде да је нешто спасоносно за њихово мило дете, они се не осврћу на врисак и бацакање његово него му осигуравају живот и срећу макар против његове воље. Разуме се – њ. вел. и у поменутој форми државне управе налази само онда довољно јемства, ако би били изабрани такви људи, који уживају подпуно поверење његово да су кадри одржати у хармонији мале посебне интересе унутрашњег развртка Србије са великим интересима наше целокупне царевине а за такве људе, као што се и по себи разуме, сматра њ. в. само вас господо моја.

(Гаван и Лепеничић поклоне се дубоко)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ми ћемо чинити све што је у нашим силама. Можда не би с горега било, одмах пошто се збаци кнез увести нову државну управу под видом привремене владе, па тек полако и постепено развити целу велику мисао?...

ЕВЕТ-ЕФ.

Ви на сваки начин боље познајете положај, по томе ја не могу ништа противу тога прелазног облика навести. Само понављам, и ако затреба ја ћу и пред вашом скупштином у име султана изјавити да ће та привремена влада само тако бити потврђена од блист. порте, ако је састављена из вас тројице, синова царских.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А ако наиђемо ма с' које стране на одпор, госп. посланиче?

ЕВЕТ-ЕФ.

Ја с градским пашом и целим гарнизонам, са свима топовима и муницијом, са многобројним турским грађанством у вароши стојимо вам у свако доба на расположењу.

ЛЕПЕНИЧИЋ

На посао дакле.

ЕВЕТ-ЕФ.

Господине министре.

(Клањајући се)

Поштовани господине ...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Господине посланиче ...

(Испрате га из собе клањајући се)

Промена

СЦЕНА ШЕСТА

Стан Здравка Надеждића: повелика соба с једним вратима и прозорима у башту. Дуж једног целог зида рафови с књигама; у дну кревет, орман, сто за писање, све претрпано књигама, хартијама и мапама; напред са стране миндерлук застрт ћилимима.

Надежић, за тим Касандра

НАДЕЖДИЋ

(Уђе хитно, баци капу и огртач на миндерлук и хода бурно по соби)

Тако. Још неколико сахата господо Видинлије и Цариградлије, па ћемо видети је ли народ за то створен да би ви имали коме господарити, да би ви имали чиме куповати ордене и господства, или је он свој госа ... Још неколико сахата, па ћемо видети је ли и у деветнајестом веку јача сурова сила од светог права народњег.

(Погледа на сахат)

Охо; ја морам похитати да спреим што треба за нашњу седницу, пре него што они дођу.

(Седне за сто и задуби се са свим у посао)

КАСАНДРА

(Уђе тако полако да је Надеждић и не опази, скине шал' у који је замотана у бунду, спусти их на једну столицу крај врата, па онда на прстима дође Здравку иза леђа и на један пут му заклопи рукама очи)

НАДЕЖДИЋ

Какве су то детињарије?

КАСАНДРА

(Смејући се)

Погађајте господине народни представниче.

(Љуби га)

НАДЕЖДИЋ

А – ти си срце моје ... Здраво!

(Пружи јој руку)

Извини, што ми овај посао не допушта да ћеретам с тобом. Узми какву књигу па читај што год, ако не мораш брзо кући. Ја ћу похитати да одмах будем готов.

(Задуби се опет у своје артије, и пише даље)

КАСАНДРА

(Гледа га дуго не помично; потом устежући један дубок уздах, узме с једне гомиле књига неку свеску и не гледајући шта је, дође до миндерлука напред па сакрије лице међу јастуцима и тихо јеца После неколико тренутака устане и бришући сузе за се)

О Здравко, да знаш какав свети огањ гасиш у овим несрећним прсима тим лавинама леда и снега што се стропоштају са недогледних висина твојега позива, на ово јадно девојачко срце ... За што си ми отворио кобне очи да видим какав ми је рођени отац, за што си ми муњама твојега духа очистио душу од оних ниских зараза у којима бејаш једнака с мајком мојом па се сад гнушам од жене која ме је из свога живота одвојила, која ме је под срцем носила? За што си ми доказао како је ништав и недостојан цео онај свет појмова и жеља што састављаху пре мој цео живот – кад ми одузимаш оно што би једино кадро било да ми накнади све то, кад ми одузимаш љубав твоју? ... Ја дишем тебе ради, ја учим само да будем једном кадра бар схватити целу васељену твоје душе, да би могла с тобом мислити, љубити уздати се и радити, ја мрзим све што сам од колевке моје до сада слушала да љубити и поштовати ваља – само да тебе достојнија будем; ја се унижавам жељом да не буде лепше девојке на свету, само да се ја теби допаднем; ја те љубим као сушна земља плаховиту бујицу, као биљка росу и зрак, ја те љубим како жива душа још заволела није – а ти ме и не видиш, твоја је глава високо у облацима па не видиш како ти нога отрује у прашину једно срце што

ти радо пружа цео живот свој ... ти нећеш да га подигнеш као играчку, ни као дангубицу ...

(Притисне једном руком груди)

Хо ... то боли ...

(Поћути. За тим с тужним осмехом)

Ах, луда девојко, па шта би хтела ти? Зар ти неколико пријатељских речи није доста, зар ти онако братска љубав не може да умири то не благодарно и ненасито срце? ... Зар ти хоћеш да и државници знаду колико се санова, колико се про-бдивених ноћи, колико се недогледно дугачких дана може пре-богато наградити једним јединим пољупцем, једним јединим осмехом или другом каквом – детињаријом? ...

(Покрије лице марамом)

НАДЕЖДИЋ

(Остави посао)

Добро је ... Је л' да сам брзо свршио?

(Види да Касандра хоће да сакрије сузе)

Шта? Ти плачеш?

(Смеје се)

Ха, ха, ха, зар смо још толико сентиментални, да нам какав отрцани роман може сузе на очи натерати? Дај да видимо који је то срећни писац, што ...

(Узме јој књигу из руке, па погледав' наслов зачуђено)

"Грађански законик?..." А!... Шта је теби, злато моје?

Теби су опет у оној несрећној кући очемерили живот? ... Казуј брже, имена ти божјег, шта су ти урадили?

(Седне до ње и ухвати је за руку)

КАСАНДРА

(Смеје се кроз плач)

Је л' да сам те мајсторски преварила? И ти доиста, мислиш да сам ја плакала? Ха, ха, ха? И ти си ми дипломата, кад могу ја да те преварим.

(Загрли га силно, спусти главу на његова прса, и јеца)

НАДЕЖДИЋ

(За се)

Шта је то? ... Јадно дете!...

(Ћутећи јој глади косу док се она не утиша; затим јој утре сузе, пољуби је у чело па јој гледа у очи)

Тако сад си мирна. Да сам те молио да не плачеш, ти би још више плакала. Да знаш, срце моје, како ми се шири душа од твога погледа. Твоје сјајне очи блистају као сунце после бурне летње кише ...

КАСАНДРА

(Смеје се и плеска рукама)

А – а – а ухватисмо ли те један пут! Ко каже да не треба говорити фразе и праскава удварања, ко каже, а?

НАДЕЖДИЋ

Није то комплимент девојко, него истинит одговор на твој слadak поглед. Него сад одмах да ми причаш шта се догодило?

КАСАНДРА

Ама ништа, Бога ми Здравко. Ти знаш како мене и најмања ситница може да доведе до суза. Ко зна шта сам помислила. Зацело није вредно да ово неколико тренутака које после петнајест дана уграбисмо да се видимо, проведемо разговарајући се о томе. Ти знаш, девојачке и дечије сузе то је једно. Нит' ко зна за што теку, ни за што пресахну ...

НАДЕЖДИЋ

Добро дакле оставићемо за други пут али онда ми се мораш исповедити. А сад имамо много важнијих ствари да се разговарамо.

КАСАНДРА

(Узме једну клупицу па седне код његових ногу)
Хоћеш да наставиш лекцију о Душановој епоси.

НАДЕЖДИЋ

(Смешећи се)

Нема, душо, ништа од учења докле год скупштина тра-
је.

КАСАНДРА

Па добро, мени је све једно о чему ти говориш, само
кад твој глас чујем. Мени је онда тако добро као да сам мало
дете па ме мајка на својим грудима песмом успављује.

НАДЕЖДИЋ

Ама шта то радиш? Што не седиш на миндерлуку?

КАСАНДРА

Тако. Хоћу да ти гледам право у лице.

НАДЕЖДИЋ

Да знаш како су критични ови тренутци за нас двоје и
за цео народ, ти се не би могла шалити.

КАСАНДРА

(Озбиљно)

Ја се не шалим Здравко. Говори само.

КАСАНДРА

(Љуби му руку).

О – мој избавитељу.

НАДЕЖДИЋ

Ја бејех већ толико изгубио сваку наду да ће те ишта
избавити моћи из чељусти оног злосрећног живота у који те
беху бацили, да ме чисто изневерише сва чула кад зачух како
из тебе говори чиста неоскрвњења девичка душа. У оном заносу
ја рекох више но што је требало, ја рекох да смо нас двоје још
од оног тренутка муж и жена пред Богом и пред људима.

КАСАНДРА

(Скочи – запрепаштено)

Више него што је требало? ...

НАДЕЖДИЋ

Немој да ме рђаво разумеш. Тако ми жеље да умрем као поштен човек – ако ми ти не хтеднеш бити жена, ја се никад женити нећу; али саслушај ме само.

КАСАНДРА

(Застиди се – пружив му руку)

Опрости Здравко ... Како теби мало речи треба да ми покажеш како сам слабо кадра да тебе разумем ...

(Седне опет на клупицу)

НАДЕЖДИЋ

(Љубећи пружену руку)

Није истина девојко. Ти треба да се стидиш те милне природе твоје која ни једну жељу ни једну сумњу не тражи да сакрије. У осталом ја сам се зајиста рђаво изразио. Не "више него што је требало" већ сувише мало ти казах у оном чудном тренутку. У место да ти кажем какав мучан и буран живот чека жену која за ме пође, у место да отворим целу душу своју да ти покажем шта све у њој кипи, па у место да те запитам хоћеш ли и можеш ли у сред тих вулкана да саградиш кућицу и огњиште своје, у место свега тога ја те једном громовитом фразом прогласих већ за моју жену "и пред Богом и пред људима..."

КАСАНДРА

Ах, ако је само то сунце моје ... Зар ти мислиш да ми жене несмо кадре осетити ту сласт што се рађа пожртвовањем за оног кога љубимо? ... Али нас лоше знате, ви мушкарци, поред све толике учености ваше.

НАДЕЖДИЋ

Знам ја врло добро да је цео живот жене пожртвовање за другога, знам да сте кадре сто пута умрети само да сачувате други какав мио живот, знам чудеса која су жене учиниле у заносу својега небеског одушевљења. Али то је оно.

Тренутно одушевљење ... Веруј ми сто пута је лакше пројурити себи тане кроз чело или забости нож у срце него подносити срам, непоштење, или н. пр. гладовати ... оно што је човек изабрао као мету својега живота, особито мало по дуже ... Ја сам окусио од тог пелена, па је за то ваљало да ти као савестан човек све живо пред очи изнесем па тек онда да ти пружим руку. Али у оном тренутку бејаш са дна моје несреће на један пут подигнутна врхунац среће, па несам могао да размишљам шта би најразумније било. А после тога? Ова година дана, накићена блаженим састанцима као звездано небо сјајним световима? Она је прошла као да је трајала само неколико сахата, и ми смо обоје грабили да кажемо једно другом све – све што смо мислили, читали, слушали и осећали за време нашег целога кобног састанка, ми смо обоје грабили да што више једно од другог научимо, да се што више наговоримо као код пријатеља који су заједно провели детињство па се растали да се после много, много година нађе на путу, у станици каквој, где им само сахат на располагању стоји да своје срце и душу један другом саопште. Испрва покуљају осећања и успомене као бујица, усијана лава низ брег, па тек у неко доба, кад им се већ ваља растајати питају један другог куда ће и кад ће се опет видети? Тако је и с нама било; и тек кад се ужасна опасност приближила над саму главу, ја се трзам из мојег блаженог заноса да бар тебе спасем ако се може.

КАСАНДРА

(Уплашено – приљуби се к њему ближе)

Какава опасност Здравко?

НАДЕЖДИЋ

Слушај девојко. Још данас ће једна депутација народне скупштине ићи кнезу да иште од њега оставку на службу коју он није вредан да врши.

КАСАНДРА

А зар има, народна скупштина право да тако што уради?

НАДЕЖДИЋ

Има, душо.

КАСАНДРА

Е па кад има од куд за нас ту опасности? Он мора подписати.

НАДЕЖДИЋ

Он ће подписати, али док се та оставка донесе до скупштине могу зазвиждати картечи по улицама београдским, може се скупштинска дворана са свима народним посланицима бацити у ваздух, а ако се који случајно спасе може умрети на точку као издајник отаџбине, за то што је учинио своју дужност ... Топови не распитују много на којој је страни правда.

КАСАНДРА

(Загрли Здравка)

То је страшно Здравко – али ако дотле дође и ја ћу с тобом умрети.

НАДЕЖДИЋ

Него ја се уздам да ни он није такав нечовек. Међу тим ако пропадне народна ствар онда и не треба нити може бити на овој земљи среће за нас двоје. Дакле о томе није разговор. Оно што је много теже издражати што је много већа опасност за нашу женидбу – то тек настаје после победе народне, пошто све на миру прође.

КАСАНДРА

Ја то не разумем. Та онда си ти и твоје друштво на крми, онда се отвара достојно поље твоје великом духу, да

поправља што је годинама запуштено, да подиже, да изнова ствара, да организује да усређава сваког и најмањег црвка у једној целој земљи. Може ли бити дивније будућности за човека као што си ти?

НАДЕЖДИЋ

Ах није тако душице моја; наш нараштај ваља да тек спреми народ за онакав грађански живот какав је једино достојан људи. Ако ми сви који смо се до сад борили за самоуправу народа који смо били тако-звани либералци, после победе заузмемо највиша места у држави, шта мислиш – колико ће их рећи "учинили су паметно. Они на тим местима могу бити од силне користи?" Ни један. Сви ће узвикнути "Аха соколови, то ли сте ви хтели".

КАСАНДРА

Ама на то ће опет остати земља у безсавесним рукама?

НАДЕЖДИЋ

Не; толико људи, колико је преко нужно да наше идеје буду руковођа у државним пословима примиће се службе; али ми сви остали морамо остати независни. Само тако може бити поштене контроле и напретка. Међу те људе што ће се одмах повући у приватан живот спадам и ја, и то је оно где ја за се зебем. Ти си од малена навикла на безбрижан, обилат и раскошан живот, ти си навикла на хиљаду драгоцених ситница без којих не можеш бити, а мени могу настати дани у којима ће се ваљати хранити дајући лекције из кога језика богаташкој деци – јер ти знаш да поред свега мога знања ја не би могао ничим другим зарадити кору хлеба у Србији, ако нећу да будем чиновник. Па онда, друже мој, ко може напред рећи колико ће још преврата доживети ово сирото парче земље, док у свима слојевима народа продре таква свест без које нема обезбеђене грађанске слободе? А у тим свима превратима, ја морам стати са својом браћом на браник за света права народна и човечанска, ја морам, као што све што је живо мора да дише ... А ко се бори, злато моје, не може свагда јемчити за победу, нити може

имати амајлију која би га сачувала срамоте, незаслуженог тамновања ... који се може годинама отегнути ... Ко ће се за те старати, нејака жена, коју су преко тога још учили да је радити простачка навика, а шта ће бити ако нам Бог деце поклони? ...

(Касандра сакрије лице у његова недра)

Ту се не иште јуначка смрт, ту се иште снага за живот. Ето видиш каква тешка будућност чека онога који се споји с мојим животом ето видиш да сам љуто погрешно у оном незаборављеноме тренутку, што у заносу мишљах себично само на своју срећу а не на вртлог у који увлачим и тебе, чедо моје!...

КАСАНДРА

Ја несам хтела да те прекидам у говору, и ако би се моје срце могло осетити увређено, кад ти питаш мене да ли би ја кадра била радити те у поштеном зноју тећи себи кору хлеба, а особито где би ваљало твоју кућу, твоју децу сачувати од срамоте и понижења ... О мој Здравко! Твој је душевни живот доста велики да смести у себи повише идеала, од којих би сваки на по се био доста да испуни живот једноме човеку. Отаџбина, човечанство, наука, слобода ... Ја сам за ову годину дана научила једва толико да само наслутим како су божанствене ствари које ове речи изказују. Па помисли, животе мој, за мене су сви ти идеали стопљени у један једини – то је живети за те; у једно једино осећање – то је љубав моја к теби; у један једини појам – то си ти ... И ти ме питаш да л' би ја кадра била с тобом спротовати? ...

НАДЕЖДИЋ

(Силно је пољуби).

Ти си, девојко, мој анђео ... Са сваком речцом твојом ти ми стотручиш снагу за велико дело живота мога.

(Опази да девојка хоће да онесвесне)

Шта ти је душо? Ти дршћеш? ... А! Ти си бледа као крпа ... Хеј има ли кога тамо на ...

Касандра му мете руку на оста да не виче.

КАСАНДРА

Пст ... није ... ништа ... Мала несвестица ...

(Прикупив' сву снагу – устане, обуче своју бунду, узме шал преко руке па дође опет зачуђеном Надеждићу полако и дршћућим гласом).

Ја сам отоич Здравко, плакала као мало дете, што си ми као поздрав после 15 дана пружио само руку ... А сад те преклињем немој ми никад другаче своју љубав исказивати до пријатељским притиском твоје руке и то – докле год не будемо муж и жена ...

(Пође брзо к' вратима)

НАДЕЖДИЋ

Ама Касандра! ...

КАСАНДРА

(Обрне се и с блаженим осмехом на лицу пружи му руку)

Најлепша је победа – над самим собом ... И то су твоје речи Здравко.

(Надеждић хоће да је пољуби у руку)

Нећу тако ... То је туђински ... Овако.

(Крепко се рукује с њиме)

НАДЕЖДИЋ

Збогом невестице моја. Срећан нас дан сутра огрејао!

Касандра оде.

НАДЕЖДИЋ

(Гледа мало за њом па се онда врати, седне – окренувши леђа прозору – и гледа замишљено преда се. На отвореном прозору из баште наслони се Станко Милић и гледа га смешћећи се)

Каква је слатка тајна – чудновата женска душа! Толико урођене превртљивости у карактеру, толико слабости, толико ропске преданости и у самој љубави толико других рђавих особина, па опет колико нас мушкарце жена надмашује! ... У тренутку кад се скупо стечена влада мојега духа над телом

почиње љуљати, у тренутку где бурни таласи моје узрујане крви у мал' не срушише сва начела која се само читавим морем одрицања и самопрегорења купити могу; у тренутку где ја, њен учитељ, у мал' не заборавих не само на себе, него и на све – у том тренутку, њу спасава урођена чедност, њен женски инстинкт ... Како је силна у женама она божанска искра, што чини човека човеком! Наopak правац у школи, никакво домаће васпитање, рђав пример и сваковрсна искушења претрпавају их душевним блатом са свију страна, па опет нека најпростији јувелир узме тај упрљани адиђар у своје руке, нека га само једном чистом страшћу опере, они заблистају не као обично драго камење, већ као сунца ... Боже мој, какав би облик био у целом друштвеном животу, каквим би циновским корацима пошла човечанска образованост у напред; колико би се умножило благостање у свакој и најсиромашнијој кућици, – кад би се жене здраво, човечански васпитавале ... Овако половина снаге људскога рода пропада узалуд ... Од бисера и дијаманата који би могли вредити огромно много, само да се мало израде – данас се зида огњиште или мале, узане, тамне кућице, као да су ћерпич, као да су креч и песак. Круна свега што је Бог створио – то је жена, и она је при свем том само слушкиња коју ми чувамо и хранимо да не би морали сами радити домаће послове, и коју ми сматрамо као нужно зло ...

СЦЕНА СЕДМА

Надеждић, Милић; Милић прсне у смех.

НАДЕЖДИЋ

(Окрене се у брзо прозору)

Одкуда ти у мојој башти?

МИЛИЋ

(Смејући се)

Несам хтео да уђем док не останеш сам.

НАДЕЖДИЋ

Што се смејеш као згранут?

МИЛИЋ

Смејем се вама идеалистама где не можете да зинете а да вам не покуља на уста "човечанство", "слобода", "крунастворења" (Нота бене из дванајестог ребра Адамовог) и т.д. Ја би се смео опкладити да ви пред смрт на неколико месеци морате састављати последњу громопуцателну ракетлу вашег "духа", с којом ћете се отрести "ништаве материје" и одлетити у лоно Аврамово.

НАДЕЖДИЋ

А ти соколе и твоји другови осем чисто материјалистичке добродетељи, прислушкивања, имате још и ту драгоцену особину, да сте неотесани и сурови као и материја из које се ви јединствено састојите – јер вама казати да имате духа или бар душе, била би за вас увреда.

МИЛИЋ

(Смејући се)

Молим те, пружи ми руку.

(Пипа му пулс и гледа на свој сахат)

Охо близу стотина. Кад си у грозници онда ти је слободно бунцати. Да ти не опипах дамар, славе ми ја не би могао појмити како може твој, иначе онако ваљан мозак, таке глупости рађати.

НАДЕЖДИЋ

Човек, који те не зна па да те сад чује, помислио би да си дошао да се самном свадиш па само тражиш начина. Али ја те знам. Дакле, *за што* је то глупост што си чуо?

МИЛИЋ

Прво је неприродно, а све што је неприродно, то је наказа, дакле за умни свет: глупост. Друго је са свим проста лаж, али за то ти толико и не замерам јер у пандектама нема ништа у организацији жене.

НАДЕЖДИЋ

Шта је неприродно?

МИЛИЋ

Неприродно је што ти мислиш да те је "урођена чедност женска" спасла од неког злочинства. Ти си млад, пун снаге и живота, и к теби долази млада лепа девојка, која те љуби са свом снагом прве страсти у женском срцу ... Она те грли и љуби, твоја била куцају у место 75 пута, сто пута у минуто и ти сматраш за своју дужност да јој у таким тренутцима говориш ствари као н. пр. "ако те ко удари по десном образу, пружи му и леви" или оно Гогољево "слобода се не састоји у томе, казати својим жељама да, него: не" или: Цео је живот у томе, да код пуног астала постити ваља". Зар је то природно, сељо?

НАДЕЖДИЋ

Ух ала сте масни и облапорни. Као год што неки каспи не могу да чекају ни чварке, него лижу сирову маст с' ножа, такви сте ви материјалисте кад год станете говорити о спољним одношајима. Да није природно ово што ја чиним, одкуд би ја имао ту снагу да нешто надприродно учиним? У осталом ви нас просто бедите кад кажете да ми нећемо никакву чулност. Ми несмо глупи хвала Богу, па знамо да је католицизам тако исто упропастио власт чистога духа, као што су Римљани у време својега разврата саранили нашега идола – голу чулност, голу материју, и ви се љуто варате да ћете помоћу "Јестаственице моћи" воспоставити материју на престо сва држиоца неба и земље, кад је не могоше одржати Грци ни Јестаственицом ни свима уметностима. Прошла су времена кад је један човек или једна мисао, један поглед на природу могао бити апсолутни господар. Сад је век једнакости, век хармоничког удруживања. Сад нећете ви моћи одрицати дух за љубав материје нити ће икоме од нас пасти на памет, да код толико лепих и слатких ствари у животу, оде у пустињу само да би спасао "светост" својега духа.

МИЛИЋ

Аха – *juste milieu!* Знаш како се то зове српски? ”Све сос мера, све сос мера па киш дојдеш до велико слава!”

НАДЕЖДИЋ

Да мој побро, тако је. Нама је драга свака чулна лепота, и ми исто тако радо уживамо као какву душевну насладу само што имамо неку меру преко које настаје проста ”безсловесна” животиња, а ми то не би хтели да будемо и ако ви доказујете да смо ми блиски род и да се човек мало по мало развио чак из рибе.

МИЛИЋ

Можемо ми још и мало повише потражити родбине, н. пр. код старе – мајке што се зове прва органска ћелијца што је сама постала, али и ту ваља све сос мера, иначе може попа да одсеце језик. Него шта ће у наш разговор твоја *умереност*, кад си ти код своје девојке подпун *Назаренац?*

НАДЕЖДИЋ

Ама убио те лед, зар не знаш да се још несмо узели, да ћемо се тек после скупштине венчати!

МИЛИЋ

Ех – па што не кажеш човече! Дакле стари поп Илија из Палилуле је крив! Како ће се млад момак и девојка пољубити кад се у цркви још није одпевало ”Исаије ликуј”, кад се девојци није казало да њој ваља ”бојат сја својего мужа” и кад вас несудили под крунама – три пут око налоња? Ја сам до сад знао за многопошт. душепастира твоје нурије само по томе, да он не да нафоре оним женама које се крсте у рукавицама, а од сад Богме респект, јер сигурно кад какав пупољак хоће да се развије у ружу, он брине да л’ има довољно хране у земљи и довољно сунчане топлоте него мора да иште благосов и разрешеније од попа Илије из Палилуле. Ха, ха, ха! ...

НАДЕЖДИЋ

Јеси чуо Станко; ти се не умеш људски разговарати. Ти свагда, где немаш разумних ...

СЦЕНА ОСМА

Пређашњи, поп Василије (у народном оделу, с оружјем за силавом; брада му нарасла).

НАДЕЖДИЋ

(Радосно)

Нуто Василија!

МИЛИЋ

(У исти мах)

Ура! Зар си се већ вратио распопе?

(Нестане га на прозору, и после неколико тренутака дође у собу)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Помози Бог браћо!

НАДЕЖДИЋ

Бог ти помогао мучениче.

(Пољубе се)

Ја већ бејаш у страху да нас околности не натерају да какав важнији корак предузмемо пре него што се ти вратиш. Хвала Богу, кад си ту. Требаш нам богме као насушни хлеб.

МИЛИЋ

(Са скрштеним рукама)

Благослови оче.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ти се спрдаш, ал' ја ћу се опет молити, да те благослови Бог, који је на крсту издахнуо за слободу, једнакост и братство свију људи.

МИЛИЋ

Опрости шалу, честити учитељу народни. Такав поп, као што си ти, и ја бих сутра постао.

(Пољуби се)

Здраво мирно код куће застао?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Хвала Богу – у колико у мојој кући може бити добро

...

(Милић и Надеждић оборе главу и гледају преда се)

Моја сејка, труне у црној земљици ... Оно срце што би каквом поштенем човеку створило рај на земљи – сада црви гризу ... Моја стара мајка

(Глас му дршће)

није код куће, нити су је икојом силом могли отргнути од онога гроба у коме она мисли, да су и мене и Савку спустили.

(Милић гунђа нешто кроз зубе и диже стиснуту пеницу у вис)

Она је још овде ... Она још непрестано седи крај гроба и чека да ми васкрснемо ... Али кад јој ја приђем; кад јој говорим, она ме чудновато гледа и само тајанствено шапуће: "Народна скупштина! ... Од тога и мртви устају ..."

(Окрене се на страну и покрије лице шакама – Кратко ћутање. – За тим бришући сузе рукавом)

Опростите браћо ... И најјачи човек јаукне кад га каква гуја тако дубоко за срце уједе ... Ја несам много био код жене и деце, а не би ни толико, да ме није турски паша ослободио гургусовачке куле ... Морао сам отићи сам јер жена не би веровала да сам ја из турске руке примио помиловање. – Ја сам дакле одмах одлетео овим поузданим људима у Посавини, Шу-

мадији и Пожаревачкој нахији. Казао сам им шта је и како је и да ваља да са свима пријатељима народне ствари буду спремни и на окупу да похите у помоћ, чим им дамо знак. Све је уређено, и они се истија са свију страна примичу Београду тако да преко ноћ може опасати Београд логор од народне војске, који ће кадар бити да се ухвати у коштац са свима непријатељима народне скупштине – разуме се ако то буду само Турци и силецијски гарнизон ...

НАДЕЖДИЋ

А других се немамо бојати. Аустрија се не сме мрднути, јер њене талијанске провинције, и Маџарска само такво што чекају па да плану.

МИЛИЋ

С те стране немамо се ничега бојати. Ја сам с поуздане стране извештен да су из Париза, где су нешто намирисали поручили врло опредељено у Беч, да би се то сматрало као грдна повреда парискога уговора, ако аустриска војска пређе ма под каквим изговором у Србију, и да ће наш комшија имати да одговара за све што се из тога изроди.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

А шта си ти с Београђанима урадио?

МИЛИЋ

Све је као запета пушка. Они сами и кад не би добили подпоре из унутрашњости биће кадри бар ерлије одржати на миру ако не би могли опсадити град.

НАДЕЖДИЋ

И у скупштини је не може бити боље. Људи су чудо отресни и разборити. И оно неколико што се још колебало задобио нам је Гаван у својој кратковидности подкупљујући их.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Тако дакле да се почиње у име Божије?

НАДЕЖДИЋ

Још данас. Теби попе и теби Станко аманет Београђани. Ако буде да се боримо не дајте да клоне одушевљење, а ако победи народна ствар чувајте да нам се не окаља образ пред светом и да не оскрнавимо свету ствар за коју смо устали.

(Погледа на сахат)

Време је. Скупштинска седница ће се до по сахата отворити. Хајдемо у име Божије!

(Рукују се међусобно).

НАДЕЖДИЋ, ПОП ВАСИЛИЈЕ, МИЛИЋ

Слобода или смрт!

ЗАВЕСА СЕ СПУСТИ

РАДЊА ПЕТА

СЦЕНА ПРВА

У пиварској улици пред кућом у којој су скупштинске седнице; огромна гомила грађана под оружјем; многе трупе које се свака за се живо разговарају тако да је велика граја на бини кад се дигне завеса; у групи која је са свим напред налазе се Марко, Илија, Стеван, Ћир-Спира, Бесабес, затим приступи Поп Василије, такође оружан.

СТЕВАН

Ама није брате, већ кажу да је кнез подписао и да се покорио скупштини.

МАРКО

Шта говориш којешта? Он је ноћас побегао у Крагујевац да дигне топове и што тамо војске има па да растера скупштину.

БЕСАБЕС

Бре нека дође па ће видити како ћемо га дочекати.
(Подигне своју арбанаску шешану у вис)

ЋИР СПИРА

Нека си зема аскер колико му се сака, и ми је знајеме да умримо за отеческу.

(Намешта љутито своју антерију)

ИЛИЈА

А ја сам опет чуо да није отишао у Крагујевац, већ да је побегао ноћас у град, па да ће одонуд да издаје заповести.

СТЕВАН

Ко ти је то казао?

ИЛИЈА

Кум Спасоје; он га је, вели, својим очима видео ноћас како се с једним попечитељем одвезао у град.

МАРКО

А ја ти опет кажем ...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(Протрчи се кроз гомиле народа и попне се на један повелики камен)

Молимо браћо; је ли тестир прозборити коју? ...

МНОГИ

Јесте попе, говори само.

(Са свију страна прикупљају се гомиле света око Василија)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ја видим, браћо, да су свакојаки гласови продрли у варош о оном што се јуче и ноћас догодило. Је сте ли вољни да вам ја испричам поуздано шта је и како је?

СВИ

Хоћемо, говори!

ПОП ВАСИЛИЈЕ

На јучерашњем састанку народне скупштине устадоше посланици београдски и смедеревачки те побројаше сва насиља што их је народ претрпио за ових 16 година од како је закнежио Александра Карађорђевића.

СТЕВАН

Бога ми то је морало мало по дуже трајати.
(*Сви се смеју*)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Скупштина је на то једногласно решила, да се од тога недостојнога кнеза узме оставка, и јуче око подне отишла депутација једна из скупштине у конак и поднела му је оставку да подпише.

СВИ

Живела народна скупштина!

ЋИР СПИРА

А тако де; од главе риба смрди.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Подпредседник скупштине као вођ депутације позвао га је да поврати у руке народне скупштине власт, коју му је народ предао 1842 год.; јер он није више достојан да буде старешина народњи, а додао је, да му је слободно остати међу нама као и други поштен грађанин, ако му је драго.

СТЕВАН

Хоће он Бога ми, хоће! ...

МНОГИ

Живео посланик јагодински.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

А шта мислите, браћо, да је у таквом тренутку радио син великога вође народњег, син Карађорђа? Плакао је као баба, и преклињао је депутацију да га убије, само да не иште оставке...

ИЛИЈА

Богме и није шала онолико хиљада дуката на годину изгубити.

ЋИР СПИРА

Ама како? Свако сахат си вуче по цекину. А за кој рачун, бре братко? Да си једе да си пије да си прават парада сас официри ађутанти. Дембел!

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Кад је видео да му плакање не помаже он је молио да му се остави 24 сахата на промишљање, па ће онда подписати. Депутација пристане и врати се у скупштину, а он сазове саветнике и конзуле да му саветују, али му ни они не знадоше ништа друго да кажу већ да се мора покорити вољи народној. Кад је видео да га они остављају, а он оде својим старим пријатељима – Турцима у град да га чувају од његове сопствене отаџбине ...

(Сензација)

БЕСАБЕС

Срећан му пут! Ако Бог да не ће га, се из тог турског гњезда вратити. Ван ако нас све до једнога побију.

ИЛИЈА

(Своме друштву)

Шта вам кажем ја? Море што Спасоје види то је као свето писмо.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ето за што је пролетео данас са зором глас по вароши: "На оружје браћо, да бранимо народну скупштину". Посланици су одавно на својим местима

(Показује скупштинску дворану)

и раде с пиштољима за појасом и са сабљом преко крила. А ми браћо – ми ћемо гледати да их никаква сила не смете у њиховом великом, светом послу!

(Сиђе с камена)

СВИ

Хоћемо, хоћемо!

МАРКО

И последњу кап крви даћемо за оно што је право и поштено, за слободу народа.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Хоћемо, браћо, ако буде невоље; али ми нећемо први пролити братску крв; ми ћемо само да бранимо законску вољу народну; и само ако употребе војску, ако њу преваре да пуца на своје родитеље и хранитеље – само онда ћемо и ми показати да и ми имамо оружја.

СВИ

Тако је, тако је.

СТЕВАН

Ено се отварају врата на доксату. Ћутите, браћо, да чујемо шта је.

МНОГО ГЛАСОВА

Мир браћо да чујемо шта је.

На балкону скупштинске дворане појави се председништво и једна депутација скупштинска; сви гологлави; секретар држи неке хартије у руци; на улици се мало по мало све утиша.

СЕКРЕТАР

(С балкона; громко)

У име народа!

Сви грађани који су на бини скидају капу; неколицина дају знак онима што су иза кулиса.

СЕКРЕТАР

(Чита)

"Прокламација свему народу српскоме. – Почем је кнез Александар Карађорђевић, свој народ изневерио, и Турцима у град побегао, то народна скупштина, у име народа, решава и проглашава ово: Александар Карађорђевић престаје бити кнез од Србије и највиша власт државна прелази на народну скупштину. Тако решено и проглашено у седници нар. скупштине 11-ог дана месеца Децембра 1858 године у Београду".

СВИ У ГЛАС

Ура! ура! Живела народна скупштина! ура!

СЕКРЕТАР

(Чита)

"Почем је кнез Александар Карађорђевић збачен, то народна скупштина, у име народа, васпоставља кнеза Милоша Обреновића на достојанство кнеза од Србије са правом наслеђства које му је по уставу признато. Тако решено и проглашено у седници српске народне скупштине 11. Децембра 1858 год. у Београду"

*Чим се чуло име Милоша загрми са свију страна одушевљено "Живео" и "Ура"; људи се грле и љубе од радости; други бацају капу у вис; трећи кличу*ћи машу пушкама по ваздуху. Скупштинска депутација врати се у дворану. Из далека се чује како војничка банда свира Карађорђев марш, и како војска виче "живео кнез Александар". – Сви што су пред скупштином одговарају још јачим "живео Милош Обреновић!" и прете им оружјем; неки хоће да нагрну касарни; други се испрече па их заустављају.*

СЦЕНА ДРУГА

Пређашњи, Станко, Милић (Дотрчи од касарнске стране).

МНОГО

Шта је? Шта је у касарни?

МИЛИЋ

(Задуван)

Браћо ... Само нико из народа и коме је драга срећа земаљска, да не опали први пушку ... Војници неће ни један окресати, за то вам ја добар стојим ... Она вика што се чује то је само под команду а нешто и ракија, а нешто једна деца и не знају у чему је ствар.

ИЛИЈА

А је ли брате истина да су топови наперени на скупштину?

МИЛИЋ

Јесте; мало час поче један бесни официр да комадује паљбу, и да сам начелник војске не стаде својим прсима пред онај топ што је на капију извучен, Бог зна шта би сад било; али он канда добро зна шта се кува у прсима његових војника, уз то изгледа као да нема још никаквих заповести из града, па не сме да узме ту грдну одговорност на се, да је војска прва почела пролевати крв.

МИЛИЋ

Тако су решили да пошљу роту пешака и ескадрон коњаника са двојицом саветника у град, те да доведу кнеза у касарну, па онда да растерају скупштину.

ЈЕДАН ГЛАС ИЗ ГОМИЛЕ

Ено браћо катане излазе из касарне. Јуриш!

Велика граја из које се само распознаје: "Овамо, да их пресретнемо." "Немојте браћо остављати ову важну позицију". – "Смрт издајцима отаџбине" – "Неће они овамо, ено где одоше уз брдо к теразијама". – "Ако ће, да их пресретнемо".

МИЛИЋ

(Надвikuјући цело цакање)

Саслушајте ме браћо! Пустите Тодор везира са солдатура; не ће га они за цело доћи до града а камо ли се са муширом вратити, па баш и да их војници послушају па да опале из пушака – јер у свима улицама има силество срчаног оружаног народа а све су главне улице мало час затворене барикадама које поникоше као печурка из земље. На сваког солдата биће бар 20-30 оружаних грађана. Тамо није нужна помоћ а ако и ми одемо тамо овде могу за час опколити скупштину и повезати народне преставнике.

СВИ

Право велиш; не ваља ни пошто скупштину без обране остављати.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

У толико више, што је оно може бити само мамац да ми сви одлетимо, за оном руљом па да се без фишека докопају скупштине.

БЕСАБЕС

Не превари лијо, не!

СТЕВАН

На опрезу браћо! Ено се креће још једна рота војника.

МИЛИЋ

(Извирује)

Шта је то? Да л' ће? ... Зајиста ... Право амо.

(Виче)

Браћо, они за цело не смеду први почети прахом и оловом јер онда не би шиљали роту пешака већ би просули

спремљени картеч. Они хоће да покушају не би ли се могло кундацима пробити пут до скупштине. Немојте браћо, имена вам божјег да се ми први заборавимо!

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Најбоље ће бити да прекрилимо улицу с једнога краја на други густим редовима, па да их онако у гомили одгурамо опет у касарну.

СВИ

То је врло добро; да се уредимо браћо; брзо.

Комешају се и уређују у један огроман фаланкс.

МИЛИЋ

Трчи попе те уреди оних првих десет редова; видиш да не умеју сами. Ја ћу бити у среди.

Василије отрчи.

ЈЕДАН СТАРАЦ

(С голим јагаганом у руци – Станку)

Ти боље видиш господине, који је оно официр пред солдатима?

МИЛИЋ

Богме твој син чича Перо!

СТАРАЦ

Ама истина?

(Мете јагаган у ножнице)

Пуштајте ме браћо напред, да питам оно дијете на кога се подигло.

(Нестане га у редовима)

МИЛИЋ

Није савесно пустити их до под прозоре скупштинске па их онда сузбијати ... Ено их већ с ниже дудова. На пред браћо, само да не раскидамо редове.

(Сви крену према касарни и нестане их иза кулиса)

СЦЕНА ТРЕЋА

Понизнић, мало за тим сви који су у другој сцени били на бини; за тим Надеждић.

ПОНИЗНИЋ

(Улази дубоко замишљен и преда се гледајући за се)

Ах дакле она силна енергија беше само празно хвастање господине Лепеничићу! Кад је дошао тренут одсудни где од свакога секунда векови зависе, где ваља радити – радити, ви сте се сплели као пиле у кучине ... Толика војска и турска и српска у рукама, толике крвожедне ерлије толики топови на расположењу и они ништа паметније не знају него трче из једног хошета у друго као мала деца. И све то, за што? Што ти скупштинари несу толико глупи као што су се претварали и као што су господа попечитељи предпостављали, што су се усудили не само да збаци кнеза који беше тако несносан и великашима, него и да изберу новог који се још мање допада "у вишим круговима", и то све: не рекавши ни речце г.г. попечитељима и саветницима, не питајући никога за савет ... Како су неучтиви ти неваспитани депутирци! У место да изабери привремену владу, за коју би Евет-ефендија рекао да ће бити у Стамболу потврђена, они ни 5 ни 9 него узимају највишу власт у своје шаке док не дође нови кнез. Ко сад нема куражи а хтео би да неку ролу игра, тај је пропао. Богме г.г. кавалјери ако је вама све једно хоћете ли доћи на точак или не, мени није, *(Прегледа гомилу писама коју је извадио из џепа)*. Крајње је време да се човек, који се уме наћи, приближи новим господарима положаја ... Ова ће ми писма стећи поверења ма да су ме пре тога још толико мрзили ...

ЈЕДАН ГЛАС

(Иза бине)

На страну браћо, ја морам са својим људима скупштини.

(Чује се ужасна врева; глас командује)

Строј водове у лево: први вод; на руку!

ПОНИЗНИЋ

(Којега вика тргну из разговора са самим собом)

Шта је то? Зар се Лепеничић у последњем секунду ипак окуражио.

(Сакрије се иза једне гомиле тесаног камена па извирује иза њ')

ЈЕДАН СТАРЧИЋ

(Иза бине)

Куд си навалио деране? Зар на оца да дигнеш руку, зар на онога који те је родио, који те је чемерним знојем својим подигао до те твоје сабљице и палетице? Иконе ми, и тако ми онога сунца што нас греје, ја ћу ти овом руком размрскати луду главу твоју па ћу је турској пашчади бацити, да глођу – само се макни корак напред!

(На ново вика; чује се звекет оружја који се све даље и даље удаља)

ПОНИЗНИЋ

Ха кукавице, повлаче се без једнога метка ... Та то несудолдати, то су бабе! ... Ама само прва пушка!... Та где је клети случај да се бар когод саплете са запетом пушком кад у ни једнога нема ни капи жучи ... И доиста их чивитари београдски одгураше назад, у касарну ... пфуј! und abermals pfui! ... И то се зове држати заклетву који су застави и своме господару положили ... Али наравно, не чини само униформа солдата нити она може од ниског шумадинског полуварвара начинити европског честољубивог и верног солдата на које се тронове с поузданишћу ослањају и који су спасли мир и поредак у Европи ... Ходи амо велики синовче великога стрица! Растури овде бајонетима бесно преставништво гомиле, дед овде обори устав који се смеје здравом човечијем разуму као што си тамо урадио ... Можеш изопијати све до последњег човека у баталиону, можеш им два пут онолико дуката свакоме уклопити у шаку па ћете опет оставити у блату неблагодарне и неверне бабе!...

Београђани се враћају цакајући, певајући, смејући се; многи вичу "Живела народна скупштина", други вичу: "Живео Милош Обреновић?"

НАДЕЖДИЋ

(Изађе из скупштинске дворане, па оставши на степенима мало, посматра све веселе групе; за тим кликне)

Браћо Београђани!

Сваки ућуткује један другог – на послетку се врева стиша

НАДЕЖДИЋ

Ја сам послан, браћо, да вам у име народне скупштине кажем захвалност, коју ће вам до који сахат донети особена прокламација, захвалност што се тако својски и братски подигосте листом да својим грудима одбраните представништво народно од бајонета бездушних насилника, да одбраните права и слободу народну. Ви сте ту захвалност утолико више заслужили што уз пожртвовање и храброст која је у сваки тренут готова дати живот за оно што је право, показујете да умете зауздати своју праведну србу, да умете чувати достојанство оне велике ствари за коју су данас сви родољуби српски стали на браник. Наша ће историја златним словима записати ове дане у које се тако велика дела свршавају без једне капи крви, без иједне неправде. Још једном, суграђани, у име народне скупштине: срдачна вам хвала!

СТЕВАН

Ово што ми чинимо, брате посланиче, то је само проста дужност свакога грађанина српског; ми знамо да бранећи скупштину бранимо целу отаџбину, бранимо себе, своју кућу и родбину; а за то нам не треба особите хвале; за нас је доста среће што је на нас коцка пала да будемо на помоћи скупштини какве још ова земља не виде и која ће ударити темељ читавим вековима слободног, срећног, мирног живота. Је ли тако браћо?

СВИ

Тако је. Добро си казао. Није друга.

НАДЕЖДИЋ

Допустите ми, браћо, да вам у једно саопштим још једну одлуку скупштинску, која ће се такође што скорије званично прогласити. Народна је скупштина поставила својега подпредседника, честитог посланика јагодинског, за команданта целе војске и вароши Београда.

СВИ

Живео! Живео!

Надеждић сиће са степена и хоће да се умеша у народ, али му се испречи:

ПОНИЗНИЋ

(Клањајући се)

Г. Надеждићу; смем ли вас молити – само на једну реч?

НАДЕЖДИЋ

(Мери га од главе до пете)

То мора да народна ствар стоји боље него што се ја усуђујем да се надам, кад ви налазите за нужно да се разговарате с каквим год депутатом.

(Пођу напред на страну; остали се групишу на разне начине и живо гестикулишу)

ПОНИЗНИЋ

Ја знам, господине да ви у мени не можете имати поверења. Има на несрећу толико лажних положаја у животу да је многи поштен човек живео и умро као општепознати зликовац и подлец. Али ти јадници несу такође без утехе – то је њихова савест, то је свест да су чинили своју дужност. Ја дакле нећу ни да покушам да вас уверавам како је цео мој одношај с г. Лепеничићем и consortes био привидан, како сам ја само за то њега служио да би сазнао слабе стране његовог начина владе,

па да при првој даној прилици послужим идеалу мога политичког живота, самоуправи суверенога народа, ја остављам објективној критици која ће после моје смрти пресудити цео мој живот нека ме оправда пред истиним пријатељима слободе. Ја сам само за то замолио вас на једну реч што ме моја грађанска дужност нагони да у овом одсудном тренутку, кад цела будућност народа зависи од успеха ове народне скупштине, припогнем према својим силама да се тај успех осигура. Ја не сумњам да су све вође народне странке убеђени како ће само тим начином бити могуће да се осигура слобода ако се они, који су зарад своје грамзивости ову младу државу толиким ужасним кризама излагали, за навек учине безопасним. Према томе ја сам ево похитао да правим пријатељима народњим предам неколико писама поред којих не треба ни речце више потрошити. Издајство је јасно – пустите нека народ суди.

НАДЕЖДИЋ

Задрж'те писма господине; нама не требају а ви их можете коме за добре новце продати. Јесте ли иначе готови са свим што сте ми хтели казати?

ПОНИЗНИЋ

(Зачуђено).
Господине.

НАДЕЖДИЋ

А сад изволите саслушати шта ја имам да вам одговорим. Што мислите да влада у правом смислу те речи, не може бити без шпијуна и подлеца, то вам не замерам, као год ни то што не можете да замислите суверену народну скупштину, без гилотине и без неколико стотина упропашћених породица на дан; то све следује из вашег васпитања. Ви сте одрасли у држави која је у целом свету чувена са својих цандара. Али што сте мислили да ћете и мене моћи преварити, што се тиче вашег карактера, то зајиста не служи на част вашем познавању људи. Ви сте господине преко двадесет година сваки боговетни дан доказивали да само за свој цеп живите, ви сте пузили пред

свима владама и свима насилницима народа, ма како се они звали, ви сте преуносили једно за другим системе који се међусобно саврешно искључују, па сте тим начином 20 година рушили наравственост у српском народу. Па после свега тога, ви долазите да мене обавестите како сте све те нискости чинили за љубав народне самоуправе и слободе? То је рђав знак по вашу непостижну проицателност и уметност које вас до сад увек одржаваше "горе!..."

ПОНИЗНИЋ

(Збуњено)

Али ... господине ...

НАДЕЖДИЋ

Ја вам саветујем господине, из милосрђа, оставите Србију што скорије, јер како несте никакав други занат научили осем издавања, могли би лако од сада умрети од глади, а то би за вас двоструко тешко било, за вас, што сте до сад свагда свако прво јагње, свако прво прасе и пиле с београдске пијаце преотимали кнежевским куварима. Међу тим као попутницу понесите још ово: Има господине у животу човечијем једно доба које се зове "пред гробом". Онда нећете имати кад да размишљате о новом пужењу да би се одржали у своме положају, онда ће те и нехотице осврнути се да видите, е да ли можете бар штогод понети из живота у празну, хладну, тамну вечност ... Онда ћете, можда први пут у своме животу видети у што сте уложили један цео век, онда ћете видети каквој сте прљавој ситници посветили сву своју снагу, и на какве сте недостојне ствари похарчили ону грдну ризницу способности што вам их је природа поклонила била. И верујте господине, ви ћете се од самога себе згрозити ... Тај ће тренутак осветити све неправде које сте поштеним људима нанели.

(Остави га, и умеша се у народ)

ПОНИЗНИЋ

(Гледа за њим, па задовољно трља руке)

Толико ли је сахата жутокљунићу? Добро да знамо барем, колико су у самој ствари тешки ти људи што граде тако величанствено – идеалне преврате у Србији ... Вама не требају моје услуге? Па лепо момче, ми ћемо се повући из арене за неколико сахата – јер више се не одражава таква система владе – па ћемо вас онда питати ко сте и одакле сте? Нека вам онда помогне ваш анђелски "народ" кад вам исписамо сву душевну и телесну снагу. О – и ми нећемо такође бити варвари, и ми нећемо бити тако глупи као Александар да своје непријатеље шиљемо у неврат гргусовачке куле – али има сијасет иглица о којима ви чули несте, и које се рахат стрпати могу у иглоницу што се зове уставна законитост, па тим иглицама ћемо ми вас дотле боцкати докле или не учините какво криминално дело или докле нам се сами собом не скинете с врата ... У здрављу се скоро видели мој голубни државниче!

(Оде)

За то време се води жив разговор у једној великој гомили грађана

СВИ

Говори, говори.

НАДЕЖДИЋ

Ја мислим, браћо, да доста добро познајем положај у коме се у овом тренутку налази народна скупштина и цела наша ствар, и ја вас могу уверити да смо изван сваке опасности. Наша војска неће се противити вољи народној док се само сазна а туђинске руке које би се радо умешале везане су међународним уговорима тако чврсто да се с те стране немамо чега бојати.

На један пут се зачује велика врева која се све више и више приближује. Група се растури. Узвици "Шта је то?" "Оно су солдати"; "Није него грађани". "Ама зар не видиш оружје да се цакли". "Па и везане некакве људе гоне". и т.д.

МИЛИЋ

Шта рекох ја браћо? Видите ли везана Тодора-везира? Видите ли његове достојне пратиоце са султанским нишаном ифтихара? Како их красно воде! Чисто их носе на рукама!

СТЕВАН

(Извирући)

Па глете браћо, како се сад носе палете? Једна на леђима а друга на трбуху. Па као славно изгледа! Његово умиљато лице ишарано модрицама, достојним ранама за таквог јунака.

НАДЕЖДИЋ

Немојте, браћо, да заборавимо на достојанство народа. А особито вас молим немојте ни речцом врећати савладане војнике. Они јадници несу ништа криви.

МАРКО

Немамо ми против њих ништа. Они су браћа наша.

Иза кулиса се чује маширање од много стотина људи, узвици "Живео Милош Обреновић!" "Живела народна скупштина!" "Хоћеш љуцки Тодоре везире?" "Ура браћо; ево вам носимо лијепа дара". "Да живе два бела голуба;" "Живело прошће палилулско".

ЈЕДАН ГЛАС

(Иза кулиса)

Дивизион стој! Десно. Равњај се!

МИЛИЋ

(Надеждићу)

Што ти је солдат. Он и сад не може да буде без његових форама.

НАДЕЖДИЋ

(Брзо)

Ти остани овде и недај да прекипи одушевљење. Ја морам унутра,

(Махне руком поп Василију па изађе с њиме до кулиса. Отуд говори у кулисе).

Ја ћу браћо одмах јавити скупштини да је касарнска експедиција савладана и молим вас да ову господу притворите у којој соби пиваре док се не реши шта ће бити с њима. Василије Константиновићу, ти ћеш нам свима јамчити твојом главом да им нико ни влакна у коси повредити неће.

ГЛАС ПОПА ВАСИЛИЈА

Ја јамчим. Изволте господо замном.
(Оде)

СТЕВАН

Е мој Тодоре шта си дочекао, да тебе поп Васо у апс тера!

МАРКО

Ал' не бој се Тошо; ти нећеш бар остати гладан код њега као што је он често код тебе био.

ИЛИЈА

Нити ћеш морати од твојих поштованих суапсеника примати у парче платна завијено мало пасуља ако је коме остало као што причају за Гргусовац ...

НАДЕЖДИЋ

(Говори кроз кулисе на поље)

А вас јунаци поздрављам срдечно у име народне скупштине, и надам се да ћете се за који сахат моћи вратити у своје касарне, јер ми смо убеђени да и остали војници неће заостати иза вас у поштовању воље народне. Знамо колико је ваше заслуге ако ови тешки тренутци срећно за отаџбину прођу, јер ми знамо колико би се братске крви морало пролити да се постигне ово што данас постигосмо мирним, законитим путем, да сте ви у лажном честољубљу заборавили да сте најпре људи и Срби па тек онда солдати, да сте оружје које вам је народ поверио да га од туђина душмана браните, обрнули на његово сопствено срце, на браниоце народне скупштине. Још једном, јунаци, хвала вам на том свесном достојном држању које данас показасте.

ПОДПОРУЧНИК

(Ступи на бину – Надеждићу)

Ја не знам, господине, да ли си ти то казао што доиста тако мислиш или мислиш да је нас срамота што су нас без једнога фишека савладали и довели амо као непослушну децу – па хоћеш мало да нам увређену солдачку част поласкаш. Ако је то последње, ти се љуто вараш. Ми несмо савладани него смо просто учинили своју дужност. Нама у касарни не хтедоше за цело време ништа друго да кажу, до да су неколико усијаних глава завели скупштину да гради буну, па после нам заповедише да идемо с оном господом да вратимо господара из града. Чим изађосмо из касарне, чим нас у улицама опколи народ па видесмо да несу то само неколике усијане главе него цео народ који неће више кнеза Александра, чим могосмо сазнати шта је у ствари одмах смо се предали. Ми смо се Александру заклели не за његове црне очи, већ смо се заклели кнезу од Србије представнику народне величине и достојанства, а чим је он својом владом омрзнуо целом народу и проиграо тај високи чин, издавши свој народ и бегајући Турцима – он је сам исцепао заклетву коју смо му дали. Знајте браћо Београђани да српски војник није плаћен човек што живи и гине за бесни ћев једнога човека, знајте да је српски војник понајпре син народа па онда бранилац његове слободе, и верујте нам да ћемо ми ту своју дужност свагда понајпре у очима имати.

ГРАЂАНИ

(У глас)

Живела српска војска!

ПОДПОРУЧНИК

(Скине капу)

Живела народна скупштина.

ВОЈНИЦИ

(Иза кулиса)

Ура! Ура! Ура!

(Надеждић се пољуби с подпоручником)

НАДЕЖДИЋ

(Држећи његову руку)

Брате официру, докле тако узвишена и достојна начела буду међу српским војницима, дотле нам никакав непријатељ неће моћи наудити. Допусти да ову силну радост поделим с осталом браћом у скупштини.

(Рукује се с подпоручником и оде у скупш. дворану)

Официра опколе грађани, грле се и рукују; неколико војника измеша се с осталим грађанима на бини. Живо цакање.

СЦЕНА ЧЕТВРТА

Пређашњи, Давина (у исцепаним хаљинама, са распуштеним и замршеним власима уђе полако ослањајући се па један велики штап).

ДАВИНА

(Полако)

Ето видиш да није истина ... то је само ветар звизнуо кроз крстаче и ограде, кроз грање у порти ... то несу били људски гласови ...

Чим је опазе на бини уклањају јој се с пута и образују се разне групе. Сви је гледају с искреним сажаљењем. Гдекоји показује руком на њу а говори нешто полако другу до себе.

СТЕВАН

Помози Бог тетка Давино!
(Приђе јој с пуно саучешћа)

ДАВИНА

(Гледа га укочено)

Не помаже Бог свакој травки ... Црв лепо дође, па полако гризе, гризе док је не преломи, а Бог се само смеје. Другдаш опет узме какву ве-е-елику кумбару па је напуни најтежом несрећом и сузама какве мајке, па је онда гурне да се котрља с једнога краја света на други ... Ко зна колико цветића размрви та кумбара док се не заустави док не удари у небо ...

МИЛИЋ

(Пажљиво је посматра – за се)

Каква тужна слика: човек са разрушеним мозгом на развалинама од свију тих светова, који се зову душа, срце, и које је цео један живот онако савесно зидао. Али дал' је доиста овде, у овом случају све пропало? ...

(Обрне се тражећи неког; угледав Илију махне му руком да мало ближе приђе)

Илија, познајеш ти ову сироту старицу?

ИЛИЈА

Како је не би знао? То је мајка попа Василија што је сврнула памећу кад јој оно онако зверски убише девојче.

МИЛИЋ

Да неси случајно и ти био на месту где је кукавно дете издахнуло?

ИЛИЈА

Дабогме да сам био, камо срећа да несам, јер оно што видех не могу да заборавим никад оно је било страшно ...

МИЛИЋ

Па дед' ми, славе ти, испричај шта је и како се догодило – ако се добро сећаш. Може бити да ће се моћи бар штогод покушати, не би помогли јадници.

ИЛИЈА

Ја се тако живо сећам као да их сад гледам све.
(Даље се од приче види само гестикулирање)

ДАВИНА

(Стевану, који јој љуби руку)

А шта то радиш? Ја несам икона ... Штеди своја целивања ... Треба ће ти, кад ти ништа више на свету не остане ... Немој да ми љубиш руку, ја несам попа. Он је у гробљу – спава мирно поред своје сестре. Иди па њега пољуби у руку ако се не гадиш од црва.

СТЕВАН

(Скоро кроз плач)

Није твој син у гробљу Давина, он је овде међу нама, жив и здрав како само може бити.

ДАВИНА

О, ти си заборавио главу код куће. Није то он ... Мој попа спава дуго ... тежак сан ... Од тога се сна не буди нико лако ... Ау.

(Тргне своју руку из његове).

Шта си ме ујела гујо? ...

СТЕВАН

То је само једна врела суза била, моја јадна старка.

ДАВИНА

Суза? У мушкараца нема суза већ само црви, отрова. Од суза је Бог замесио само женскиње, што извиру сузе чим нас какве гвоздене канце згњече ... А знаш ли какво бело јагње има у кума Радована из Марковице?

(Приђе му ближе – шапћући)

Само му кажи кад га видиш нека га добро чува ... Има тамо код нас курјакова ...

СТЕВАН

(Покрије лице шаком)

ДАВИНА

(Смеје се загушеним гласом)

Ха, ха, ха. И ... верујеш ... Иди бедо ... То није јагње, већ једно парче суха дрвета па за што не би који комшија бацио на ватру, да лепо пуцка ...

МИЛИЋ

(Илији)

А јеси је после тога виђао који пут?

ИЛИЈА

Врло често ...

МИЛИЋ

И свагда је велиш понављала оне речи?

ИЛИЈА

Свагда је питала, где је год опазила гомилицу људи, да л' одиста може скупштина да васкрсне мртве?

МИЛИЋ

(Замишљено – за се)

Међу тим Василија није познала ... Чујеш Илија? Реци брзо људима да учине љубав те да викнемо сви у глас "живела народна скупштина" кад ја дадем руком знак.

(Илија се умеша у гомилу, и људи један другом казују нешто)

МИЛИЋ

(Једном дечку поред себе)

Трчи, синак, у пивару па кажи поп Василију да одмах дође амо, али одмах јеси чуо?

ДЕЧКО

Хоћу господине.

(Отрчи)

ДАВИНА

Е па време је ... мојима ће бити тешка црна земља кад им ја не седим чело главе ... Збогом децо ... Молите се Богу да не грми и да не сипа плаховиту кушу ... На гробљу онда није лепо ... А мени је онда хладно ... хладно ...

(Стреса се, за тим пође још више погурена)

Милић махне руком, са свију страна загрми "живела народна скупштина" Давина се на један пут заустави, усправи се, баци штап и посрће од једног до другог.

ДАВИНА

Дакле је истина? Оно несу били гласи из гробова што сам ја чула? Зар је дошао спаситељ, зар је дошла народна скупштина?

СТЕВАН

Да богме да је дошла. Ено, виш, ону кућу? Тамо је народна скупштина.

ДАВИНА

Ти си махнит. Оно је само велики мравињак од камена пун црних мрави што су се узмухали ни сами не знају за што ... О ... Ви ни један не знате како је лепа народна скупштина ... То је висок, бео анђео, с великим златним крилима, и у десној руци држи пламени мач а у левој теразије... Кад он сиђе на земљу онда неће више бити ноћи, онда ће бити само дан, само сунце и срећа ... Онда ће сви мртви васкрснути, онда ће мајка своју децу опет загрлити ...

(Мало по мало она се опет згури и хоће да падне али је Милић прихвати)

Знаш ли ти синко за што се Турци не крсте овако као ми?

(Крсти се и мрмља)

О преблага богородице дјево, молим ти се; господи помилуј, господи помилуј! ...

МИЛИЋ

(Угледав Василија да опет знак; опет сви викну "жив нар. скуп"; Давина се опет усправи)

Истина је, мајко, да је сишао бели анђео с неба и док си ти овде била он је отишао на гробље па ти васкрс'о сина. Ево погле, ко оно иде?

ДАВИНА

(Отргне се од њега полети Василију, стане укочено неколико тренутака, па онда врисне)

Сине мој!

(И заценивши се од радосног смеја и плача стропошта се попу на прси)

Пауза – чује се како многи грађани плачу.

СЦЕНА ПЕТА

Ћ. Ковић (у официрским хаљинама). Пређашњи.

Ћ. КОВИЋ

(За се)

Ако Лепеничићу треба неко кога ће он за нос вући – нека друге људе тражи ... А сад је већ доцкан, баш и да се накани што почети...

(Не видећи попа, његову мајку и гомилу грађана, говори осталима)

Браћо чаршилије! Ја сам, сазнавши гнусно издајство нашега бившега кнеза решио се да будем први од војске који ће његову окаљану кокарду под ноге бацити.

(Отргне кокарду са своје капе, баци је на земљу па стане на њу)

Ово је заслужио Александар Карађорђевић! ...

Грађани су га испрва ћутећи гледали – од чуда. Сад на један пут гракну сви и полете на њега. У страшној вици један му збаци капу с главе, други му оргне сабљу и баци на земљу, трећи хоће да га веже.

БЕСАБЕС

Ао и ... једно, зар и ти смеш изаћи људима на очи.
Потегне да га удари кундаком од своје пушке; Стеван му извије пушку из руке.

СТЕВАН

Од кад си ти побратиме постављен за целата у Београду? ...

НЕКОЛИКО ГЛАСОВА

Убите, убите и...!

НЕКОЛИКО ГЛАСОВА

Не из пушака, он није вредан да као човек умре!
То се све у један мах виче; чује се "Немојте браћо, ако Бога знате, да данашњи дан таквом крвљу окаљамо" – "Камењем, камењем браћо" – "Упљувцима њега засути ваља".

МИЛИЋ

(Прогура се кроз гомилу, отргне Ковића из руку оних који су га шчепали – громко)
Светино бесна, слушај!

МНОГИ

(Стукну се назад)
Охо, охо!

БЕСАБЕС

Пази дер професорчићу да ти бесна светина не заврне тај гласати гркљан.

МИЛИЋ

Можете слободно, али тиме ми нећете друго име ишчупати из прсију осем "крвожедна светино" – кад заборављате где сте, кад заборављате да сте народ! ...

(Не разумљиво цакање међу грађанима; чује се "нека говори" – "чујмо, чујмо!").

Знам ја врло добро да на далеко нема овако зверског убице као што је овај кога ја у овом тренутку својим прсима заштићујем, али мени није стало до његове личности већ до поштовања земаљских закона. Зар ћемо прве сахате народне слободе и самоуправе на то да употребимо да на сокаку камењем убијамо оне који су нам скривили? Зар ћемо тиме показати да смо кадри сами собом владати?

БЕСАБЕС

Цифрај ти колико хоћеш, али ми знамо да је он по хатару суђен и да су га жен ... опростиле оне мале казне која му беше досуђена. Сад ћемо ми да му судимо.

НЕКОЛИКО ГРАЂАНА

Да, да, ми ћемо да му судимо.

(Прете оружјем)

ДРУГИ ГРАЂАНИН

Немојте браћо: пустите га нека изговори.

МИЛИЋ

Онај који каже да овоме нит ... није суђено, или не зна шта говори или просто лаже. Њега је судио његов редовни војнички суд и оправдио га је на робију. Што га је бивши кнез помиловао, то је његова ствар. Народ даје својим кнезовима право помиловања, и они могу помиловати кога хоће. Зар ви хоћете да се за једну кривицу два пут суди? Или хоћете да можете за неке људе који су овоме или ономе повише скривили градите особите законе са повратном силом?

МНОГИ ГЛАСОВИ

То нећемо! То ни полудивљаци не чине.

ДРУГИ ГЛАСОВИ

Тако је, Милићу, тако!

БЕСАБЕС

(С неколицином – гунђа)

МИЛИЋ

Ако смо наумили тако поштовати законе које ће од сад народна воља преко својих скупштина доносити онда боље да се махнемо свакога живота у друштву па да идемо као дивља зверад по шумама.

СКОРО СВИ

Тако је. Врло добро.

МИЛИЋ

Још једну реч браћо. Ми сви знамо колико је честити поп Василије страдао на правди Бога, колико је морао претрпети од наших Видинлија само за то што им је истину у очи казао. Је ли тако, браћо?

СВИ

Јесте. Он би пре издахнуо на мукама него што би учинио или казао што није право.

МИЛИЋ

Ако је икога унесрећно овај зликовац то је за цело поп Василије, то је његова јадна мајка. Питајте њих, желе ли они да се њиховом душманину камењем на улици суди.

Дубока тишина. Сви гледају попа и његову матер који су немо и непомично остали у загрљају за време целе сцене.

МИЛИЋ

Василије Константиновићу, иште ли човечанска правда да се највећем крвнику твоје куће још један пут суди?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(Полако дигне главу; лице му је страшно бледо; смерно и тихо)

Он је на земљи осуђен ... Ја и моја мајка молићемо се, да му онај судија

(Подигне руку)

милостив буде кад на страшноме суду предањ изађе ...

Обгрли матер која се са свим на њега ослонила и полако изађе с бине. Грађани отварајући му пут скидају капу.

СТЕВАН

(За њим)

Поштени попе; теби су послушни жреци и фамилији одузели свештенички чин, али ти несу могли изчупати из срца милосрђе и хришћанско самопрегорење, које правог слугу божијег и чини оним што је ... Благо души твојој а тешко кукавицама, који таке свештенике с олтара у грбусовачку кулу шаљу!

МИЛИЋ

Желите ли, браћо, још да на ово ново судите овога звера?

СВИ

Нећемо, нећемо! ... Пуштајте га.

МИЛИЋ

Јок браћо. Не можемо га пустити. Ако га не можемо судити за оно што је већ пресуђен и помилован, не смемо му опростити ново прерступљење које је данас учинио. Он је, само да би пред народом бацио под ноге име онога човека коме је до јуче чанке лизао, он је обукао одело које не сме више обући, он је припасао сабљу која му је за навек скинута пред лицем целе београдске војске. За то му ваља башка судити.

МНОГИ ГРАЂАНИ

Тако је. Живео професор Милић.

Милић да знак двојници пандура који Ковића одведу: Милић замишљено оде на другу страну; на бини се опет образују групе.

СЦЕНА ШЕСТА

Од свију група највише напред стоји Марко и Галантерић с још неколико грађана.

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама пријатељ Марко, чули ти што г. Надеждић мало час рече за некакву велику српску кућу?

МАРКО

Јесам. Па шта?

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама оно мирише на рат.

МАРКО

Па тако и ваља. Није него мислиш да ће и Обреновићи зачамати као она кукавица у граду? Чим се унутра уреди стање ваља кршити колач с Турцима. Доста је било.

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама што говориш тако човече? Како ћемо ми водити рат с турском царевином, кад немамо само неколико топова и два три баталиона војника?

МАРКО

Не мари то ништа. Имамо ми добрих арнаутских шешана, и имамо једно двеста хиљада момчића "што су кадри стићи и утећи и на страшну месту постојати", па кад су наши

очеви могли са трешњевим топовима ослободити ово парче земље за што да ми са стотиницом од туча не можемо ослободити целу отаџбину и нашу и наше браће Бугара од црног до јадранског мора?

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама где су ти двеста хиљада, какви су то људи?

МАРКО

Па ево ја, ти, и овај брат, па овај па цео појас у Србији. Је л' тако браћо?

ЊИХОВО ДРУШТВО

Јесте богме. Сви до једнога.

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама – то не иде тако. Ако је да се плати, – не браним; ја да платим ако хоћете за два момка; хвала Богу имам од куд; ама ја да оставим моју женицу,

(Нема годину дана како сам се оженио)

и мој дућан па да идем, да ме Турци убију – јок то нећемо. За што да се ја за другог бијем, за којекакве Бошњаке и Маћедонце и шта ти ја тамо знам за кога још? Ама "браћа су нам". Нема тамо никога. Братство за братство, сириње за паре. Ја како. Наши су се очеви крвавили да ми будемо слободни, а ми да идемо да изгинемо за другога? Нека се сами бију ако им треба. Виш ти.

МАРКО

(Одбија своје друштво, које хоће да навали на Галантерића)

Пријатељу, колико је теби година?

ГАЛАНТЕРИЋ

Шта је теби стало колико је мени година?

МАРКО

Онако, тек би хтео да знам.

ГАЛАНТЕРИЋ

Двадесет и шест.

МАРКО

"Ама – ама" пријатељу, ти си најбабастија кукавица коју сам ја до данас видео. Срам те било младости твоје и оне поштене куће из које си!

(Окрене му леђа и остави га заједно с друштвом)

ГАЛАНТЕРИЋ

(За се)

Ако сте ви сви полудели, ја богме не. Само нека опет почне онај стари свађало штогод с Турцима – ја ћу лепо с мојим дућаном у Панчево или Земун, извадићу се за аустријскога поданика, па да ме види Бог! ... Истина – тако су кажу велике дације, али то се може опет накнадити, само кад не мора човек за којекога да гине.

(Одшуња се с бине)

СЦЕНА СЕДМА

Лепеничић, Пређашњи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(У својој униформи са сијасет ордена)

Љубазни Београђани!

(Сви га мрко гледе; на све стране чује се гунђање)

Љубазни Београђани! Ви сте устали на оружје да помажете занесену скупштину у једној ствари која се никада извршити не може.

СВИ

Охо, охо!

НЕКОЛИКО ГЛАСОВА

А одакле си ти рођо?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја врло добро знам шта сам казао. Народ има права да збаци кнеза који не влада свесно, али ...

МАРКО

(Упадне му у реч)

Али нема право да избере кога је њему драго. Је л' тако велики господине.

СВИ

(Смеју се)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Удари ногом о земљу)

Ја вам и опет кажем да се ви сви владате као мала деца, која ишту да им старији дохвате месец, па се копрцају и вриште ако им ко каже да то не може бити. Ја сам говорио с Буолом и Баком, с Метерником и вел. везиром, с Горчаковом и свима великодостојницима који данас дрмају Јевропом и од свију сам чуо да ни једна велика сила не би допустила.

СВИ

Живео Милош Обреновић, Ура!

ЛЕПЕНИЧИЋ

Пусто дерање светине није никад државе уређивало ни препорађало па неће за цело ни сад оборити оно што висока дипломација реши.

МИЛИЋ

(Прогура се кроз гомилу)

Г. Лепеничићу, не заборављај с киме говориш. Ви мислите да народ нема снаге, па га дражите као најподлије кукавице. Али ја вам саветујем, узмите се на ум!

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Раздражен)

Чувај за другога твоје савете јучерање ђаче, јер ја и без тебе знадем да то што ти народом зовеш,

(Међу грађанима велико комешање)

не уме ништа друго до убијати и пљачкати како се докопа бар мало власти. Али ја се не бојим тога зверја, за то му и бацам истину у чељусти.

МИЛИЋ

(Показујући руком групе које се од себе стишавају)

Колико истине има у тим речима најбоље показује начин којим Београђани одговарају на њих. Али се љуто варате господо! Нећете нас навести никаквим увредама да вам на улици судимо, да од вас градимо мученике ... У земљи у којој је народна скупштина на влади, не суди лична освета, већ закон! ... Пред њиме ћете давати рачуна!

СВИ ГРАЂАНИ

Живео закон!

МИЛИЋ

А сада још једну велики господине! Не бери ти бригу за што смо ми скочили на оружје, и да ли је баш тако не могуће да народ изабере оног за кнеза који му се најбоље свиди. Ти нам претиш твојим високим познаницима, али ни ми не смо тако сироти у Бога да нигде ни једног познаника ни пријатеља немамо. Ти нам претиш слугама а не знаш да ће с нама бити њихови прави господари – народи јевропски, који исто тако за слободом жуде ка и ми!

Опште одобравање, узвици "Живело братство свију народа" – Лепеничић с подигнутом песницом оде с бине у скупштинску дворану.

СЦЕНА ОСМА

Пређашњи, Поп Василије.

МИЛИЋ

(Изађе пред њега)

Шта је попе, које добро носиш?

СВИ

Шта је, шта је оче Василије?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(Једва говори од радости)

Та зар не видите браћо, ко замном иде?

СВИ

(Извирујући)

Некол'ко официра?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Да, неколико официра, браћо, али они не долазе као слуге ђефа, већ као синови народа, долазе у име целе војске да позову нар. скупштину на нову заклетву коју хоће војска да положи.

Огромно одушевљење; сви полете на сусрет официрима који одмах ступе и с грађанима се грле и рукују узвикујући "Живела народна скупштина"; грађани их допрате до скупштинских врата кличући "живела војска, живела браћа наша".

МИЛИЋ

(Пошто се вика мало утишала)

Браћо, допустите ми само неколико речи, допустите ми да и своме и вашем срцу одлакнем исказавши бар стотинити део од те безграничне радости, која нас у овај мах уноси. Победа свете воље народне осигурана је, и задобивена је без једне једине капи братске крви. Наши тиранчићи уздаху се да

ће их у Србији одржати бајонети, као што подржавају гажење народа али заборављаху да је теже уквржити млад свеж народ у коме се тек буди огромна животна снага, него народе којима је стотинама година исисивана срж из костију, којима су стотинама година заступљавали народну памет. Па и у њих се већ креће свет и у њих се разбегавају густе тмине празновере, глупости и робовања, и у њих се један по један стропоштавају крвници народа, а на њихово место стаће образованост, мир и братско живовање народа, стаће сунце идућих векова: слобода!

Врата се на скупштини отворе и официри се враћају с једном депутацијом скупштинском. Радосни усклици са свију страна. Из касарне се чује како банда свира "Устај, устај Србине", на што сви грађани на бини запевају у глас исту песму и певајући оду за депутацијама према касарни.

Промена

Она иста сценерија која је била у другој половини треће радње.

СЦЕНА ДЕВЕТА

Ноћ је; Надеждићева кућа у свима прозорима осветљена; Цела варош чисто пламти у осветљењу. Из вароши се чује весела граја и певање; по кадкад се чује музика из далека. У почетку сцене чује се грмљавина топова.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(У истој опреми у којој је био пред скупштином само гологлав и с разбашуреном косом)

Ха проклетињо! Не би доста што нас војска издаде него сад нас и Цариград оставља у шкрипцу; О! ... Ја сам мислио да је велики везир човек, државник, а он је дериште које дршће и од саме претње ... Боже мој, чудна чуда! Неколико ћака подрло међу наше сељаке па у њихово име иште за 24 сахата

повођење новогa кнеза, иначе ... ха, ха, ха! И блистателна порта не чека ни 24 сахата него одмах потврђује телеграфом ... Кукавице! А наш благоглаоливи комшија? Где су она силна обећања, где је оно гордо ударање по балчаку? Њему је доста да га са Сене мрко погледају, па да се завуче у мишију рупу.

(Пуцњава топова учеста)

Ха, радуј се бесна гомило, не ћеш за дуго ба! Још ми несмо пропали као што ти сам себи ласкаш, још може Вучић да дигне целу Гружу на оружје, још ћемо ми тебе учити послушности ... Шта је то?

(Извирује)

Надеждић са Милићем у жестокој свађи?

(Трља руке)

Зар већ соколови?

(Сакрије се да га они не виде)

Није вајде, кад ме је Понизнић издао, морам се сам понизити да данас прислушкујем.

Надеждић и Милић улазе у раздраженом разговору. Надеждић држи табак артије у руци.

МИЛИЋ

Ама јесте ви при себи људи? Зар овако сјајне резултате стечене толикогодишњом трудном радњом, искупљене тако грдним опасностима, хоћете да метете на коцку за љубав једне једине шупље фразе: српски је народ у сред заноса своје победе опростио великодушно свима, па и најподлијим непријатељима и целатима својим. Ви сте деца – па мислите да се може играти историје.

НАДЕЖДИЋ

Можеш нас крстити како ти је драго, али ја ти још један пут кажем ја нећу никад гласати за овај предлог и ако успеш да задобијеш зањ већину скупштине ја ћу положити одмах мој мандат, јер нећу да будем сведок срамоте народне.

МИЛИЋ

У тебе је дакле срамота искати да се и осталим зликовцима по закону суди? Кажи ми, славе ти, каква је то нова партијска дисциплина, какав је то договоран рад, где сваки члан може одмах чим му се нешто не допада претити својом оставком на рад?

НАДЕЖДИЋ

А какав је то братски рад написати читуљу имена која су нама мрска па онда категорички захтевати да скупштина овог протера, овог на робију пошље, овог под суд баци и т.д. И то све "по закону" ... Где су нам ти закони по којима би ми ове људе осудити могли? Ми сви знамо да су криви, али за што су починили они све што ми злочинством зовемо?

МИЛИЋ

За то што је тако њихов интерес, што су хтели да вечно гњече народ, да му вечно испијају снагу.

НАДЕЖДИЋ

Па кад су чинили само оно што је њихов интерес захтевао одкуда их *ти* тужиш, и да *ти* захтеваш да им се суди. Ти, коме је самољубље извор свега што је добро и спасоносно?

МИЛИЋ

Па баш ја морам да вас опомињем на најнеумитнији закон природе, закон одржања себе самог. У нашим је шакама највиша власт, и ми смо по томе закону обвезани да чувамо *наш интерес*, а почем је он идентичан са слободом и самоуправом народа, ми имамо и право и дужност да те људе за навек обезоружамо.

НАДЕЖДИЋ

Ви, што не градите разлике између блата и човечијег духа можете рахат тако тумачити живот и побуде човечијем раду. Ја сувише дубоко поштујем достојанство човека и оне божанствене искре у њему, што се зове душа, да би могао свуда тражити, таке прљаве побуде. Наши су великаши много почи-

нили, али за цело не с тога што су уживали у злу, што им је било слатко убијати и сатирати већ с тога што или не имађаху образовања, дакле беху људи које је случај и нешто јунаштва подигло од чобанства до највишега господства у земљи – или беху људи које васпиташе у џандарском духу, па према својим начелима владаху, па се стараху да усреће и уреде Србију онако како су видели да њихови учитељи усређавају своју земљу. Кад би их ми за то казнили то би дали право онима који иза нас дођу, да и нас побију што смо мислили да народ има право да сам своју судбину решава – ако нас на несрећу смене људи од друге школе. Ми проглашавамо да нам је Србин мухамеданске вере исто тако драг као и православни као и католик, ми дакле трпимо свако мишљење и веру, а зар у политичкој вери да будемо фанатици, па да убијамо све који не мисле као ми?

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Покрије лице шакама и оде с бине)

МИЛИЋ

Ама човече зар ти неси никад чуо какав је амбис између она два света што се зову теорија и практичан живот? Ти за љубав твоје теоретичке либералности хоћеш да проиграш све што се тако крвавим знојем зарадило.

НАДЕЖДИЋ

То није истина. Они не могу више ни у чему шкодити народној ствари. Он се неће смети не маћи више, а баш и да покушају штогод, ми имамо снаге да их онако савладамо.

МИЛИЋ

А после кад дођу Обреновићи?

НАДЕЖДИЋ

Онда још мање, Између старца Милоша и најспособнијих Видинлија постоји породична крвнина па с тога можемо бити сигурни с те стране. Они неће смети ни изаћи предањ.

МИЛИЋ

Али Милош је врло стар, па ће га брзо заменити кнез Мијаило, зар ти мислиш да ће оставити не употребљене онако способне чиновнике као што је н. пр. Лепеничић и њихово друштво. Мој Здравко, нико није владарима тако немио као онај коме су ма за што обвезани, и они ако учине штогод, гледају да се и не чини да је рад захвалности учињено већ да је све безгранична владарска милост.

НАДЕЖДИЋ

(Плане)

Ако мислиш да останемо пријатељи немој пресуђивати ствари које не знаш. Ти сравњујеш Мијаила с европским деспотима, а не знаш јадниче, да смо ми сви, са свима нашим плановима за реформе и нашим жељама – само назадњаци према томе кнезу из народа? Ти га не знаш, али да си само половину оних часова провео с њиме, које сам ја крај њега у Бечу проживео, онда би свагда капу скинуо, кад изговараш његово име. Је си ме разумео? Ти знаш добро за каква начела ја живим, ти знаш да ја никад несам био чанколиз нити ћу икада бити, па кад то све сравниш са овим што ти рекох о Мијаилу, онда ћеш видети да л' је тај човек само "ђак Метернихов".

МИЛИЋ

Можда се ја и варам, можда је чиста, српска, сељачка природа у њему, противстала свима искушењима у којима је морао да живи толико година, и то онако млад. Али мени никако не излази из главе, да је човек од 2 Децембра био најјешћи републиканац, док је био у прогонству, па ...

НАДЕЖДИЋ

(Срдито)

Станко Милићу, овде се наше стазе разилазе. Збогом?

(Оде у кућу)

МИЛИЋ

(Гледа за њим, па онда слегне раменима)

Штета за тај дар. Да се одао на музику или на живопис он би прославио име српско, јер у тим струкама још влада идеалисање, још владају "класици" ... У осталом ко зна? Можда ће и као државник продрети ...

ЈЕДАН СИМИЦИЈА

(Иде преко бине с таблом и треношцем)

Бурека, тазе, бурека!

МИЛИЋ

Хеј бурегија!

СИМИЦИЈА

(Спусти таблу и диже покривач)

Сас месо или сас сир заповедајте?

МИЛИЋ

А одкуд ти је пало на памет да ноћу продајеш буреке?

СИМИЦИЈА

Днес неси је многи ручао, а многи не ће си спават на ту ноки а после днес много си вичут "да живи Милош и Михаил" па си огладнуват. Рука может да се пазарит много.

МИЛИЋ

(За се)

Е мој Здравко и симиције боље разуму ситуацију но ти.

(Симицији)

Дај ми један "сас месо, само нека је арно".

СИМИЦИЈА

(Пружи му)

Ни султанска мајка не си руча по – слатко од това бурек.

МИЛИЋ

А зар немаш артије да увијеш?

СИМИЦИЈА

Ем бурек окиш да једиш, ем руке да не омастиш, това не идет.

МИЛИЋ

(Баца му крајцару на таблу)

Ти имаш право.

СИМИЦИЈА

(Подигне таблу и оде вичући)

Бурека тазе бурека, Ох, ох, ама су врући!

МИЛИЋ

(Гледа у бурек)

А он мисли да при јелу ваља сачувати беле рукавице ...

(Поћути мало)

Што му драго. Хвала вечној природи несмо ми последње колена српскога народа. Ако и нас самеле циновски воденички камен, који се зове природан ток ствари, ако и од нас историја начини буреке за другога – шта то чини? У природи није ништа изгубљено, из оних идеја што их овај покушај просу у плодну душу народа, нићи ће кад – тад – права слобода. А ми појединци. Ми треба да смо захвални што можемо да вегетујемо.

(Оде – једући)

СЦЕНА ДЕСЕТА

Грађани, носећи велику слику кнеза Милоша прелазе преко бине. Напред војничка музика окружена војницима који носе фењере. Неки од народа носе упаљене лучеве. Сви певају песму коју банда свира: "Свуд весело нек се ори" и т.д. Ђаци лицеја у својима "униформама". Жене, деца

ЈЕДАН ГРАЂАНИН

Стојте браћо!

МНОГИ ГЛАСОВИ

Стојте, чујмо, чујмо!

Музика стане, носиоци слике зауставе се на сред бине, а с њима и цео спровод.

ГРАЂАНИН

Браћо, у овој кући станује човек кога ми сви дубоко поштујемо, станује Здравко Надеждић.

СВИ

Живео Здравко Надеждић!

Музика свира туш.

МНОГИ ГЛАСОВИ

Да га видимо, да га видимо.

НАДЕЖДИЋ

(Појави се на капији с капом у руци)

СВИ

Живео, живео!

ЈЕДАН ЂАК

Народни посланиче! Грађани београдски пронесећи слику свога милога кнеза кроз улице и веселећи се после данашњег трудног дана, не могоше пропустити а да не поздраве и тебе који си тако јуначки стајао на страшном месту, кад се таласи буре најстрашније захуктаваху на народну скупштину, који си највише допринео да је највећи дан у историји нове Србије тако чисто и сјајно свршен. Част и слава ти за то. Живео достојни народни представниче!

СВИ

Живео Надеждић.

Музика

НАДЕЖДИЋ

Драга браћо!

Комешање; сви се групирају око њега виче се "Чујмо, чујмо". У присенку се јавља с десне стране Касандра, завијена у један плашт; с леве стране Лепеничић, који укочено гледа преда се. Никога не види од Грађана

НАДЕЖДИЋ

Браћо, ја би лагао кад би вам казао да ми није мило што сте се и мене сетили пролазећи овом улицом јер сваки је човек слаб па му треба подпоре, признања, особито у овако тешком послу који је мени народним поверењем у део пао. Али при свем том, ја се морам оградити од израза што га је мој млади брат говорник употребио у својој младачкој ватри која свагда прецењује оно што љуби. Несам ја највише допринео данашњој победи народних жеља, није ни сама скупштина то учинила, већ је *цео народ* тргнуо се данас из свога малаксалог сна, па је за то и била играчка отрести се кр ... – јер нема те силе на земљи која би кадра била ма у чему спречити један народ, ако само дојиста и озбиље зажели нешто. У осталом, браћо, мени се чини да још није време предавати се са свим радости. Данашњи је дан савладао само један део онога што има да се уради. Тек пошто буде узаконено свакогодишње сазивање народне скупштине, тек пошто она буде решавала о животним питањима државе, тек пошто се узакони слобода мисли и речи, слобода науке и јавног договора, тек пошто свака општина на српској земљи буде свој госа и буде бирала слободно не само у скупштину и своје чиновнике, него и своје лекаре, инџинире и т. д. тек пошто се срески послови на среским а окружни на окружним скупштинама буду решавали, тек онда можемо ускликнути: Свануло је! Слобода је! Али онда се наша радост неће претварати у параде, јер који сувише воли и од народних ствари да гради параде, тај ће сутра бити кадар да пузи пред каквим новим Александром. А сад ми допустите да завршим мој одговор једним ускликом из дубљине срца мога:

Да живи стари барјактар народа српскога, који је сам остао у отаџбини кад је сви великаши издадоше да живи кнез Милош!
Да живи узданица грађанске слободе, да живи кнез Мијаило!

Опште одушевљење; Надеждић се грли и љуби с многима од грађана, који за тим одлазе сви певајући.

НАДЕЖДИЋ

(Мртав уморан пође клупици пред вратима; Касандра му полети на сусрет и силно га загрли)

А – ти си душо моја? Тебе само небо шаље.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

Деране, ти си ме убио ... Не победом твојих жеља, не силом која ти је данас у шакама, већ истинитошћу тих идеја за које твој нараштај живи ... Ја очекивах зверско беснило раздраженога племса – а наћох помирљивост и свест, ја очекивах мученичку смрт и бејах готов да је претрпим јуначки јер ја још имадох пре ове ноћи, *зашто* да умрем – а наћох праштање ... Ја очекивах да ће нови људи пузити пред идолом који су сами себи начинили, а они му бацају истину у очи као што су се и према мени држали... Дакле одиста није само младача машта све то против чега сам се ја целога живота борио? ... Дакле одиста ми пролисмо онолику крв братску за бадава, онолико неправде и очајања у залуд?

(Стреса се)

О ... о... о ... Ја не могу да примим твоју милостињу Надеждићу, ти ме мораш са свим убити.

(Пође к њему, али чује Касандрин глас па стане као избезумљен)

КАСАНДРА

О мој Здравко, ја би половину мога живота дала, кад би ти могао загледати у овај мах у дубљину душе моје, да видиш оно што ваљда ни музика није исказала, а камо ли ће шупље речи, да видиш како је жена кадра да љуби ... Ја још

несам твоја венчана жена па при свем том падају пред том небеском страшћу сви ланци пристојности и чедности. – Ја те љубим, Здравко, ја те љубим ...

(Сакрије лице у његова недра)

НАДЕЖДИЋ

Благо мени, душо моја, благо свакоме богаљу и про-сијаку ако има да га неко тако силно љуби Веруј ми, све богатство, све знање што човек целог века с тешком муком прибере није ништа према срећи коју нам у изнемогла срца улева та чиста љубав из светог женског срца! ... Љуби ме, поносе мој, јер само ћу тако добијати нове снаге за ову циновску борбу у коју сам ступио, и која ће још дуго – дуго да траје.

КАСАНДРА

(Уплашено)

Зар још несу све опасности прошле?

НАДЕЖДИЋ

Не бој се, душице, опасности више нема, али ово што је задобивено и оно што ће се још на овој скупштини решити – остаће само мртве речи на хартији, ако њихов смисао не пусти дубока корена у сваком и најмањем сеоцу српском ... За то сам рекао да нас чека тежак – тежак живот, за то ја благосиљам небо што ми је тебе у помоћ послало, анђеле храниоче мој! Ти нећеш пустити да ме снага у сред посла изда.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

Свемогући Боже, ово је сувише за човека ... Моје рођено дете ... моје последње уздање оставља ме ...

(Пође са свим погрбљен кулисама, али из њих излази Поп Василије водећи своју мајку, и Лепеничић се тргне као згранут)

Ох праштајте небројене жртве моје злосрећне прошлости ... праштајте ... праштајте.

(Нестане га иза кулиса)

НАДЕЖДИЋ

(Тргне се угледавши попа и његову матер па дође пред њих са Касандром и пригну главе)

Благослови оче Василије, благослови мене и жену моју.

КАСАНДРА

(Давини)

Благослови нас мајко, јер је Здравкова мајка давно мртва, а ја је никад ни имала несам ...

ДАВИНА

(Мете руке на њихова темена, и ћутећи гледа у небо, а сузе јој се низ образ нижу)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

У име вечне љубави, истине и правде,

(Дигне руку у вис)

тамо горе, у име оца и сина и светога духа, и у име једног целокупног народа српског за чију срећу и слободу ваља да живите – благосиљам вас децо!

ЗАВЕСА СЕ ПОЛАКО СПУШТА

ПОГОВОР

Драма Владана Ђорђевића (1844-1930) *Народ и великаши*, чија се радња догађа у Београду 1857-58, говори о изузетно узбудљивим догађајима из времена династичких промена и бурних превирања која су обухватила све слојеве народа у малој кнежевини, а живо интересовала њихове сународнике, како из Војводине тако и из свих других јужнословенских покрајина. Драма је објављена у подлистку листа "Србија", од броја 66 до 110, односно – с мањим прекидима, јер су упоредо штампани и извештаји са суђења убицама кнеза Михаила Обреновића – од јула до новембра 1868. Први чин, или прва радња, како је писао наш драматичар, штампан је у осам наставака (*Закључно са бројем 75*) под насловом *Један београдски "салон" од године 1857*, и с поднасловом "Неколико сцена од М. И-ћа" – што ће рећи да је излазио под неутралним насловом и без потписа аутора – да би у броју 76, када је објављен први наставак другог чина, комад назван правим именом *Народ и великаши од Вл. Ђорђевића*, са звездицом код речи великаши и напоменом испод првог ступца: "Један београдски салон што изађе у неколико подлистака 'Србије', – само је прва радња од драме која се зове *Народ и великаши*".¹

1 "Србија", I, 76, Београд, 20. VIII/1. IX 1868, 286.

Сама та чињеница отвара низ нових питања: или се млади драматичар можда још колебао око наслова; или је очекивао прва реаговања, било од читалаца било из редакције; или је одлука да се драма штампа с потписом аутора потекла од уредника "Србије" Љубомира Каљевића?

Особена драма *Народ и великаши* Владана Ђорђевића, писана у духу Уједињене омладине, а под утицајем немачке драматургије и још више француске идејне драме, била је и остала незапажена од управе новооснованог београдског Народног позоришта, коме је била намењена као први покушај драмског обликовања недавне прошлости. Из репертоара су је потисли крупни политички догађаји, убиство кнеза Михаила, суђење завереницима и убицама и избор новог владара, а највероватније још више је утицала њена критичност, идејност и непожељна револуционарност Уједињене омладине, чију је скупштину одржану у Београду 1867. стално ометала обреновићевска полиција. Тако је наша прва идејна драма остала незапажена. Игром случаја, то дело није посебно издвојио ни сам Јован Скерлић. Када је безмало четири деценије касније писао своју студију *Омладина и њена књижевност*, Скерлић је у Предговору образложио ко све припада или не припада омладинској књижевности наглашавајући да "Светозар Марковић и Љубен Каравелов својим радом донекле припадају Омладини, али својим идејама и правцем сасвим су из новог покрета", да би с малим премишљањем закључио: "Можда је било потребно рећи и о писцима Јовану Ђорђевићу, дру Јовану Андрејевићу, Ђорђу Рајковићу, Владану Ђорђевићу, Илији Огњановићу, али они су ми изгледали нерепрезентативни, са

недовољно особености и са бледим књижевним физиономијама.”² Скерлић је, по свој прилици, овај закључак донео без читања или без поновног читања драме Владана Ђорђевића, мада ће овај комад споменути касније у истој студији, наводећи мишљење Светозара Марковића и средњи, најбитнији одломак из ”Књижевног огласа” о императиву времена које захтева да писци не само треба већ ”мора” да буду ”тенденциозни” и идејно ангажовани.³

Међутим, док је у Београду пребрзо потиснута у заборав, драма Владана Ђорђевића *Народ и великаши* није могла остати незапажена од новог управника СНП, писца, касније редитеља, активног члана Уједињене омладине српске и уредника њеног часописа ”Млада Србадија”, Антонија Хацића, па се ова наша прва идејна драма нашла у репертоару СНП нешто мање од годину и по дана после објављивања у Београду. Премијера је одржана у недељу 8/20. фебруара 1870. Прво у ”Застави” Светозара Милетића, а потом у листу ”Народ” Јована Суботића и другим дневним публикацијама донесена је уобичајена вест о премијери, али после представе ни један од бројних новосадских и других листова и часописа није се огласио с критичким освртом о том позоришном догађају. О представи се готово не би знало ништа да марљиви аутор није сачувао премијерски плакат, као и плакате о репризним представама на гостовању ансамбла СНП у

2 Јован Скерлић: *Омладина и њена књижевност*, Београд, 1966, 10.

3 Владан Ђорђевић: *Књижевни оглас*, ”Србија”, I, 163, 120, Београд, 28. XI/10. XII 1868, 460.

Вршцу (1871) и Панчеву (1872) и да није записао у другој, необјављеној књизи *Успомена* (међу чијим страницама су и сачуване плакате) да је "Новосадско позориште играло ту драму по Војводини."⁴

Реприза у Вршцу одржана је у понедељак 15/27. августа 1871. г. у част VI скупштине Уједињене омладине. На сачуваном плакату *Шта ће бити за време VI омладинске скупштине у Вршцу* исписан је целокупан петодневни програм, у коме је СНП имало видан удео и приказало четири представе "у почаст Уједињеној омладини српској", и то: у суботу, 14/26. августа, "после службе божије у Саборној цркви... отварање Омладинске скупштине", затим: "у понедеоник 16. августа⁵ пре и после подне састанци омладинске скупштине у асени. У вече у пола 7 сахата свечана пре/д/става у почаст Уједињеној омладини: *Народ и великаши*, Драма у 5 радњи, од дра Владана Ђорђевића. После пре/д/ставе: Вечерња забава с игранком у Клингеровој башти у корист Српском народном позоришту. У случају незгодног времена биће та игранка првог лепог дана."⁶ Претпоследњег дана Омладинске скуп-

4 Владан Ђорђевић – *XX Доктор и оператор* у нештампаној другој књизи *Успомене, Културне секције из друге половине XIX века*, стр. 2, Рукописно одељење Матице српске у Новом Саду, М 14.045/1.

5 На плакату су написани датуми по старом, јулијанском календару.

6 Све плакате представе *Народ и великаши*, па и овај о програму рада VI Омладинске скупштине у Вршцу, 1871, сачувао је Владан Ђорђевић у рукопису друге књиге. Рукопис се чува у Рукописном одељењу Марице српске у Новом Саду.

штине приказана је шаљива игра Илије Округића Сремца *Саћурица и шубара*, а последњег дана (*У среду, 18/30. августа 1871*) *Максим Црнојевић* Лазе Костића. Осим спомена у извештајима са Омладинске скупштине, ни о овој представи драме Владана Ђорђевића нема објављених критичких приказа. Изузетак чини краћи осврт у "Панчевцу" о трећем и последњем извођењу тог комада у Панчеву, у четвртак, 26. октобра/7. новембра 1872. Занимљиво је да др Миховил Томнадл у знаменитом делу *Српско позориште у Војводини* ниједну од тих реприза уопште не спомиње, па чак ни панчевачку, иако је аутор историје рођени Панчевац, и мада му је панчевачка представа касније била позната, јер је наводи у репертоарском дневнику у *Споменици СНП*⁷, док се у историји објављеној седам година раније премијера тог комада само констатује⁸.

*

У време када је написана снажна политичка драма *Народ и великаши* Владана Ђорђевића наша прва идејна или тенденциозна драма, та реска критика друштвене, политичке, културне, моралне и привредне стварности, или боље рећи заосталости Србије на истоку – како се изразио Светозар Марковић – то дело младог драматичара и поред свих недоречености, мањкавости и непрецизности ишло је укорак с ондашњом европском позоришном авангардом, а по непоштедној

7 Др Миховил Томандл: *Репертоар и гостовања Српског народног позоришта у Новом Саду од 1861. до 1914. године, споменица СНП, 1861-1961*, Нови Сад, 1861, 491.

8 Др Миховил Томандл: *Српско позориште у Војводини*, II. Нови Сад, 1954, 8 и 143.

критичности, жестини с призвуком сатире и ангажману у драмској форми – да се послужимо формулацијом Слободана Селенића – није заостајало, ако по нечему није ишло чак и испред комада самих зачетника француске и европске идејне драме, тог великог, окрепљујућег и да не кажемо револуционарног препорода европског и светског позоришта и драме. Као што се често дешава у малим срединама попут наше, то особено, да не кажемо изузетно сценско дело у времену настанка, остало је непримећено, непознато, занемарено, ћутањем игнорисано, глувоћом презрено и угушено, прећутано чак и од књижевних и идејних истомишљеника младог драматичара из крила напредне и борбене Уједињене омладине српске. Али и да се није догодило све супротно, већ да је млади и образовани драматичар само мало више и свесрдније подржан, охрабрен, запажен, осокољен и разумном критиком усмерен, није тешко претпоставити којим би путем кренуо свестрано обдарени, радознали, узнемирени и неуморни Владан Ђорђевић, и каквим би зрелим плодовима и вредним даровима идејне драме ибзеновских обзорја била обogaћена наша драмска баштина и сценска књижевност у целини...

(Одломак из текста објављеног у *Зборнику радова Српском народном позоришту 1861-1986*, под насловом "Народ и великаши" Владана Ђорђевића на сцени СНП)

Душан МИХАИЛОВИЋ

Библиотека ДРАМСКА БАШТИНА

ПРВО КОЛО

Књига 1, Панта Срећковић: БОЈ НА ДУБЉУ

Књига 2, Милутин Ибровац: БОЖИЈИ СУД НА
МЕНДИНОМ БРДУ

Књига 3, Миодраг Поповић Шапчанин: БОГОМИЛИ

Књига 4, Илија Вукићевић: ЛЕПА БУЛА

Књига 5, Живко М. Романовић: ПРОКОП

ДРУГО КОЛО

Књига 1, Миодраг Поповић Шапчанин: ДУШАН СИЛНИ

Књига 2, Миодраг Поповић Шапчанин: ГОСПОЋИЦА КАО
СЕЉАНКА

Књига 3, Миодраг Поповић Шапчанин: ТРНОВА КРУНА

Књига 4, Мита Поповић: КРВАВИ ПРЕСТО

Књига 5, Светислав Ђурђевић: ЛАЖНА ИСПРАВА

ТРЕЋЕ КОЛО

Књига 1, Мита Поповић: НАШИ СЕЉАНИ

Књига 2, Жарко Лазаревић: САМРТНА КЛЕТВА

Књига 3, Жарко Лазаревић: УГАШЕНО ОГЊИШТЕ

Књига 4, Жарко Лазаревић: КРОЗ ШИБУ

Књига 5, Тодор Пинтеровић: ЈУРМУСА И ФАТИМА

ЧЕТВРТО КОЛО

Књига 1, Атанасије Николић: ДРАГУТИН, КРАЉ СРПСКИ

Књига 2, Јован Суботић: КРСТ И КРУНА

Књига 3, Доброслав Ружић, СТЕВАН ДЕЧАНСКИ

Књига 4, Милош Цветић: БРАЋА

Књига 5, Светозар Ђоровић: У МРАКУ

ПЕТО КОЛО

Књига 1, Мита Димитријевић: ОЛИВЕРА

Књига 2, Мита Димитријевић: ПИРОВАЊЕ

Књига 3, Мита Димитријевић: ЉУБАВНИК СВОЈЕ ЖЕНЕ

Књига 4, Мита Димитријевић: СЕСТРА ЛЕКЕ КАПЕТАНА

Књига 5, Мита Димитријевић: КАЊОШ МАЦЕДОНОВИЋ

ШЕСТО КОЛО

Књига 1, Милош Перовић: СЛЕПИ БРАНКОВИЋИ

Књига 2, Милош Перовић, РАЗОРЕНИ ДОМ

Књига 3, Ђуро Димовић: КРАЉЕВИЋ МАРКО

Књига 4, Ђуро Димовић, ЂУРАЋ СМЕДЕРЕВАЦ

Књига 5, Ђуро Димовић: БАШ ЧЕЛИК

СЕДМО КОЛО

Књига 1, Милош Перовић: КРАЉ СТЕВАН ТОМАШЕВИЋ

Књига 2, Љубинко: ДЕВОЈАЧКА КЈЕТВА

Књига 3, Љубинко: СУЂАЈЕ (СУЂЕНИЦЕ)

Књига 4, Манојло Ђорђевић Призренац: ЉУБАВ и СУЈЕТА
или ОТРОВНИЦА

Књига 5, Милутин Чекић: У СВОМЕ ДОМУ

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2-2

БОРЂЕВИЋ, Владан

Народ и великаши : драма у пет радњи / Владан
Борђевић : [приређивач Душан Михаиловић]. -
Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 2001
(Београд : Србоштампа). - 191. стр. : слика аутора :
15 см. - (Библиотека Драмска баштина : коло 8.
књ. 2)

Тираж 300. - Напомене уз текст. - Стр. 186-191:
Поговор / Душан Михаиловић.

886.1/.2.09-2

а) Борђевић, Владан (1844-1930) - "Народ и
великаши"

ИД=93871116

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ОСМО КОЛО

Књига 1

Никола Ђорић
МОМИР

Књига 2

Владан Ђорђевић
НАРОД И ВЕЛИКАШИ

Књига 3

Милорад М. Петровић
ЧУЧУК СТАНА

Књига 4

Петар Петровић Пеција
РУШКА

Књига 5

Душан Ђ. Цветковић – Дуца
НА ПРАГУ ОТАЏБИНЕ